ИЖТИМАҒИ-СӘЙӘСИ-МӘҘӘНИ ГӘЗИТ

Киске Өфө

30-6 сентябрь - октябрь (нарыҫай - ҡарасай)

2023

№38 (1080)

kiskeufa.ru • 2002 йылдан башлап сыға • һатыуҙа хаҡы ирекле

БЫЛ ҺАНДА УҠЫҒЫҘ:

Халҡыбыҙ ҡиммәттәре -
ҡиммәтле хазина

6

Иллелә лә
ил ғәме менән

8-9

"Һаңғырауға
сәләм бирһәң..."

11

Аң
яҡтыртҡысындағы...
ут һаҡланһын, дөрләһен,
тип йән аталар

12-13

@KISKEUFA

Беҙҙең Телеграм каналға рәхим итегеҙ!

смартфон камераһын төбә

Арзанға яҙылып ҡал! Мөхтәрәм уҡыусыларыбыҙ! 2 октябрҙән 12-нә тиклем тиклемге ун көнлөктә республиканың һәр ҡалаһында-ауылында 2024 йылдың тәүге яртыһы өсөн ПР905 индекслы "Киске Өфө"гә ташламалы хаҡ менән 750 һум 84 тингә яҙыла алаһығыҙ. Гәзитебеҙгә яҙылып, квитанцияларын редакцияға ебәргәндәр араһынан кемдәрҙер матур ғына китаптарға лайыҡ буласаҡ икәнен дә онотмағыҙ. Әйҙәгеҙ, "Киске Өфө"гә дәррәү генә яҙылып, уҡыуҙан туҡтамаған, фекерле, аңлы, ғәмле, вайымлы милләттәштәр иҫәбен ишәйтәйек!

МӨХӘРРИРИӘТ.

ӘЙТ, ТИҺӘГЕҘ...

? Көҙҙөң, ҡыштың кешенән әҙерлек талап иткән мәлдәре лә бар бит әле. Киҙеү кеүек миҙгел сирҙәренән, тажзәхмәттән нисек һаҡланаһығыҙ?

Инсаф СӘЛИХОВ, нефтсе: Һаҡланғанды һаҡлармын, тигән Аллаһ тибеҙ ҙә ул, шулай ҙа үҙебеҙҙе үҙебеҙ һаҡлау хаҡында ла уйланырға тейешбеҙ. Мин прививкаларға әллә ни ышанмаһам да, кеше тыуғас та яһалған ҡайһы бер прививкаларҙың күп кенә үлемесле сирҙәрҙән һаҡлап ҡалыуына, тимәк, табиптарға, медицинаға ла ышанам. Киҙеү, коронавирус та еңел үткәрә торған ауырыуҙар түгел. Шуға ла прививка яһатыу мәсьәләһендә һәр кем үҙе хәл итергә тейеш.

Шулай ҙа был сирҙәр һау-сәләмәт кешене урап үтә икәнен беләбеҙ. Шуға ла иммунитетты нығытыу, һаҡланыу кәрәк. Тәү сиратта, саф һауала йөрөү, көн режимын тотоу, аш төрләндереү - өҫтәлдәребеҙҙә күберәк йәшелсә, еләк-емеш булһын. Үҙебеҙ үҫтергән сөгөлдөр, ҡыяр, помидор, борос бигерәк файҙалы. Әсәйемдең өҫтәлендә ҡыҙыл сөгөлдөрҙөң бешкәне, сейе, туралғаны, телеп һалынғаны, ҡырылғаны - төрлөһө тулып тора. Барһаң, ашатмай сығармай. Ул шулай уҡ магазин ҡаймағы ҡушырға ярата сөгөлдөргә, йогурт та эсә, эремсек тә ашай. Беҙҙең ашағаныбыҙ витамин булһын. Ҡоротло һурпа, тоҙло, боросло, һарымһаҡлы аштар ашағыҙ, лимон, имбер, һуғандан өҙөлмәгеҙ.

Көҙлө-яҙлы үләндәр, үлән тамырҙары эсеп алыу, уларҙы йыйыу кәрәк. Файҙаһы булмаһа, ҡәрсәйем йыймаҫ ине. Аяҡ аҫты тулы дарыу белгән кешегә. Хәҙер ауылдарҙа үлән менән дауалаусылар юҡ кимәлендә. Әммә бөгөнгө көндә уларҙың ҡайһыһы нимәнән файҙалы икәнен белəм тигән кешегә бер кәртә лә юҡ. Быны өсөн интернетта ләстит һатҡансы, ошо үләндәрҙең исемен генә түгел, нимәнән файҙалы икәнен уҡыу кәрәк. Ҡайһы тамыр, ниндәй сәй ҡан баҫымын күтәрә, уны ҡасан эсергә, ҡурай еләге ҡайнатмаһы ниндәй ауырыуҙарҙан файҙалы икәнде белеү зарур. Әйтәйек, мәтрүшкә ҡан баҫымын нығ күтәрә.

Мин һөнәрем буйынса нефтсе, вахта ысулы менән Ситтәге Төньяҡта эшләйем. Бер ай бында булған саҡта услап-услап мүк еләге, ҡыҙыл көртмәле ашап киләм. Болануттың йыям, уны үҙебеҙҙең ашнаҡсылар ҙур ит турағыстарынан үткәреп бирәләр, шунан ферментлайым, киптерәм һәм Башҡортостанға алып ҡайтам. Ул һаҙлыҡ ярата, бында уның үҫә торған ояһы инде. Өйҙә саҡта инде ҡарағат, сейә һ.б. япраҡтарын киптереп, сәй итеп әҙерләйем. Шул уҡ дегәнәк тамыры бөтөн ауырыуҙарҙан дауалай. Орлоғо бигерәк файҙалы, майын һығып алығыҙ, йәрәхәттәргә лә килешә. Көндәр матур торғанда тик ятмағыҙ, картуфлыҡтың артына сығып, тамыр ҡаҙырға кәрәк менән итек кенә кәрәк. Муйыл ҡайырыһы, имән, ҡайын, уҫаҡ ҡабығы йыйырға ваҡыт.

Ысынында иһә киҙеү - ул үлемесле ҡурҡыныс ауырыу. Инкубацион осоронан алып сәсрәп ауырып киткәнсе бер нисә көн генә кәрәк. Әгәр ҙә кемдер ауырығанын күрәһегеҙ икән, әҙәп һаҡлап тормай, ҡасыу яғын ҡарағыҙ.

Был һеҙгә генә түгел, һеҙҙе уратып алған яҡындарығыҙға, балаларығыҙға ла тик файҙаға булыр. Ауырый башлағанһығыҙ икән, тиҙ арала ауырыуҙы тамырынан йолҡоп ташлар өсөн тартынып тормай, өйгә тиҙ ярҙам саҡырығыҙ. Ғаиләләре менән сәсрәп ауырып ятыусылар була. Дауаханаға, ауырыуҙар ояһына барып ятҡығыҙ килмәһә, прививка эшләтеүҙән ҡурҡмағыҙ.

Һәм саф һауала йышыраҡ булығыҙ. Өйҙәрегеҙҙе елләтеп тороғоҙ.

Һеҙ һаҡланһағыҙ, эргәгеҙҙәгеләр ҙә һаҡлы булыр.

БЕР КӘЛИМӘ ФЕКЕР

ӨЛКӘН ЙӘШТӘГЕЛӘР КӨНӨ МЕНӘН!

Өлкән йәштәгеләрҙең был көндө әллә ни байрамға һанамағанын белә-күрә йөрөйбөҙ. Был аңлашыла ла. Сөнки, йырҙарҙа ла йырланғанса, ҡартаямы ни ул йөрәк! Ә шулай ҙа өлкән йәштәгеләр рәтенә баҫтырған Хоҙай Тәғәләгә мең рәхмәтле улар. Күҙҙәре күрә, ҡолаҡтары ишетә, аяҡтары йөрөй, аңдары һәм зиһендәре теүәл, йөрәктәре йәш...

Хыялдарҙан да айырылғаны юҡ уларҙың. Балалары үҫкән, уҡып белем алған, ғаилә ҡорған, ейән-ейәнсәрҙәре уратыуындалар. Әсәй, атай булараҡ, балалар менән бәйле бурыстары ла иңдәренән төшкән һымаҡ. Яңы хыялдар менән йәшәй улар - йәшәлгән ғүмер дауамында алған тәжрибәне, аҡылды, илһөйәрлек, телһөйәрлек өлгөһөн йәш быуынға тапшырыр ағинәйҙәр, аҡһаҡалдар мәктәбе ағзаһы була алһам ине, тиҙәр. Йәмәғәт эштәрендә ҡатнашырлыҡ дәрт, әүҙемлеккә өмөт итәләр. Әлбиттә, "Беҙҙең тәжрибә-өлгөләр кемгә ҡыҙыҡ булыр, тиһең, хәҙер йәштәр ҡабул итеп бармай бит беҙҙең өгөт-нәсихәтте", тип, күңелен төшөрөп тә ҡуя ҡайһы бер өлкәндәр. Ә шулай ҙа...

(Дауамы 2-се биттә).

БЕР КӘЛИМӘ ФЕКЕР

ӨЛКӘН ЙӘШТӘГЕЛӘР КӨНӨ МЕНӘН!

(Башы 1-се биттә).

Шундай бер хикәйәт йөрөй интернет киңлегендә: "Футбол матчы ҡарарға килгән бер студент егет менән бер ҡарттың урындары йәнәш тура килә. Өҙлөкһөҙ телефонына текләгән, шылтыратыусылар менән һыра эсә-эсә ҡыҫҡырып һөйләшеп, хахылдап көлөп, футбол майҙанындағы тамашаны ҡарарға ҡамасаулаған егеткә ризаһыҙлыҡ белдерә тирәйүндәгеләр. Кеменендер: "Хәҙерге йәштәрҙә тәртип тә, башҡаларға хөрмәт тә юҡ инде",- тиеүенә ҡаршы текә булып күренергә тырышҡан егет барыһы ла ишетелерлек итеп: "Һеҙ, өлкән быуын, йәштәрҙе аңлайһығыҙмы ни? Хәҙерге йәштәр һеҙҙең быуындағыларға ҡарағанда ирекләрәк тә, яҡшыраҡ та. Беҙҙең заман йәштәре кеҫә телефондары, ядро энергияһы, электр һәм водород автомобилдәр, компьютерҙар, автоматлаштырылған производство, шәп технологиялар менән генә эш итә - улар һеҙҙең өсөн ят нәмәләр..." - тип гәп һата башлай. Уның һөйләнеүҙән туҡтап, тағы һыра шешәһенә йомолоуынан файҙаланып, йәнәшәһендә ултырған ҡарт шулай уҡ тирә-яҡтағылар ишетелерлек итеп: "Һин хаҡлы, улым. Беҙ йәш саҡта һин һанағандарҙан мәхрүм булдыҡ, сөнки беҙ тап шул нәмәләрҙе уйлап табыу, эшләү, ижад итеү өҫтөндә баш ваттыҡ, бил бөктөк. Ә бына һин, тәкәббер егет, киләһе быуындар өсөн нимә эшләйһең, нимә уйлап таба алаһың?" - ти. Футбол ҡараусы көйәрмәндәр ҡарттың һүҙҙәрен көслө алҡыштарға күмә..."

Эйе, заман йәштәре үҙҙәренең әсәй-атайҙары, олатайөләсәйҙәре эшләгәндәрҙән, ҡазанғандарҙың емешен тирә, шуларҙан файҙалана икәнен бер ваҡытта ла онотмаҫҡа тейеш. Ә бының өсөн, әлбиттә, өлкәндәрҙең мөмкин тиклем әүҙемлек һаҡлап, үҙ белемдәре менән уртаҡлаша йөрөүе кәрәк. Ҡөрьән-Кәримдә лә хуплана йәмғәт эштәре менән булыу. Һәм шуны иҫтә тотоу мөһим: үҙендең мөмкинлектәренде, һәләттәренде ғәмәлгә ашырыу бер ваҡытта ла һуң түгел. Күҙ һалығыҙ әле бынау һоҡланғыс һәм ғәжәп тарихи мәғлүмәттәргә:

- Рим сенторы Марк Катон 80 йәшендә грек телен өйрәнгән.
- Сократ 70 йәшендә төрлө музыка ҡоралдарында уйнарға өйрәнә һәм был сәнғәттә бөтөн камиллығында үҙләштереп, оҫта башҡарыусы булып таныла.
- Микеланджело үҙенең шедеврҙарын 80 йәшендә ижад итә.
- Билдәле философтар Диоген менән Демокрит һәм рәссам Тициан 80 йәште үтһәләр ҙә ижади әүҙемлектәрен юғалтмаған.
- Гете "Фауст" әҫәрен 80 йәшендә тамамлай.
- Исаак Ньютон 85 йәшендә лә тынғыһыҙ эшмәкәрлек менән шөғөлләнә.
- Немец ғалимы Леопольд Ранке үҙенең "Донъя тарихы" хеҙмәтен 91 йәшендә яҙып бөтөрә.
- Шағир Беранже - 77 йәшенә, Виктор Гюго 83 йәшкә тиклем ижад итәләр, академик Павлов 87 йәштә лә фәнни эшмәкәрлеген дауам итә.
- Лев Толстой 82 йәшкә тиклем, Бернард Шоу - 94, боронғо грек драматургы Софокл 90 йәшкә тиклем әҙәби әҫәрҙәр яҙыуын ташламай.
- Композитор һәм дирижер Игорь Стравинский 88 йәшкә тиклем ижад итә.

Былардан сығып, һәр өлкән кешегә уйланырға урын бар, тиергә генә ҡала. Ҡартлыҡ - аҡыл билдәһе, ҡартлыҡ - баһалап бөткөһөҙ тәжрибә һандығы. Ләкин уларҙы нисек файҙаланыу һәр кемдең үҙенә бәйле. Байрам менән!

Зөлфиә СИБҒӘТУЛЛИНА.

БЫЛ АЙҘА...

Халыҡ күҙәтеүе буйынса, йәй ҡышҡа ҡарап килһә, көҙ килеше йәйенән билдәле, тип тә әйтәләр. Ә быйылғы йәй, үҙегеҙ күрҙегеҙ, метеорологик йылъяҙмала иң эҫе осор булараҡ тарихҡа инде. Гидрометүҙәктең гилми етәксеһе Роман Вильфанд әйтмешләй, 2016 һәм 2021 йылдарҙан ҡала быйылғы йәй өсөнсө урынды алды, ә инде август айы бөтөн Төньяҡ ярымшарҙа иң ҡыҙыуы булды.

"ҠАРА ИКМӘК АШАП ҮҪКӘНБЕҘ..."

Был, әлбиттә, бер үк кимәлдә Рәсәйгә һәм Башҡортостанға ла ҡағыла. Йәйҙең был үҙенсәлеге, ысынлап та, көҙ айҙарының һауа торошонда сағылырмы? Үкенескә, был хаҡта берәү ҙә әйтә алмай. Синоптиктар хәҙер, ғөмүмән, ауыҙҙарын үлсәп кенә аса, оҙайлы фараздар биреүҙән тыйыла, сөнки тәбиғәт хәҙер бөтә өлкәләрҙә лә үҙенсә эшләй башланы. Әйтерһең дә, ул: "Етәр һеҙгә, кешеләрем, мәрхәмәтегеҙҙе күп көттөм, оҙаҡ түҙҙем, инде минән дә изгелек көтмәгеҙ - ни телләйем, шуны эшләйем", - тип әйтә һымаҡ... "Ҡыҙған таба"һынан алып, боҙло ямғырына ташлауына түҙергә булыр ҙа ине, берүк Аллаһ ҡөҙрәте анауы Ливиялағы ише һыу баҫыуҙарҙы, Төркиәләге кеүек тәбиғәт ҡазаларын күрһәтмәһен. Шулай тигәндә лә, быйыл июль баштарындағы ҡойма ямғырҙар Рәсәйҙең көньяҡ тарафтарын, атап әйткәндә, Краснодар крайын, Сочи ҡалаһын шулай уҡ ныҡ ҡына һыу баҫты, машиналарҙы ағыҙып алып китте, йорт-ҡаралтыны емерҙе, кешеләр миллионлаған һумлыҡ зыян күрҙе. Бында ла стихия сәбәптәрен эксперттар тәбиғәт шарттарын һанға һуҡмайынса, ҡала төҙөләшө нормаларын боҙоп, төҙөләш өҫтөнә төҙөләш алып барыуҙа күрә...

Төп фекер ебенә әйләнеп ҡайтайыҡ, булмаһа. Сентябрҙә болотло йонсоу көндәр әбейҙәр сыуағы менән алышынып килә торҙо. Көҙ сыуағы беҙҙе миҙгел уртаһы булған октябрҙә лә ташлап китмәйәсәк, тип ышандыра синоптиктар. Шул уҡ ваҡытта ҡояш апай болот сымылдығынан һирәгерәк ҡарар, ләкин көндәр сағыштырмаса йылы буласаҡ. Уртаса һауа температураһы +6, йылытҡанда +14, төндә 2 градус тирәһе йылы буласаҡ. Айҙың 16-ға яҡын көнө болотло һәм ауым-төшөмлө килер, тип күҙаллана. Әйҙә, хәйерле ямғырҙар яуып торһон, еребеҙ дымға туйынып, ҡышҡа инһен; көҙгө ямғыр ҙа бәрәкәт кенә килтерер: ужым арышы тамыр нығытыр, дым туплар, илдә икмәк мул булыр. Аллаһ бирһә, тип өҫтәү мотлаҡ, сөнки киләһе йылдың нисек килерен һис әйтеп булмай. Былтырлы-быйыллы шикелле бура тулы иген булып, хатта ки уңышты ҡуйыр, һаҡлар урын да табылмай тормаҫ гел генә. Игендең нисек исрафланыуын күреп, баяғы Тәбиғәт-

ӘЙТ, ТИҺӘГЕҘ...

?

Көҙҙөң, ҡыштың кешенән әҙерлек талап иткән мәлдәре лә бар бит әле. Киҙеү кеүек миҙгел сирҙәренән, тажзәхмәттән нисек һаҡланаһығыҙ?

Рәхимә ВӘЛИУЛЛИНА, хаҡлы ялда: Атайым бик күп ауырыуҙарҙы өшкөрөп дауалай ине. Хәҙер генә уның шул хәтлем көслө дауалаусы булыуын аңлайым. Тағы ул Мөжәүир хәҙрәт менән бик дуҫ ине. Аралар йыраҡ булыуға ҡарамаҫтан, йыш ҡына уның янына барып ине. "Ахырызаман алдынан кешелек шул хәтлем алға китер, әллә ҡайҙа булһалар ҙа, бер-береһе менән бына беҙ һөйләшеп ултырған кеүек күреп һөйләшерҙәр", - тигәненән көлә торғайныҡ. Бына бит, бөгөн шул заман килмәнеме ни! "Балалар, һеҙ бик ауыр заманаларға килдегеҙ, - ти ине. - Кеше бер-береһенең тынынан ҡурҡып, ауыҙҙарын ҡаплап йөрөр", - тигәне ошо коронавирус тураһында түгелме һуң? "Кеше баште дарыуханаға йүгерһә лә, башына төшкәс, дауаны тәбиғәттән эҙләр, тик ул ваҡытҡа күп шифалы үләндәр юҡҡа сыҡҡан булыр", - тигәне лә раҫ.

Ҡайны берҙә апайым менән һөйләшеп ултырабыҙ, ул атайым менән ҡәрсәйем Һөйәрбикәнең үлән, өшкөрөү менән дауалағанын һөйләй. Минең бәләкәй ҡыҙым Ильмира табип, был да Аллаһы Тәғәләнәндер, ул ошо юлды дауам итергә тейеш, тип уйлайым. Уның әйтеүе буйынса, коронавирустан иң яҡшы дарыу - ҡорот, айран һәм ҡымыҙ! Ни өсөн тиһегеҙме? Беҙ уларҙы әҙерләгән ваҡытта болғатып, үпкәгә иң кәрәкле булған кислород менән байытабыҙ! Шулай уҡ ҡорот өсөн ҡатыҡты ҡайнатҡанда уны ни өсөн бер туҡтауһыҙ болғатып, һыпырып торорға кәрәк тип уйлаһығыҙ? Шулай уҡ уны кислород менән тәьмин итәбеҙ. Айран бешкәндә лә шул уҡ процесс - әсемлек күпереп, аҙаҡтан организмды кислородҡа туйындыра. Әсәйем мәрхүмә көбөсәктә айран бешкәндә матур һүҙҙәр һөйләп, теләктәр теләп ултырыр ине.

Күптәр ауылдарҙа һыйыр тота. Ә һеҙ күбек майы әҙерләй беләһегеҙме? Уның да шифаһы күп бит. Атайым үпкә ауырыуын ҡаҙ майы менән дауалай ине. Беҙ йүткерә башлаһаҡ, йылы һөткә бер ҡалаҡ иретелгән ҡаҙ майы, бал, һары май һалып, бер сынаяҡ эсерә лә, ҡаҙ майы менән ыуып, йоҡларға һалыр ине. Иртәгәһе көнөнә температура ла, йүткереү ҙә әллә ҡайҙа булыр ине.

Ҡаҙ майын һыу эсендә тотоп иретәм дә, эҫе көйө етә төрлө үләндең ҡаҙып алынған тамырына ҡойоп, 10 көн ҡараңғы урында тотам. Аҙаҡ барыһын бергә бутап, мунсанан һуң тәнемде ыуам. Аллаға шөкөр, коронавирус менән ауырыған кешеләр араһында йөрөнөм, мине Аллаһы Тәғәләм һаҡлай! Ә мин үҙемсә сәләмәтлегемде ошо рәүешле нығытып торам.

Н И М Ә ? Ҡ А Й Ҙ А ? Ҡ А С А Н ?

✔БР Һаулыҡ һаҡлау министрлығының матбуғат хеҙмәте хәбәр итеүенсә, пандемия башланғандан алып - 371 622, һуңғы тәүлектә 74 кеше коронавирус менән ауырыған. Стационарҙарҙа 107 кеше дауалана, уларҙың 54-е 60 йәштән өлкәндәр. 931 кеше амбулатор дауалана, уларҙың 416-һы өлкәндәр. Вирус 6106 кешенең ғүмерен өҙгән, аҙаҡҡы осорҙарҙа үлем осраҡтары теркәлмәгән.

✔Башҡортостан Дәүләт Йыйылышында етенсе саҡырылыш депутаттарының ойоштороу ултырышында ойоштороу комитеты ағзалары һайланды. "Берҙәм Рәсәй"ҙән ойоштороу комитетында Константин Толкачев, Фәрит Ғүмәров, Руслан Насретдинов, Тамара Танһыҡкужина, Айбулат Хажин, Рузалиә Хисмәтуллина, Салауат Хөсәйенов бар. КПРФтан - Юнир Ҡотлогужин, Вадим Старов. "Ғәҙел Рәсәй - Патриоттар - Хәҡиҡәт өсөн" партияһынан - Владимир Нагорный, ЛДПР-ҙан - Юрий Рудаков. Республика парламентының яңы саҡырылышына 64 депутат тәүгә һайланды.

✔Үҙ теләге менән махсус хәрби операцияла ҡатнашыусыларҙы физик шәхестәрҙең килеме һалымынан азат итеүҙәре мөмкин. Хөкүмәт депутаттарҙың һәм "Берҙәм Рәсәй"ҙән сенаторҙарҙың ошондай закон проектын хупланы. Авторҙар әйтеүенсә, шул рәүешле улар операцияла ҡатнашыусыларҙың рухын күтәрергә, шулай уҡ яугирҙарҙың ғаиләләренә социаль ярҙамды гарантияларға теләй. Башҡортостандан махсус хәрби операцияла ҡатнашыусылар һәм уларҙың ғаилә ағзалары транспорт һалымынан түләмәйәсәк.

✔Ағиҙел аша һалынған иҫке күперҙе реконструкциялау дауам итә. "1956 йылда төҙөлгән был күпергә күптән ремонт кәрәк ине. Ағиҙел күпере - Башҡортостандың төп ҡапҡаһы, уның аша аэропортҡа юл үтә. Күпер план буйынса 2025 йылда тамамланырға тейеш, әле эштәр әүҙем бара, бәлки, уны алдараҡ тапшырыу мөмкин булыр", - тип яҙҙы Башҡортостан Башлығы Радий Хәбиров үҙ сәхифәһендә. Өс күпер аша барлығы 10 юл һыҙаты буласаҡ, был автомобиль тығындарын хәл итергә мөмкинлек бирәсәк.

✔"Бәләкәй һәм урта эшҡыуарлыҡ менән шәхси эшҡыуарлыҡ инициативаларына ярҙам итеү" милли проектын тормошҡа ашырыу сиктәрендә Башҡортостанда 2-6 октябрҙә Эшҡыуарлыҡ аҙналығы була. Сара төбәк һәм федераль власть, бизнес, йәмғәт ойошмалары вәкилдәрен бер ҡорға туплаясаҡ. Ул онлайн һәм офлайн форматта Өфөлә, Стәрлетамаҡта, Бөрөлә үтәсәк.

✓ Икмәк бешереүселәр аңлатыуынса, иң беренсе сәбәп - онға хаҡтың артыуы, логистика һәм эшселәргә хеҙмәт хаҡын күтәреү. Әлеге көнгә транспорт хеҙмәттәре һәм тарифтар былтырғынан 30 процентҡаса артты.

Әсәбеҙҙең йөрәге тағы бер һыҙлар. Үҙегеҙ белеп тороуығыҙса, 2022 йылда Рәсәйҙә иген уңышы рекордлы күрһәткес тәшкил итте - 158 млн тонна! Башҡортостаныбыҙ икмәгә лә тос булды: беҙҙең игенселәр 5 миллиондан ашыу тонна уңыш йыйып алды. Ә беҙҙәге элеваторҙар һәм ашлыҡ һаҡлағыстар майҙанының күләме 4 тоннаға иҫәпләнгән. Һәҙмтәлә "артыҡ" миллион тоннаның яҙмышы ниндәй булды? "Беренсенән, беҙ игенселәр менән иҫәпхисапты өҙҙөк, пай ерҙәре өсөн иҫәпләштек; унан һуң ашлыҡ мал-тыуар, ҡош-ҡорт аҫраусы шәхси ярҙамсы хужалыҡтарға һатылды. Шулай итеп, был "миллион" шәхси амбар һәм келәттәргә инеп ятты. Үкенескә, бөгөнгө бизнес шарттарында беҙҙе быйлдай хәл ҡәнәғәтләндермәй. Киләсәктә иген һаҡлағыстар ҡеүәтен 6 миллионғаса еткереү турағында уйланабыҙ",- тигәйне ул саҡ республика Хөкүмәте вице-премьеры, БР Ауыл хужалығы министры Илшат Фәзрахманов.

Әйткәндәй, нисек кенә йөн әрнеүе булмаһын, шуныһы факт: былтырлы-быйыллы Ҡырмыҫҡалы фермерҙары баҫыуҙа йыйылмай ятып ҡалған иген хаҡындағы мәсьәләне күтәреп сыҡты. Илтирәк ауылы баҫыуҙарында ятып ҡалған бер нисә иген тауының өҫтөн ҡаплап, япма ситтәрен осмаһын өсөн автомобиль шиналары, һалам төргәктәре менән баҫтырып ҡуйылған фотоһүрәттәр күренгеләп ҡалды. Уның ҡарауы, Бөрйән районы Яуымбай ауылы эшҡыуары иһә үҙ ихтыяжынан артҡан игенде ауылдаштарына бушлай таратып сыҡҡан, тип яҙҙылар социаль селтәрҙә. Быйыл иһә Башҡортостан игенселәре ни бары 2,5 млн тонна уңыш йыйып алды. "Хоҙай бирҙе - Хоҙай алды", тигәндәй булды был, сөнки булғанды һаҡлай алмау, мул уңыш ҡәҙерен белмәү бер заман икмәк мәсьәләһенә килтереп терәй күрмәһен... Әлбиттә, мул уңыштан килем алып булмауы иң тәүҙә санкцияларға бәйле, һүҙ ҙә юҡ. Игенде ҡуйырға урын юҡ, Африкаға бушлай миллионлап тонна иген оҙатыла, ләкин... үҙебеҙҙә икмәктең хаҡы арта ғына бара. Парадокс! Ышанаһығыҙмы, юҡмы, кисә мин үҙем Сипайловоның "Һабантуй" магазининан ... 99 һумға 600 грамлыҡ (ИП Сидоркина М.В.) бер түтәрәм аҡ икмәк һатып алдым. Алмаҫ инең, ул сүпрәһеҙ тәмле итеп бешерелгән, ауылса. Тик барыбер... Икмәккә хаҡ, шулай итеп, һиҙҙермәй генә 100-гә яҡынлашты түгелме?

Икмәк бешереүселәр аңлатыуынса, иң беренсе сәбәп - онға хаҡтың артыуы, логистика һәм эшселәргә хеҙмәт хаҡын күтәреү. Әлеге көнгә транспорт хеҙмәттәре һәм тарифтар былтырғынан 30 процентҡаса артты. Икмәк бешереү милли союзы директоры Рөстәм Айдиев аңлатмаһына ҡарағанда, Рәсәй икмәк заводтары етештереүҙең үҙкимммәте артыу сәбәпле, үҙ продукциялары хаҡының тотороҡлолоғона өлгәшә алмай. Ошондай шарттарҙа йыл ахырына табан икмәктең хаҡы 10 процентҡа артыуы ихтимал, тиҙәр...

Магазин кәштәләрендә, әлбиттә, сағыштырмаса арзаныраҡ икмәк тә бар, ләкин уның сифатын шуларҙы һатып алыусы пенсионерҙар яҡшыраҡ беләләр, моғайын. Бер көн ятмай, шөкөрәгә әйләнә улар, түпырлап валсығы ҡойола, йыш ҡына йомшағы сейле-бешле була һәм башҡалар. Тимәк, бындай сифатһыҙ ризыҡ сифатһыҙ ондан бешерелә. Шуныһы хәүефле: сифатһыҙ аҙыҡты бешереү өсөн етештереүселәр, әлеге һаҡлар урын булмағанлыҡтан, боҙолоп, ҡорҡыныс бәшмәк үңәҙе менән зарарланған иген онон файҙалана күрмәһен! Был йәһәттән Роспотребнадзор икмәк предприятиеларын, шул иҫәптән икмәк бешереүсе шәхси эшҡыуарҙар эшмәкәрлеген һиҙгер һәм даими рәүештә тикшереп торһон ине. Югиһә бит, юҡҡа ғынамы ни, ҡайһы бер нутрициолог һәм диетологтар икмәкте һаулыҡ өсөн зыянлы иҫәпләп, уны ҡулланыуҙан баш тартырға саҡыра. Быныһы инде ташҡулсәйем, тиергәме икән... Икмәк ғүмер-ғүмергә әҙәм балаһының төп һәм изге ризығы булған. Аслыҡ һәм һуғыш йылдарында бер һыныҡ икмәккә тилмереп, астан үлгәндәрҙе яҡшы иҫләйбеҙ. Ул мәхшәр замандарҙағы икмәк - ул икмәк тә булмаған әле: ас ҡорһаҡты алдар өсөн бер ҡалаҡтай ғына онға серек картуфын да, алабута орлоғон да, һарына ише тамыр-фәләнен дә, хатта, ысын булһа, бысҡы оно ла ҡушырға мәжбүр булғандар, тип һөйләй тарих биттәре... Хоҙай күрһәтмәһен башҡаса ундайҙы, изге икмәгебеҙҙең ҡәҙерен беләйек. Был 15 октябрҙә билдәләнәсәк Аҙыҡ-түлек сәнәғәте, Ауыл хужалығы һәм Бөтөн донъя икмәк (16) көндәре айҡанлы бер кәлимә булды...

Был айҙа тағы ла Өлкән йәштәгеләр, Халыҡ-ара музыка **(1)** көндәре, Электрон почта, Урта һөнәри белем биреү, Халыҡ-ара табип, Социаль педагог һәм Торлаҡ **(2)** көндәре, ОМОН **(3)**, Рәсәй МЧС-ның граждандар оборонаһы, Рәсәй йыһан ғәскәрҙәре, Бөтөн донъя йәнлектәрҙе һаҡлау **(4)** көндәре, Уҡытыусы көнө **(5)**, Йәшегән тәбиғи урынды һаҡлау, Халыҡ-ара йылмайыу **(6)** көндәре, Ауыл хужалығы һәм эшкәртеү сәнәғәте **(8)**, Психик сәләмәтлек көнө **(10)**, Халыҡ-ара ҡыҙ балалар **(11)**, Башҡортостан Республикаһы **(11 октябрь, 1990 йыл)** көндәре, Бөтөн донъя күреү һәләте көнө **(12)**, Стихия һәләкәттәре хәүефен кәметеү буйынса халыҡ-ара көн **(13)**, Юл хужалығы эшсәндәре, Бөтөн донъя Аҙыҡ-түлек, Бөтөн донъя икмәк **(16)** көндәре, Фәҡирлекте бөтөрөү өсөн халыҡ-ара көн **(7)**, Реклама хеҙмәткәре, Мәктәп китапханалары көндәре **(23)**, БМО (Берләшкән милләттәр ойошмаһы) көнө **(24)**, Ҡатын-ҡыҙҙарҙың тыныслыҡ өсөн халыҡ-ара көрәш көнө **(25)**, Халыҡ-ара ҡағыҙҙың көн **(26)**, Комсомолдың тыуған көнө **(29 октябрь, 1918 йыл)**, Сәйәси золом ҡорбандарын иҫкә алыу көнө **(30)**, Халыҡ-ара иҡтисад көнө **(31)**.

Ҡарасайҙа тыуғандар:

1 - сәхнә белгесе, Рәсәйҙең халыҡ рәссамы, 1980-2000 йылдарҙа М.Ғафури исемендәге БДАД театрының баш рәссамы, Рәсәй дәүләт премияһы лауреаты **Таң Еникеевҡа- 75 йәш** (1948).

- шағирә, Өфөләге 28-се коррекцион интернат-мәктәп педагогы, Рәсәйҙең почетлы дөйөм белем биреү хеҙмәткәре **Миңлегөл Хисамоваға - 75 йәш** (1948).

7 - ғалим, әҙәбиәт белгесе, филология фәндәре докторы, 13 монография һәм 100-ҙән ашыу ғилми мәҡәләләр авторы, Башҡортостандың атҡаҙанған мәҙәниәт хеҙмәткәре **Миңлеғәле Нәҙерголовҡа - 70 йәш** (1953).

9 - баянсы-концертмейстер, композитор, республикала тәүге милли "Өфө уттары" профессиональ эстрада-инструменталь ансамблен ойоштороусы һәм уның етәксеһе, БАССР-ҙың халыҡ артисы **Наил Ғәлиевтың** (Николай Голов) **тыуыуына - 95 йыл** (1928-2005).

- телсе-ғалим, филология фәндәре докторы, профессор, Рәсәй Фәндәр академияһы Тарих-филология бүлегенең төркиәтселәр комитеты ағзаһы **Юлай Псәнчинға - 60 йәш** (1963).

12 - А. Мөбәрәков исемендәге Сибай башҡорт дәүләт театры артисы, Башҡортостандың халыҡ артисы **Рәмилә Хоҙайғоловаға - 80 йәш** (1943).

- дин һәм йәмәғәт эшмәкәре, Рәсәй мосолмандарының Үҙәк Диниә назараты рәйесе, Рәсәйҙең Юғары мөфтөйө **Тәлғәт Тажетдинға** (Тәлғәт Тажетдинов) **- 75 йәш** (1948).

15 - күренекле дәүләт һәм йәмәғәт эшмәкәре, 1922-1929 йылдарҙа Башҡортостан Үҙәк Комитеты рәйесе, СССР Үҙәк Комитеты Президиумы ағзаһы **Хафиз Ҡушаевтың тыуыуына - 135 йыл** (1888-1937).

16 - журналист, "Киске Өфө" гәзитенең баш мөхәррире, Башҡорт ҡатын-ҡыҙҙарының "Ағиһәй" төбәк йәмәғәт ойошмаһы етәксеһе, Башҡортостандың атҡаҙанған мәҙәниәт хеҙмәткәре, Салауат Юлаев ордены кавалеры, Ш.Хоҙайбирҙин исемендәге Хөкүмәт премияһы лауреаты **Гөлфиә Янбаеваға - 70 йәш** (1953).

28 - Советтар Союзы Геройы, Миәкә районында тыуып-үҫкән **Миңлеғәле Ғөбәйҙуллиндың тыуыуына - 100 йыл** (1923-1944).

29 - дәүләт һәм хужалыҡ эшмәкәре, Рәсәйҙең һәм Башҡортостандың атҡаҙанған ауыл хужалығы хеҙмәткәре күп ордендар кавалеры **Хәйҙәр Шаһиевҡа - 70 йәш** (1953).

Фәүзиә ИҘЕЛБАЕВА.

ӘЙТ, ТИҺӘГЕҘ...

?

Көҙҙөң, ҡыштың кешенән әҙерлек талап иткән мәлдәре лә бар бит әле. Киҙеү кеүек миҙгел сирҙәренән, тажвәхмәттән нисек һаҡланаһығыҙ?

Рауфан МОРТАЗИН, космоэнергет: Кеше организмы үҙен-үҙе һауыҡтырыу һәләтенә эйә икәнен күп һөйләйем. Һәр бер предметтың, йән эйәһенең тирбәлеше була. Шул уҡ вирустарҙың тирбәлеше яҡынса 10 герц. Күп кенә кешенең дә тирбәлеше, үкенескә күрә, ошо сиктәрҙә, шуға ла улар инфекция сирҙәренә бирешеп бара. Кемдең тирбәлеше юғары, уларға бындай сирҙәр ҡурҡыныс түгел. Беҙгә ошо тирбәлеште күтәрергә кәрәк, быныһы инде иң ябайы - йөрәгегеҙҙә һөйөү булһын, үҙегеҙгә, эргә-тирәләгеләргә, донъяға, тормошҡа һ.б. Сир ул мыжыҡ, кәйефһеҙҙәрҙе ярата, шуға гел шат, асыҡ, алсаҡ булығыҙ, күңелегеҙҙә кер тотмағыҙ. Ауырып, температура күтәрелә икән, дарыу эсеп, уны төшөрмәгеҙ, югиһә, сир аҙналарға, айға һуҙыласаҡ. Был рәүешле организм вирус менән көрәшә. Йылы һыуға лимон, ҡурай еләге һалып эсегеҙ. Төнгөләккә сайырлы кедр майы менән ыуынығыҙ, ул тире аша лимфа системаһына инеп, бөтөн патоген микрофлораны юҡҡа сығара.

Һыуҙы күп эсегеҙ, экиәттәрҙе хәтерләгеҙ әле, унда барлыҡ ауыруҙар ҙа тиерлек һыу менән дауалана. Кеше 70-80 процентҡа һыуҙан тора, ул даими алышынып торорға тейеш. Бигерәк тә шишмә һыуы шифалы, сөнки ул тәбиғи рәүештә таҙарған, структураһын үҙгәрткән, "өлгөрөп" еткән һәм ерҙе тишеп сыҡҡан. Артығын ашамағыҙ, әммә ризығығыҙ сифатлы, организм өсөн кәрәкле булһын. Болаут сәйе борондан иң файҙалы тип иҫәпләнгән. Ул иммунитетты ла күтәрә. Һарымһаҡ та тәбиғәт мөғжизәһе, унда организмды таҙартыусы һәм нығытыусы 400-гә яҡын файҙалы компонент бар. Өләсәйҙәрҙең нисек дауалауын иҫкә төшөрөгөҙ, ҡайнар һөткә аш содаһы һалып эсерһәләр, иртәнгә тиклем йүтәл бөтә торғайны. Бының сере ябай, организмдың эселеге түбәнәйә, уға вирустар һөжүм итә башлай, ә аш содаһы иһә уға кәрәкле һелтеле мөхитте кире тергеҙә.

Шулай уҡ йод тураһында әйтер инем. Күптәрҙең "Диңгеҙгә барып ҡайтҡайныҡ, балам ҡыш буйы ауырманы", тип һөйләгәнен ишеткәнегеҙ барҙыр. Сөнки бала диңгеҙ һауаһын туйғансы һулаған, диңгеҙ ризыҡтарын ашаған һәм организм ҡыш буйына инфекциялар менән көрәшер өсөн йодты етерлек туплаған! Ә Рәсәйҙең күп кенә төбәктәрендә йод етешмәй. Шуға ла быны ла иҫтә тотһағыҙ ине. Йод ҡалҡан биҙендә туплана, ә ул уны ана шул инфекциялар менән көрәшкә тотона. Әгәр йод етмәй икән, ул иммунитетты түбәнәйтә, шул рәүештә беҙгә сигнал бирә. Ҡалҡан биҙенең иһә башҡа биҙҙәргә йоғонтоһо ныҡ.

Ләйсән НАФИҠОВА яҙып алды.

НИМӘ? ҠАЙҘА? ҠАСАН?

✓Бюджет өлкәһе хеҙмәткәрҙәренең эш хаҡын күтәреүгә өҫтәмә рәүештә 30 миллиард һумдан ашыу аҡса бүленә, тип хәбәр итте федераль Хөкүмәт ултырышында уның етәксеһе Михаил Мишустин. Был аҡса мәғариф, һаулыҡ һаҡлау, фән һәм мәҙәниәт дәүләт учреждениелары хеҙмәткәрҙәренең айырым категориялары өсөн тәғәйенләнгән. Рәсәй Президенты Владимир Путин да бындай белгестәрҙең эш хаҡын арттырыуға иғтибарҙы кәметергә ярамағанын билдәләне, тип иҫкә төшөрҙө Премьер-министр.

✓Ҡаҙағстанда үткән "Иннором.Ҡаҙағстан" Халыҡ-ара сәнәғәт күргәҙмәһендә Башҡортостан компаниялары 300-ҙән ашыу эшлекле осрашыу үткәргән һәм һөҙөмтәлә дөйөм суммаһы ярты миллиард һумлыҡ экспорт контракттарына, шулай уҡ ике республиканың 2023-2027 йылдарға үҙ-ара хеҙмәттәшлеге турағындағы планға ҡул ҡуйылған. БР Хөкүмәте Премьер-министры Андрей Назаров билдәләүенсә, һуңғы документ ике төбәккә лә иҡтисад һәм инвестиция, сәнәғәт, агросәнәғәт, һаулыҡ һаҡлау, туризм, мәҙәниәт өлкәләрендә уңышлы эшләргә мөмкинлек бирәсәк.

✓Ҡарасәй-Черкесс Республикаһында үткән "Иң яҡшы туған тел һәм әҙәбиәт уҡытыусыһы - 2023" Бөтөн Рәсәй һөнәри бәйгеһендә Нефтекама Башҡорт гимназияһының башҡорт теле һәм әҙәбиәте уҡытыусыһы Гүзәл Кәримова III урын яуланы. Ул шулай уҡ "Иң яҡшы медиавизитка" номинацияһында еңеүсе булды. Өфөнөң 202-се полилингваль балалар баҡсаһының өлкән тәрбиәсеһе Гөлсинә Ишбаева "Иң яҡшы дәрес өсөн халыҡ таушы" һәм "Иң яҡшы медиавизитка" номинацияларында билдәләнде.

✓Пермдә билдәле мәғдән сәнәғәтсеһе Исмәғил Тасимовҡа бюст ҡуйылды. Бюст "Рәсәй - минең тарихым. Пермь крайы" тип аталған тарихи комплекста урынлашҡан. Бөтөн донъя башҡорттары ҡоролтайы рәйесе Юлдаш Йосопов билдәләүенсә, Исмәғил Тасимов Тау училищеһы булдырыуы үҙе уҡ ул замандағы башҡорттарҙың көслө, алдынғы ҡарашлы халыҡ булыуын күрһәтеп тора.

✓Башҡортостанда 23 октябрҙән 13 ноябргә тиклем "Макулатура тапшыр - ағасты ҡотҡар" экомарафоны үтә. Уҡыу йорттары, йәмәғәт ойошмалары, предприятиелар, бөтөн ауыл һәм ҡалаларҙы был сарала ҡатнашырға саҡыралар. Бер урынға 300, ә йыраҡ райондар өсөн 500 кг макулатура йыйғас, акцияның махсус сайтында ғариза ҡалдырырға кәрәк. Иң әүҙемдәргә бүләктәр ҡаралған.

✓ *Кинйә Арыҫлановтың тормош һәм көрәш юлына байҡау яһаны, уның тарихыбыҙҙағы ролен билдәләп үтте һәм киләсәктә исемен мәңгеләштереү, эшләгән эштәренә тейешле баһа биреү кәрәклеге тураһында фекер алышты.*

ҠЫҪҠАСА

ЕТЕМДӘРГӘ...

Башҡортостанда етем балалар кеҫә сығымдарына айлыҡ түләүҙәр алырға хоҡуҡлы. Премьер-министр Андрей Назаров республика Хөкүмәте ултырышында ошо турала белдерҙе. "Ҡануниәт төбәктәр өсөн етемдәргә өҫтәмә ярҙам төрҙәрен билдәләү хоҡуғын бирә. Беҙ Башҡортостанда шундай өҫтәмә сара булдырҙыҡ. Был проект Стратегик башланғыстар агентлығы ойошторған "Яңы заман өсөн көслө идеялар" форумының төбәк этабында еңеп сыҡты. Етем балалар учреждениелары тәрбиәләнеүселәренә ваҡтөйәккә аҡса биреү практикаһын индереү тураһына идея "Социаль инициатива" номинацияһында беренсе дәрәжә дипломға лайыҡ булды", - тине Премьер-министр. Уның һүҙҙәренсә, хәҙер республиканың 15 ғаилә тәрбиәһенә булышлыҡ итеү үҙәгендә 494 бала йәшәй. Улар тулыһынса дәүләт тәьминәтендә. Уларҙың 409-ына (10 йәштән 18 йәшкә тиклемге балалар) ай һайын кеҫә сығымдарына аҡса бирелә башлай. Был маҡсатҡа республика бюджетынан 2,5 миллион һум йүнәлтелә. Хәбәр ителеүенсә, бөгөн Башҡортостанда етем һәм ата-әсә ҡарауынан мәхрүм ҡалған 10 882 бала йәшәй.

✓ **Башҡортостан уҡытыусылары Класс етәкселәре һәм остаздарҙың III форумында ҡатнашасаҡ.** Сара 3-нән 7 октябргә тиклем Мәскәүҙә үтә. Унда илдең 89 төбәгенән 3000-гә яҡын педагог һәм һөнәри белем биреү төркөмдәре кураторҙары ҡатнаша. Башҡортостандан өс коррекция мәктәбенән һәм мәктәп-интернатынан 9 уҡытыусы һәм класс етәксеһе бара. Улар - Өфөнөң 63-сө, Табын һәм Стәрлетамаҡтың 25-се коррекция мәктәптәре, Республика инвалид балаларға дистанцияла белем биреү үҙәге һәм Күмертау ҡалаһының 12-се мәктәбе педагогтары. Форум быйыл ике сменала үтәсәк. 3-нән 5 октябргә тиклем - 1-6-сы кластар етәкселәре һәм коррекция мәктәптәре уҡытыусылары өсөн. 5-нән 7 октябргә тиклем - өлкән һәм урта кластар етәкселәре, урта һөнәри белем биреү төркөмдәре кураторҙары. 5 октябрь - ике смена өсөн дә дөйөм көн. Сара программаһы педагогика һәм тәрбиә биреүҙең көнүҙәк мәсьәләләренә, класс етәксеһе һәм кураторҙар эшмәкәрлегенең төрлө йүнәлештәренә арналған.

✓ **Башҡортостанда балиғ булмағандар ҡатнашлығындағы авариялар һаны 18 процентҡа артҡан.** 2023 йылдың 8 айында балаларға бәйле бәхетһеҙлек осраҡтары һуңғы биш йылда иң юғары күрһәткестәргә эйә. Башҡортостандың Баш дәүләт автоинспекторы Владимир Севастьянов журналистар менән осрашҡанда балалар ҡатнашлығындағы фажиғәләрҙең күбеһе транспортта йөрөгәндә була, 143 бала аварияға өлкәндәр ғәйебе арҡаһында эләгә, унда 159 бала яралана, 5-е һәләк була, тип билдәләне. "Механик транспорт сараларында һәм мототранспортта йөрөгән йәш водителдәр ҙә етди борсой. Быйыл 54 юл фажиғәһендә ике бала һәләк булды, 53-ө йәрәхәтләнде. Шул уҡ ваҡытта балалар һәм үҫмерҙәр араһында транспорт сараларының популярлығы артыуы ла мөһим фактор булып тора", - тип һыҙыҡ өҫтөнә алды Башҡортостан Республикаһы ЮХХДИ етәксеһе.

ТӨРЛӨҺӨНӘН

ТАРИХИ ДӨРӨҪЛӨК ТАНТАНАҺЫ

Быйыл Башҡортостан Башлығы Радий Хәбиров Указы нигеҙендә 1773-1775 йылдарҙағы Крәҫтиәндәр һуғышы етәкселәренең береһе Кинйә Арыҫлановтың тыуыуының 300 йыллығы билдәләнә.

Уға ярашлы, июнь айында Көйөргәҙе районы һабантуйы Кинйә абыҙ нигеҙләгән, уның исемен йөрөткән ауыл туғайында уҙҙы. 19 августа милли батырыбыҙ тыуған Мәләүез районы Арыҫлан ауылында яҡташтары был датаға арнап, стела асты. Күптән түгел Көйөргәҙе районы Кинйәбыҙ ауылында республика йәмәғәтселеге, атап әйткәндә, Башҡортостан Башлығы Радий Хәбиров, тарихсылар, геройҙың күп һанлы нәҫелдәштәре, ауылдаштары, күрше райондарҙан бихисап ҡунаҡ йыйылып, Емельян Пугачевтың тоғро дуҫы, яуҙашы, халыҡ араһында абыҙ дәрәжәһен йөрөткән Кинйә Арыҫлановтың тормош һәм көрәш юлына байҡау яһаны, уның тарихыбыҙҙағы ролен билдәләп үтте һәм киләсәктә исемен мәңгеләштереү, эшләгән эштәренә тейешле баһа биреү кәрәклеге тураһында фекер алышты. Мәҙәни ҡиммәттәрҙе һаҡлау, тыуған ер тарихын, традицион спорт төрҙәрен, Башҡортостан халыҡтарының кәсебен һәм һөнәрен тергеҙеү маҡсаты менән ойошторолған сарала республика етәксеһе Радий Фәрит улы Көйөргәҙе районының лайыҡлы граждандарын дәүләт наградалары менән бүләкләне.

ВАТАНСЫЛЫҠ ТӘРБИӘЛӘНӘ

Башҡортостан Республикаһының Рәсәй Геройы Максим Серафимов исемендәге "Патриот" хәрби-патриотик паркы асылғандан бирле киң күләмле сараларға 26 меңгә яҡын кеше килгән, тип белдерҙе парктың генераль директоры Александр Старшинин.

Эйе, паркта хәҙер бик күп саралар ойшторола һәм бының өсөн бөтә шарттар тыуҙырылған. Бында төрлө йылдарҙа сығарылған хәрби техниканың 32 берәмегенән күргәҙмә ойошторолған, плац, инеп-сығып йөрөү юлдары, парковка һәм КПП бинаһы ремонтланған, спорт үҙәге, башҡа спорт майҙансыҡтары, шул иҫәптән ГТО нормаларын тапшырыу өсөн тәғәйенләнгәне лә, сафҡа индерелгән, парашют-десант вышкаһы килтерелгән һәм ҡороп ҡуйылған. "Батырҙар уҙышы" тигән уйын өсөн 17 саҡрымға һуҙылған трассалары булған территория төҙөкләндерелгән. "Батырҙар уҙышы" хәрби-спорт команда уйындарында 2022 йылдың июнь айынан бирле 19 500 кеше ҡатнашҡан. Паркта казарма бинаһына капиталь ремонттан һуң хәрби-патриотик тәрбиә буйынса "Авангард" уҡыу-методик үҙәге эшләй башланы. Унда 200 кеше йәшәрлек кубриктар, 10 уҡыу класы, интерактив тир, конференц-зал, ашхана һәм фельдшер пункты урынлашҡан. "Был үҙәк йәштәрҙе хәрби эшкә йәлеп итеү маҡсатында булдырылған. Балалар тактика нигеҙҙәре, радиациянан, химик ағыуҙарҙан һәм биологик һаҡланыу саралары буйынса мәғлүмәт ала. Уставтарҙы өйрәнәләр, стройҙа йөрөү, хәрби-медицина әҙерлеген үтәләр. Яланда топография, маскировка, окопты атыу ҡоралдары өсөн ҡулайлаштырыу буйынса ғәмәли күнекмәләр ойошторола. Балалар тирҙа симуляторҙан атырға өйрәнеүҙән башҡа хәрби частың полигонында боевой ҡоралдан атыу буйынса утҡа тотоу әҙерлеген үтә. Үҙәк балаларҙы тәүләп 2022 йылдың 1 июнендә ҡабул иткәйне. "Патриот" паркы асылғандан алып уҡыу йыйындарында һәм профилле сменаларҙа 8 меңдән ашыу үҫмер булды. Барса сменаларҙа 2 меңдән ашыу уҡыусы парашют вышкаһынан һикерҙе, 4 меңләп тәрбиәләнеүсе боевой ҡоралдан атыу күнекмәләрен үтәне", - тип белдерҙе Александр Старшинин.

ҺАРЫ, АҠ, ҠАРА...

Башҡортостанда еңел такси менән пассажирҙар ташыу өлкәһен ойоштороуҙа үҙгәрештәр индереләсәк.

БР Дәүләт Йыйылышы - Ҡоролтай депутаттары тарафынан ошоға ярашлы закон ҡабул ителде һәм республика Башлығы Радий Хәбиров уға ҡул ҡуйҙы. "Закон республикала еңел такси менән пассажирҙар ташыу системаһын тәртипкә һалыу һәм коммерция нигеҙендә эшләүсе еңел транспорттың экологияға зыянын кәметеү маҡсатын күҙәтәсәк,- тине парламент етәксеһе Константин Толкачев.- Башҡортостанда рөхсәт ителгән иң кәм экологик класс Евро-3 кимәлендә билдәләнгән. Был күптәнге ҡағиҙә һәм күпселек автомобиль былай ҙа ул талапҡа яуап бирә. Шулай булыуға ҡарамаҫтан, законда ҡаралған сикләүҙәр пассажирҙар ташыуҙа иҫке һәм ягыулыҡ ҡалдыҡтарын күп бүлеп сығарыусы машиналар файҙаланыуҙы тыясаҡ һәм был экологияға ғына түгел, хеҙмәтләндереү сифаты өсөн дә файҙаға буласаҡ. Такси машиналарының тышҡы күренешенә лә талаптар ҡуйылды, хәҙер уларҙы айырып тороусы билдә - ҡабырғаһына ике төҫлө шаҡмаҡ квадраттар төшөрөлөп, түбәһендә ҡыҙғылт-һары фонарь янасаҡ. Төҫтәренә ҡарата ла талап бар: такси эшендә һары, ҡара һәм аҡ төҫтәге машиналар ғына йөрөйәсәк. "Закон көсөнә инде, ләкин был бөтә машиналар ҙа бер юлы бер төҫкә инәсәкте аңлатмай әле. Биш йыл ваҡыт эсендә элекке ҡағиҙәләр буйынса эшләргә лә була. Яңы рөхсәт машина хужаларына ғәмәлдәге яңы закон буйынса биреләсәк", - тип өҫтәне Толкачев. Быларҙан тыш, такси баҙары ҡатнашсыларының төбәк реестры төҙөлөп, унда водителдәр хаҡында мәғлүмәттәр индерелһә, такси саҡыртыу хеҙмәтенең дә реестры алып барыласаҡ.

ҮҘГӘРЕШТӘР

2024 йылдың 1 ғинуарынан Рәсәйҙә минималь эш хаҡы күләме индексациялана.

Рәсәй Президенты ҡушыуы буйынса илдә 2022 йылдың 1 июненән һәм 2023 йылдың ғинуар башынан йәшәү минимумы күтәрелде, тип билдәләне Михаил Мишустин. Һөҙөмтәлә ул 13,5 проценттан ашыуға артып, 15 миллион кешенең килемен һаҡлап ҡалырға мөмкинлек бирҙе. "Минималь эш хаҡы күләмен дә эҙмә-эҙлекле арттырабыҙ - инфляциянан юғарыраҡ темптар менән. Йыл башынан ул артты, хәҙер 16 242 һум тәшкил итә. Бынан тыш, киләһе йылдың 1 ғинуарынан дәүләт башлығы ҡушыуы буйынса беҙ уны тағы бер тапҡыр - 18,5 процентҡа индексациялайбыҙ, шул рәүешле 4,8 миллион граждандың хеҙмәт хаҡы артырға тейеш", - тине Михаил Мишустин.

Әйткәндәй, Башҡортостанда йәшәү минимумы күләме үҙгәрә. 2023 йылдың 1 ғинуарынан бюджеттан тыш өлкә хеҙмәткәрҙәре өсөн МРОТ район коэффициенты менән бергә 19 743 мең һум (+12,3 процент), "бюджетсылар" өсөн - 18 678 мең һум (+6,3процент) тәшкил иткәйне. 2024 йылдың 1 ғинуарынан республикала бер кешегә йәшәү минимумы 13 576 һум тәшкил итергә тейеш (хәҙер- 12 650 һум). Эшкә һәләтле халыҡ өсөн йәшәү минимумы 1008 һумға арта (14 798 һумға еткерелә). Пенсионерҙарға - 12 470 һум (+ 480 һум), балаларға 13 169 һум (+ 898 һум) була. Бындай күрһәткестәр киләһе йылдың аҙағына тиклем ғәмәлдә ҡала. Шулай итеп, граждандарҙың төрлө категориялары өсөн йәшәү минимумы 4 проценттан алып 7,3 процентҡа тиклем арттырыла. Халыҡтың йән башына һәм айырым социаль-демографик төркөмдәргә йәшәү минимумының яңы күләме Башҡортостан Хөкүмәте ҡарары менән билдәләнгән.

БАШ ҠАЛА ХӘБӘРҘӘРЕ

✓Өфөлә "Йәшел Башҡортостан" акцияһы сиктәрендә Академик Королев урамындағы яңы скверҙа "Ғаилә аллеяһы" барлыҡҡа килде. Бында 60-тан ашыу йүкә, муйыл һәм алмағас ултыртылды. Бындай тематик аллеялар хәҙер баш ҡалала бер нисә - "Фән аллеяһы", "Моторҙар төҙөүселәр аллеяһы", "Сентябрь бульвары", "Совет районының 85-йыллығы аллеяһы". Уларҙа ултырып ял итеү өсөн эскәмйәләр ҡуйылған.

✓Баш ҡаланың Октябрь проспекты буйлап тауышһыҙ тиҙ йөрөшлө трамвайҙар ебәреү планлаштырыла. Был турала Архитектура һәм ҡала төҙөлөшө идараһы етәксеһе урынбаҫары Александр Кузьмин белдерҙе. Бының өсөн быға тиклем булған тимер юлдары ҡулланыласаҡ, трамвай юлын аэропортҡа тиклем һуҙыу ҙа ҡарала, былар барыһы ла "Ҡала электричкаһы" проекты сиктәрендә башҡарыласаҡ. Бөгөн йәмәғәт транспорты араһында электротранспорт киң билдәлелек алып тора. Был иһә трамвай һәм троллейбус селтәрҙәрен үҫтереүгә булышлыҡ итәсәк.

✓Октябрь районында "Өфө муйынсағы" маршрутының яңы һуҡмағы һалына. Ул 3,5 км һуҙыласаҡ. Баш ҡала мэры Ратмир Мәүлиев телеграм-каналында яҙыуынса, әле бер нисә майҙансыҡ билдәләнгән дә инде, Замандаштар урамы йәйәү йөрөү өсөн әҙер ҙә. Ошо арала "Аҡбуҙат" иммодромынан "Трамплин"ға тиклем юл һалыу ҡаралған. Ҡала етәксеһе был яңы һуҡмаҡҡа исемде бергәләп уйларға саҡыра. Варианттар араһында "Аҡбуҙат", "Аҡбуҙат һуҡмағы" һ.б. бар.

✓"Планета" сауҙа-күңел асыу үҙәге территорияһында йәмәғәт транспорты хәрәкәте схемаһы үҙгәрҙе. Хәҙер унда өҫтәмә туҡталыш барлыҡҡа килде. Ҙур класлы 6-сы, 225-се, 232-се, 244-се, 248-се автобустар хәҙер үҙәктең үҙенә үк инеп сыға. Яңы туҡталышҡа павильон ҡуйылған, светофор барлыҡҡа килгән, автобустарға туҡлау өсөн махсус урын билдәләнгән, тип хәбәр итәләр Башҡортостандың Транспорт министрлығынан.

"БАШИНФОРМ" материалдары файҙаланылды.

ӨФӨ - ТӘРТИПТӘ!

БОРОНҒО УРАМҒА - ЯҢЫ ҺУЛЫШ

Башҡортостан Башлығы Радий Хәбиров Октябрь Революцияһы урамын яңыртып төҙөү барышы менән танышты.

Урамдың 1,3 км оҙонлоғондағы участкаһында инженер селтәрҙәрен үҙгәртеп ҡороу эштәре башланды. Урам буйындағы тротуарҙар киңәйтеләсәк, йәйәү йә иһә велосипедта йөрөү зонаһы, ял итеү урындары буласаҡ, сауҙа итеү һәм күңел асыу ойошмаларын урынлаштырыу ҡаралған. Транспорт өсөн һәр яҡҡа ла берәр генә һыҙат ҡалдырыла. Бындағы реконструкция төрлө белгестәр, фән вәкилдәре, археологтар менән кәңәшләшеп, килешеп башҡарыла. "Октябрь Революцияһы урамы - Өфөләге киң күләмле инфраструктура проекттарының береһе. Беҙ эштәрҙе этаптарға бүлеп башҡарабыҙ. Хәҙер нормаль юл һалабыҙ, тротуарҙарҙы байтаҡҡа киңәйтәбеҙ. Беҙҙең бурыс - төҙөкләндереүҙе Ағиҙел йылғаһы ярына тиклем еткереү, - тине Радий Хәбиров. - Әгәр ҙә тағы ла ике-өс йыл ошо эште башламаһаҡ, был урамды ла күп ҡатлы йорттар менән тултырырҙар ине. Бындағы өйҙәрҙең күбеһе мәҙәни мираҫ объекттары булып тора. Юл эштәре тамамланғас һәм ихаталар төҙөкләндерелгәс, был объекттар менән инвесторҙар ҡыҙыҡһына башлаясаҡ. Быны беҙҙең Өфө Арбаты тип атап буласаҡ - таш түшәлгән юлдары, киң тротуарҙары яртылаш йәйәү йөрөү зонаһын хасил итәсәк". Республика етәксеһе планлаштырылған эштәрҙең мотлаҡ гәмәлгә ашырыласағына ышаныс белдерҙе: "Алда күп эштәр тора, бер йыл ғына ваҡыт етмәйәсәк. Әммә беҙ уларҙы үтәйәсәкбеҙ, һәм был һәйбәт тарих буласаҡ, Өфөбеҙҙең үҙенсәлекле йөҙөн һаҡлап алып ҡаласаҡбыҙ".

ДОНОР БУЛ, ИЗГЕЛЕК ҠЫЛ!

Өфөлә #ДавайВступай тип аталған Бөтөн Рәсәй ҡан һәм елек биреү донорлығы марафоны булып уҙҙы.

Акцияны Республика ҡан биреү станцияһында Башҡортостандың һаулыҡ һаҡлау министры Айрат Рәхмәтуллин башлап ебәрҙе. Акция сиктәрендә бер көн эсендә Елек мейеһе биреүсе донорҙарҙың федераль регистры республикабыҙҙың 189 кешеһе менән тулыланды. Министр Айрат Рәхмәтуллин елек донорҙары сафтарына инеп, башҡаларға шәхси өлгө күрһәтте. Республиканың ҡан әҙерләү хеҙмәте 2015 йылдан бирле үҙ теләге менән елек биреүсе донорҙарҙы арттырыу менән шөғөлләнә. Әлеге ваҡытта беҙҙә 8 000-ләп елек доноры бар. "Ҡан яман шешен, шулай уҡ 70-тән ашыу башҡа сирҙе дауалағанда елек мейеһе күсереп ултыртыу ҡулланыла. Сирлеләрҙең дүрттән бер өлөшөнөн дә кәмерәге үҙҙәренең туғандары араһынан донор таба алһа, ҡалғандары өсөн Рәсәй регистры берҙән бер котолоу сараһы булып тора. Йылына 5 меңдән ашыу рәсәйлегә елек трансплантациялау талап ителә, уларҙың 900-ө - балалар", - тип мәғлүмәт бирҙе Айрат Рәхмәтуллин.

ТОННЕЛЬ ОСЛАНҺА...

Өфөлә республикабыҙҙың иң эре инфраструктура проекты булған Көнсығыш сығыу юлы төҙөләүе хаҡында хәбәрҙәр булмаған кеше юҡтыр. Ул байтаҡ йылдар элек тоннель төҙөү менән башланғайны һәм финанс ҡытлығы арҡаһында консервацияға дусар булғайны.

Төҙөлөш менән етәкселек итеүселәр биргән мәғлүмәт буйынса әлеге көнгә ошо мөһим объекттағы эштәрҙең дүрттән өс өлөшө тамамланған. Тоннель участкаһының ялғап ҡорола торған түбәһен монтажлау, ҡорос һәм тимер-бетон ҡоролмаларҙы буятыу, юлдың бетон ҡатламын һалыу, инженер коммуникацияларын (канализация, янғынға ҡаршы торба үткәргес, кабель ҡоролмалары өсөн улаҡтар, елләтеү һәм яҡтыртыу сараларын урынлаштырыу) монтажлау бара. "Гәмәлдә Көнсығыш сығыу юлының барса участкаларында ла юл "кейемен" (юлға түшәлә торған ҡатламдар) һалыу дауам итә. Күпергә заманса ҡойоп яһалған асфальт-бетон түшәлә. Бындай асфальт күпкә һығылмалыраҡ һәм оҙағыраҡ ваҡытҡа етә. Асфальт һалыу эштәре эстакада өлөшөндә һәм Федоровка - Шаҡша юл үткәргесендә башҡарыла. Тиҙҙән, яҡтыртыу һәм яндауыр ҡоймаларын ҡуйыу тамамланыу менән, Федоровка - Шаҡша юл үткәргесендә транспорт хәрәкәтен асасаҡбыҙ", - тип яҙа вице-премьер Алан Марзаев. 14 саҡрым тиреһе оҙонлоғондағы яңы транспорт бәйләнеше автомобиль ағымдарын ҡала үҙәгенән туранан-тура федераль трассаларға йүнәлтеү мөмкинлеген бирәсәк. Байтаҡ ҡына урамдарҙа транспорт ағымдары аҙая биргәс, автомобилдәрҙән һауаға сыҡҡан зарарлы газдар күләме лә кәмейәсәк.

ЙӨРӘК СИРҘӘРЕНӘ ДАУА

Тиҙҙән баш ҡалабыҙҙа Республика кардиология үҙәгенең хирургия корпусы сафҡа инәсәк: Башҡортостан етәксеһе Радий Хәбиров белдереүенсә, бинаның әҙерлек торошон 90 процент менән билдәләп була.

Был корпус 2019 йылда төҙөлә башлағайны. Яҡындағы бурыс - бинаның эске яғын эшкәртеү һәм унда медицина ҡоралмаларын һәм йыһаздарын урынлаштырыу. Яңы бинала ҡабул итеү бүлексәһе кабинеттары, поликлиника, 10 реанимациялы операция яһау бүлмәләре, рентген һәм кардиохирургия бүлексәләре урынлашасаҡ. Бында йөрәк сирҙәре менән ауырыған кешеләр өсөн 140 койкалы палаталар буласаҡ. "Рәсәйҙә һәм донъяла үлемдең беренсе сәбәбе - йөрәк-ҡан системаһы ауырыуҙары. Икенсеһе - онкология. Беҙ маҡсатлы рәүештә төп ресурстарҙы шунда йүнәлтәбеҙ. Бында - бер нисә миллиард һум аҡса. Республика кардиоүҙәгенең элекке бинаһынан яңы төҙөлгәне бер ярым тапҡырға ҙурыраҡ. Иң мөһиме - беҙҙең кардиоүҙәктең бик юғары технология кимәлендә булыуы, сөнки бында яңы операциялар яһала, яңы технологиялар ҡулланыла, - тип белдерҙе Радий Хәбиров. - Беҙҙә кардиологик сирҙәрҙе дауалауҙың барса күрһәткестәре буйынса бөтөн ил кимәлендә иң яҡшы һөҙөмтәләргә өлгәшелә. Беҙ бында аҡса ғына түгел, күңелебеҙҙе һалдыҡ. Бында биш ангиограф, КТ, МРТ, ун операция яһау бүлмәһе эшләйәсәк".

ҠЫҪҠАСА

ЮЛДА - ЙӘЙӘҮЛЕ

Өфөлә быйыл һигеҙ айҙа йәйәүлеләргә бәрелеүҙең 297 осрағы була (бөтә төр һәләкәттәрҙең 32 проценты), уларҙа 300-ҙән ашыу кеше төрлө тән йәрәхәттәре ала, дүртәүһе һәләк була. Был турала төбәк ЮХХДИ матбуғат хеҙмәте хәбәр итте. "Өфөлә бындай аварияларҙың һаны бер аҙ түбәнәйҙе, йәйәүлеләр араһында үлем осраҡтары 73 процентҡа кәмене. Әммә йәйәүлеләр ҡатнашлығында иң күп юл-транспорт ваҡиғалары булған районлар ҙа бар - улар Октябрь, Совет, Киров райондары. Айырыуса Магистраль, Ленин, Баязит Бикбай, Менделеев урамдары, Ибраһимов бульвары", - тип хәбәр ителәр Башҡортостан буйынса ЮХХДИ-нан. Ведомствола билдәләүҙәренсә, һәр йәйәүле - ихата булһынмы, йәйәүлеләр үткәүелеме - үтә һаҡ йөрөргә тейеш, ә юл аша сығыр алдынан уның тулыһынса хәүефһеҙ булыуына һәм водителдең туҡтауына һәм уның үткәреүенә инанырға кәрәк. Ә водителдәр, үҙ сиратында, һәр ваҡыт йәйәүлеләрҙең юлға сығыуына әҙер булырға тейеш.

✓ **БР Милли банк мәғлүмәттәре буйынса, август йомғаҡтары Башҡортостанда аҙыҡ-түлек булмаған ҡулланыу тауарҙары ай эсендә - 1,5, ә йылға ҡарата 2 процентҡа ҡиммәтләнгән.** Эксперттар фекеренсә, һумдың арзанайыуы хаҡтарҙың ҡиммәтләнеүенә килтерҙе. Ҡулланыу баҙарындағы иң ҡиммәтләнеүсе тауар - ул автомобилдәр. Августа тотонолған сит ил маркаларына ла, ватан машиналарына ла хаҡтың артыуы теркәлде. Төүгеләре Япониянан тотонолған автомобилдәр тәьминәтенең сикләнеүен көтөүҙән, икенселәре - ватан автозаводтарының сит ил комплектлау деталдәре етешмәүҙән. Августа шулай уҡ бензинға, смартфондар, телевизорҙар һәм көнкүреш техникаһына, шулай уҡ дарыу препараттарына хаҡтар артты. Башинформдан хәбәр итеүҙәренсә, республикала еңел автомобилдәргә бер ай эсендә - 2,1 , ә йыл башынан 10,4 процентҡа хаҡ артты. Августа Башҡортостан халҡы июлгә ҡарағанда автокредиттарҙы 7 процентҡа аҙыраҡ алды.

✓ **Ағымдағы йылдың ғинуарынан Башҡортостандың 37 меңдән ашыу кешеһе үҙҙәренең буласаҡ пенсияһы тураһында белдереү ҡағыҙҙары алған, тип хәбәр итте төбәктең Социаль фонды бүлексәһенең матбуғат хеҙмәте.** Мәғлүмәт 45 йәштән өлкән 15 меңдән ашыу ир-егеткә һәм 40 йәштән өлкән 21 меңдән ашыу ҡатын-ҡыҙға дәүләт хеҙмәттәрендәге шәхси иҫәпкә ебәрелгән. Улар тупланған страховкалау осоро һәм эшләп алған пенсия коэффициенттары тураһында белә ала. Ул шулай уҡ ошо күрһәткестәр буйынса иҫәпләнгән пенсия күләмен һәм пенсия тупланмаларының булған күләмен күрһәтә. Бындай мәғлүмәт хеҙмәткәрҙәргә эш биреүселәрҙең Пенсия фондына күсергән сараларын контролдә тоторға һәм үҙеңдең пенсия хоҡуғыңды алдан белергә булышлыҡ итә.

Х А Л Ы Ҡ Д А У А Һ Ы

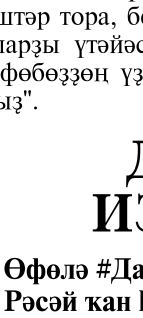

Был рубрикала баҫылған кәңәштәрҙе ҡулланыр алдынан мотлаҡ табип менән һөйләшергә, аныҡ диагноз ҡуйырға, үләндәргә аллергия юҡлығын тикшерергә кәрәклекте онотмағыҙ.

Бронхит

❖ Көҙгөһөн ҡылыс үләнде (аир болотный) ҡаҙып алып, таҙартып йыуырға, нәҙек тамырҙарын ҡырҡып, ҡояшта киптерергә. Был тамыр талаҡҡа ла файҙалы. Ҡылыс үлән тамырынан яһалған онтаҡтың 0,6 грамын көнөнә 3 тапҡыр ашарҙан алда дауамлы бронхиттан дауаланғанда ҡулланырға.

❖ 0,5 литр ҡырылған ҡара торма һутына 400 грамм бал ҡушырға. Кискеһен ашарҙан алда 2 ҡалаҡ эсергә.

❖ 1 баш һарымһаҡ һәм 10 ваҡлап туралған һуған башын һөттә йомшарғансы бешерергә, 1 балғалаҡ бөтнөк һуты һәм 1 ҡалаҡ бал ҡушырға. Көн дауамында сәғәт һайын 1-әр ҡалаҡ эсергә.

❖ Мандарин ҡабығы бешерелгән һыуҙы көнөнә 3 тапҡыр ашарҙан алда 2-3 ҡалаҡ эсергә.

❖ 1 өлөш шыршы ыҫмалаһы һәм 1 өлөш һары балауыҙҙы иретергә һәм һыуытырға. Шуны ҡыҙған ҡуҙ өҫтөнә һалып, күтәрелгән төтөнө менән тын алырға.

❖ 1 теш һарымһаҡ һәм 1 балғалаҡ балды көнөнә 3 тапҡыр яҡшылап сәйнәргә.

Сәс ҡойолғанда

❖ 4 өлөш һуған һуты, 1 өлөш коньяк, 6 өлөш дегәнәк тамыры төнәтмәһен бергә ҡушып, баш тиреһенә ыуырға. Шунан ауырыған урынға таҙартылған кәрәсин һөртөлә.

❖ Сәс ҡойолоп бөтөүҙән 50 грамм киптерелгән дегәнәк тамырын 100 грамм зәйтүн майына һалып, 10 көн ҡояшта төнәтергә һәм шуны сәс тамырына һөртергә.

❖ 1:1 нисбәтендәге һуған һуты һәм мумие (10 процентлы һыу иретмәһе) ҡатышмаһы ла яҡшы ярҙам.

❖ Сәс тамырҙары нығынһын өсөн башты йыуғандан һуң кесерткән төнәтмәһен ыуыу кәңәш ителә. Уны киптереп ваҡланған кесерткән япрағына 1 стакан ҡайнар һыу ҡойоп, 1 сәғәт төнәтеп әҙерләйҙәр. Һыуынған төнәтмәне һөҙөп, аҙнаһына 1-2 тапҡыр ҡулланалар.

Ғәлиә ШӘМСИЕВА әҙерләне.

✓ *Париждың милли китапханаһында һаҡланған Каталон атласында (1375 йыл) Ағиҙел һәм Ҡариҙел (Өфө) йылғалары ҡушылған тәңгәлдә ҡала символы төшөрөлгән һәм Pascherti тип яҙып ҡуйылған.*

ЗИҺЕН КИҢӘЙТЕП...

КӨНЬЯҠ УРАЛ ҠОШТАРЫ

Ябай фламинго
(Обыкновенный фламинго)

Башлыса Африка, Америка, Евразия һыу ятҡылыҡтарында йәшәүсе был ҡоштоң беҙҙең илдә бер төрө генә оя ҡора. Ҙурлығы йәһәтенән торнаға тартым, аяҡтары һәм муйыны ныҡ оҙон һәм нәҙек. Суҡышы аҫ-ҡа ҡарай бөгөлөп тора. Аҡһыл-алһыу төҫтә булыуы арҡаһында был ҡош ғәжәйеп матур күренә, ҡанаттары, аяҡтарын ҡаплап торған ҡаурыйҙары, суҡышы - ҡыҙыл. Йәш ҡоштар ҡыҙғылт-һоро. Инә менән ата ҡош араһында төҫө буйынса айырма юҡ. Уларҙың кәүҙә оҙонлоғо 125-145 см, ҡанаттары йәйелгән килеш 140-160 см.

Был ҡоштарҙың оя ҡороп йәшәү урындарынан Башҡортостанға иң яҡыны - Үҙәк Ҡаҙағстандың Тенгиз күле. Көҙөн һәм ҡыш башында ҡоштар Көнбайыш Себерҙең тайгалы райондарына барып етергә лә мөмкин. Башҡортостан территорияһында ла фламинго күренгәне була. 1969 йылдың 29 октябрендә Саҡмағош районы Ҡалманбаш ауылы халҡы бер генә ҡошто осрата, ошо уҡ ваҡытта Учалы районы Сәфәр ауылында ике фламинго күренә. Тап ошо ваҡытта Томск өлкәһендә лә бер нисә ҡош теркәлә. Белгестәр фаразлауынса, фламинголарҙың ҙур тубы йылы яҡҡа китеп барғанда көслө буранға осрай, ул ҡоштарҙы Көньяҡ Уралдан алып Урта Себергә тиклем осороп алып китә. Ошо рәүешле Башҡортостан халҡына был гүзәл ҡошто күрергә мөмкинлек тыуа.

Гел оя ҡорған урындарында ҙур төркөмдәр менән йәшәй. Оялары һыу аҫтынан алынған ләм, ҡомдан яһала, бейек, 50 см-ға етә. 1-3 йомортҡа һала, яҡынса 30-32 көндән бәпкәләре сыға. Бәпкәләр 4 көн ояла ята, шунан һуң унан сығып, ата-инәһенең аҙыҡ алып ҡайтҡанын көтөп, оя тирәләй йөрөй. Ике аҙналыҡ булғас, үҙҙәре лә ем таба башлай. Был ваҡытта улар үҙҙәрен оло ҡоштар кеүек тота: баштарын һәм суҡыштарын һыуға тығып, ылымыҡтар, һыу үҫемлектәренең орлоҡтарын, моллюскыларҙы тартып сығаралар.

Ҡышлау өсөн Каспий диңгеҙенең көньяҡ өлөшөн, Әрмәнстан, Төркмәнстанды һайлайҙар. Рәсәйҙең һәм Башҡортостандың "Ҡыҙыл китабы"на индерелгән.

М. Баянов, Ә. Мәмәтов,
"Көньяҡ Урал ҡоштары" китабынан.
(Дауамы бар).

КӨНАУАЗ

ХАЛҠЫБЫҘ ҠИММӘТТӘРЕ - ҠИММӘТЛЕ ХАЗИНА

Кешелек донъяһы үҙе барлыҡҡа килгән иң боронғо дәүерҙәрҙән алып хәҙерге замандарға тиклем иҫ киткес күп төрлө һәм бай ҡиммәттәр тыуҙырған. Уларҙың матди тип аталғандары кешеләрҙең физик һәм биологик йәшәйешен тәьмин итһә, матди прогресҡа нигеҙ булһа, кешелектең аңын һәм үҙаңын, мәҙәнилек һәм әхлаҡи кимәлен рухи ҡиммәттәр билдәләй. Ҡиммәт төшөнсәһе иң кәрәкле, иң мөһим, иң әһәмиәтле нәмәләрҙе белдерә, улар, матди булһынмы, йә иһә рухи өлкәгә ҡараһынмы - берҙәй юғары баһаға лайыҡ.

Дөйөм кешелек ҡиммәттәренән башҡа һәр бер халыҡтың, милләттең үҙенә генә хас ҡиммәттәре була. Башҡорт халҡының иҫ киткес бай мәҙәни мираҫының һәр бер өлгөһө мәңге һаҡлана торған ҡиммәттәр рәтенә инә. Ошо хаҡта уйлана башлаһаң, һоҡланыу, ғорурланыу тойғоһонан башҡа күңелде ниндәйҙер хәүеф тә биләгәндәй була. Ни өсөн? Милли ҡиммәттәребеҙҙе һаҡлап ҡала алмаһаҡ, уларҙы балаларға, йәштәргә тапшыра алмаһаҡ, улар йә юҡҡа сыға, йә бөтөнләйгә икенсе, ят ҡиммәттәр менән алыштырыла. Был - йәшәйеш ҡануны. Бына туған телебеҙҙе генә алып ҡарайыҡ - башҡортмон тигән кешегә унан да затлыраҡ, унан да баһалыраҡ тағы ни бар икән? Ә ХХ быуаттың икенсе яртыһында - XXI быуат башында туған телебеҙҙә һөйләшә, уҡый-яҙа, ижад итә алған милләттәштәребеҙ аҙайғандан-аҙая барҙы. Милләт өсөн ошонан да ҡурҡынысыраҡ башҡа хәүеф юҡ әлеге көндә. Туған теле өсөн йәнен дә йәлләмәгән шағирыбыҙ Рәмиҙең "Теле юҡтың иле юҡ!" - тигән һүҙҙәре бөгөн дә набат һымаҡ яңғырай. Шуға күрә беҙгә туған тел проблемаһын туҡтауһыҙ, даими рәүештә ҡуҙғатып тороп, уны һаҡлап алып ҡалыуҙы йәмғиәт һәм дәүләт алдындағы оло бурыс итеп ҡуйыу зарур.

Башҡорт ере тәбиғи ресурстары - урмандары, йылға-күлдәре, тауҙары, шифалы үҫемлектәре, ҡош-ҡорттары, ер аҫты байлыҡтары менән бар замандарҙа ла дан тотҡан. XIX быуатта йәшәгән рус яҙыусыһы, публицист Николай Ремезов үҙенең Башҡортостан хаҡындағы трилогияһының беренсе китабын юҡҡа ғына "Очерки из жизни дикой Башкирии. Быль в сказочной стране", тип атамағандыр ул. Ысынлап та, "әкиәти ил" тип нарыҡланған еребеҙ батшалар заманында ла, совет осоронда ла аяуһыҙ таланған, тәбиғи байлыҡтарыбыҙҙың байтаҡ өлөшө юҡ ителгән. Ҡыҙғанысҡа күрә, республикабыҙ биләмәләренең тәбиғи ресурстарын иҡтисади маҡсаттарҙа файҙаланыусылар һәр саҡта ла закондарға ярашлы эшләмәй, бигерәк тә экология талаптарын бар тип тә белмәүсе компаниялар һәм эшҡыуарҙар Башҡортостан тәбиғәтенә ҙур зыян килтерә. Ер байлыҡтарын варварҙарса үҙләштереүселәр килә лә китә ул, әммә уларҙан аҙаҡ урмандары киҫелеп бөтөп, яланғас ҡалған ҡалҡыулыҡтар, һаҫыҡ һыулы йылғалар, йөҙәр гектар майҙандарҙа аҡтарылып, яра-йырындар менән сыбарланып бөткән яландар, таштары тырым-тырағай таралып ятҡан карьерҙар ғына тороп ҡала. Был мәсьәләне йәмғиәт һәм дәүләт контроле тейешле кимәлдә булып, эшҡыуарҙарҙы даими тикшереү һәм законлы яуаплылыҡҡа тарттырыу аша ғына ыңғай хәл итеп буласаҡ.

Мәңгелек ҡиммәттәребеҙ хаҡында һүҙ башлағас, һуңғы йылдарҙа йәмғиәттә етди борсолоу уятҡан бер нисә фактты иҫкә алыу фарыз. Бына яңыраҡ күренекле тарихсы-археолог, академик Н.А. Мәжитовтың тыуыуына 90 йыл тулыуҙы билдәләнек. Ул ғүмеренең һуңғы йылдарында "Өфө-II" археологик ҡаласығында тикшеренеү эштәрен ойоштороп, бында V - XVI быуаттар арауығында ҡәлғә һәм һөнәри ҡала булыуын раҫлаусы артефакттар тапты, һәм уның ошо асышына РФА Археология институты ғалимдары юғары баһа бирҙе. Ә бит урта быуаттарҙа Европала сығарылған карталарҙа ошо ҡаланың исеме лә теркәлгән. Мәҫәлән, Париждың милли китапханаһында һаҡланған Каталон атласында (1375 йыл) Ағиҙел һәм Ҡариҙел (Өфө) йылғалары ҡушылған тәңгәлдә ҡала символы төшөрөлгән һәм Pascherti тип яҙып ҡуйылған. Тимәк, билдәле бер дәүерҙәрҙән башлап Башҡорт ҡалаһының атамаһын Европала ла белгәндәр. Был археологик ҡомартҡы - тарихи ҡиммәтебеҙ, һәм уға иҡтисад, сәйәсәт йә иһә дин күҙлегенән ҡарауҙы бер нисек тә аҡлап булмай. Баш ҡалабыҙ үҙәгендәге ошо ҙур булмаған майҙан тейелгеһеҙ булырға тейеш. Башҡортостан Башлығы бында христиан ҡорамын төҙөү йә иһә төҙөмәү мәсьәләһен хәл итеүҙе республиканың Йәмәғәт палатаһына йөкмәтте. "Ошо территорияның тарихи, ғилми һәм археологик әһәмиәтенә анализ бирегеҙ һәм уны нисек маҡсатлы рәүештә үҫтереү буйынса объектив тәҡдимдәр индерегеҙ, - тине Радий Хәбиров. - Кешеләрҙе нимә борсоғанын иғтибар менән тыңлағыҙ. Йәмғиәт менән килешкәнгә ҡәҙәре унда бер ниндәй ҙә эштәр алып барылмаясаҡ".

Тағы ла бер факт. Ағиҙелдең бейек ярындағы бөйөк батырыбыҙ Салауат Юлаев һәйкәле - Өфөбөҙҙөң йөҙөк ҡашы, Башҡортостандың тарихи символы. Һуңғы йылдарҙа һәйкәлдең постаментын нығытыу, уны реставрациялау проблемаһы барлыҡҡа килде. Һүҙ юҡ, таштан яһалған йә иһә металдан ҡойолған һәйкәлдәр ҙә тиҙ үҙгәреп тороусы климат шарттарында иҫкерә, туҙа, ә коррозия металды ашай, йоҡарта. Тимәк, һәйкәлдәрҙе ҡасан да булһа реставрацияларға тура килә. Тик шуныһы - Салауат һәйкәле тарихи яҡтан да, һынлы сәнғәт әҫәре булараҡ та халҡыбыҙ өсөн үтә әһәмиәтле һәм ҡәҙерле. Шуға күрә был мәсьәлә буйынса халыҡҡа ентекле һәм төплө мәғлүмәт биреү фарыз - юғиһә, был осраҡта төрлө имеш-мимештәр, ә интернетта фейк хәбәрҙәр тарала ла китә. Йәнә, һәйкәлдең торошона экспертиза эшләүселәрҙән дә төплө аңлатмалар талап итеп, уларҙың баһаламаларын халыҡҡа еткереү урынлы булыр. Монументаль скульптураны урынынан алмайынса ғына реставрация эшләп буламы-юҡмы икәне, барса эштәр өсөн ниндәй күләмдә финанстар кәрәк булыуы хаҡында ла мәғлүмәт асыҡ булыуы фарыз. Шуны өҫтәп әйтергә кәрәк, республика етәксеһе Радий Хәбиров ошо һәйкәлгә 2024 йылдан һуң ғына реставрация башланасағы, унан алда реставрация буйынса документтарға экспертизалар уҙғарыласағы хаҡында белдерҙе.

Башҡортостан мосомандары кәйефен боҙғаны, күңелдәрҙә әллә аптыраш, әллә үкенесле һәм бер ни тиклем яманһыу хистәр тыуҙырғаны - ул да булһа ҡасан төҙөлөп бөтөрө билгеһеҙ булған Әр-Рәхим мәсете. Эй, хәтерләй китһәң, ниндәйен дә ҙур өмөттәр бағланғайны ошо Аллаһы рәхмәтенә үә мосолманлыҡ иманына торорлоҡ дини йолалар атҡарыу йортона... Баҡыйлыҡҡа күскән тәүге Президентыбыҙ ни эшләптер ошо төҙөлөштө ентекле иғтибарынан ситтәрәк ҡалдыра килде. 2007 йылда башланған төҙөлөш 2 йылдан һуң туҡтап ҡалды. Йә Хоҙай, төп йәмиғи мәсетебеҙҙе төҙөй башлауға 16 йыл ваҡыт үтеп киткән. Өмөтһөҙ - шайтан, тиҙәр. Өмөтөбөҙҙө өҙмәйек әле, йәмәғәт. Бына БР Башлығы Радий Хәбиров та Әр-Рәхим мәсете бинаһының торошон тикшереү өсөн кисекмәҫтән белгестәр экспертизаһын уҙғарырға бойорҙо. Уның белдереүенсә, 2024 йылдың яҙында ошо мәсеттә төҙөлөш эштәре дауам иттереләсәк. Әлегә уны тышҡы яҡтан йылытыу контурын булдырыу мәсьәләһе хәл ителә.

ШУЛАЙ ИТЕП...

Беҙ, ергә ваҡытлыса килеп, ғаиләләребеҙҙә, йәмғиәт һәм дәүләт мөхитендә көн итәбеҙ. Матди тормошобоҙҙа, рухи нигеҙҙәребеҙ ҙә ижтимағи донъябыҙ менән бермә-бер бәйле. Булмышына, теләк-ниәттәренә, белем-һәләттәренә ярашлы, һәр кемебеҙ үҙ тормошон ҡора ала. Әммә барыбыҙ өсөн дә мөһим булған, йәшәйешебеҙҙең кешелеклелеген тәьмин иткән мәңгелек ҡиммәттәрҙе һанлап, уларға ярашлы ғүмер кисерә алһаҡ, халҡыбыҙ киләсәге яҡты һәм өмөтлө булыр ул.

Бәҙри ӘХМӘТОВ.

ХӘҠИҠӘТИ ҺҮҘ

БОРОНҒО БАШҠОРТОСТАН

Беренсе киҫәк. Боронғо дәүер.

Дүртенсе бүлек. Көньяҡ Урал гун эпохаһында

Әҙәбиәттә юечжиҙарҙың ниндәй телгә ҡарағаны хаҡында аныҡ мәғлүмәт юҡ. Ҡайһы бер авторҙар уларҙы яҙма сығанаҡтарҙа Урта Азияның көньяҡ биләмәләрендә, Афғанстанда һәм Иранда йәшәүсе халыҡ итеп теркәлгән тохарҙар менән бер үк ҡәүем, тип иҫәпләүҙе өҫтөн күрә. Был уларға тохарҙарҙың (юечжиларҙың, тип уҡырға була) боронғо иран телендә аралашыуы хаҡындағы фекергә килеүенә сәбәп булып тора. Был халыҡтың теле хаҡында бер ни ҙә билдәле булмағас, ошо йүнәлештә ниндәйҙер фараздар сығарыу күрәҙәлек итеүгә тиң. Был мәсьәлә ни рәүешле хәл ителмәһен, юечжиҙарҙың һәм уларҙың вариҫтарының Көньяҡ Уралдың боронғо тарихындағы ролен аныҡлау кәрәк. Улар Көньяҡ Урал ономастикаһында һәм топонимикаһында сағыу эҙ ҡалдырырға тейеш.

Ҡытай авторҙары Канғюйҙы ҡалалар иле тип нарыҡлай. Б.э. I мең йыллығы уртаһында улар "илдә ҙур ҡалалар 30, бәләкәйҙәре 300", тип яҙа. Шул уҡ текста бер нисә юл аша "ҙур ҡалалары ҡырҡ, бәләкәй ҡалалары меңгә тиклем", тигән мәғлүмәт бирелә. Бында иҫкә алынған бәләкәй ҡалалар, һис һүҙһеҙ - йылға моронтарындағы бер нисә ер валдары һәм оҙон соҡорҙар менән нығытылған ҡаласыҡтар (ҡәлғәләр). Боронғо төрки телендә һәм хәҙерге башҡорттарҙың телендә ошондай ҡәлғәләр, ҙур ҡалалар кеүек үк, "ҡала" һүҙе менән атала ("ҡала-тау", "хан-ҡала"), һәм ҡытай авторы был осраҡта "ҡала" һүҙенең тап боронғоса "ҡәлғә" мәғәнәһендә ҡулланылғанын аныҡ билдәләгән. Хәҙерге археологтарҙың байтағы боронғо һәм урта быуаттарҙағы торлаҡтарҙы классификациялағанда "ҡала" һүҙенең тәү мәғәнәһен "ҡаласыҡ", тип нарыҡларға тырыша, ә был күптән үткән замандарҙың ижтимағи-сәйәси тарихын реконструкциялағанда билдәле бер буталсыҡҡа килтерә.

Кангюй мәҙәниәте тиҫтәләгән ҡалалар, ҡаласыҡтар, ҡурғандар һәм ҡәберлектәрҙә сағылыш тапҡан, уларҙың күбеһе беҙҙең эраның тәүге быуаттарынан башлап X - XII быуаттарға тиклем бер өҙлөкһөҙ йәшәп килгән. Уларҙы асыу һәм тәүге мәртәбә системалаштырыу йәһәтенән фән тикшеренеүсе Л.М. Левинаға бурыслы, ул XX быуаттың 50-се - 80-се йылдарында С.П. Толстов етәкселегендәге комплекслы Хорезм археология-этнография экспедицияһы составында Һырдаръя йылғаһының урта һәм түбәнге ағымы бассейнын тикшерҙе. Тупланған материалдар нигеҙендә ул, мәҫәлән, дөйөм танылыу тапҡан каунчин, джетыасар, отрар-ҡаратау кеүек эре археологик мәҙәниәттәрҙе асыҡланы. Өйрәнелгән иртә Кангюй ҡалалары иҫәбенә Арысь йылғаһындағы Кок-Мордан, Һырдаръя буйындағы Алтын-Асар, Жетыасар һәм башҡа ҡалаларҙы индереп була. Ҡалалар магистраль урамдарҙан хасил булған, торлаҡ йорттар яндырылмаған дүрт мөйөшлө кирбестән һалынған. Ҡалалар һәм башҡа торлаҡтар янында үлгән ҡала кешеләре ерләнгән некрополдәр урынлашҡан.

Табылдыҡтар составы буйынса төрлө булған III - VII быуаттарҙағы барса Кангюй ҡомартҡыларын шул дәүерҙәге Көньяҡ Урал ҡәбиләләре мәҙәниәтенең иң күләмле һәм яҡын көньяҡ аналогы итеп ҡарарға кәрәк, һәм беҙ уларға, сағыштырыу материалы булараҡ, тикшеренеүебеҙҙең предметы - халыҡтың формалашыуы сығанаҡтарын аңлау маҡсатында күп тапҡырҙар әйләнеп ҡайтасаҡбыҙ.

Һуңғы 20 йылда III - IV быуаттарға ҡараған, ҡаҙып асылған Көньяҡ Урал археологик ҡомартҡыларының һаны байтаҡҡа тулыланды. Традиция буйынса улар күскенселәр һәм ултыраҡ тормошта йәшәүселәр мәҙәниәттәре ҡомартҡыларына бүленә. Көньяҡ Уралда һәм урманлы дала Евразияһының йәнәш ятҡан территорияларында (Урта Волга буйы һәм Көнбайыш Себер) иртә урта быуаттар дәүере ҡаласыҡтарҙың күп тапҡырҙарға артыуы менән билдәләнә, уларҙың ҡайһы берҙәре һуңынан ҡалаларға әйләнә. Төбәк археологтары ошо төркөм ҡомартҡыларын тикшергәндә ғәмәлдә уларҙы һүрәтләү, йәшәү ваҡытын (даталарын) һәм хәүефле мәлдәрҙә ҡасып һаҡланыу урындары булғанлығын билдәләү менән сикләнде. Н.А. Мәжитов күп йылдар буйына алып барылған ялан эштәре һөҙөмтәһендә ҡыҙыҡлы күҙәтеүҙәр туплай алды, улар был төбәктәге ҡомартҡылар төркөмөнөң

килеп сығышындағы этномәҙәни һәм ижтимағи аспекттарҙы яҡтыртыуға булышлыҡ итә. Уларҙың тикшеренеүселәрҙә һәм уҡыусыларыбыҙҙа билдәле бер ҡыҙыҡһыныу уятыуы мөмкин. Бында Башҡортостан биләмәләрендәге 100-ҙән ашыу урта быуаттар эпохаһы ҡаласыҡтарының 19-ы боронғо "Ҡала-Тау", икеһе - "Хан-Ҡала", береһе - "Имән-Ҡала", тағы ла береһе - "Ҡалабар" атамаларын һаҡлаған. Халыҡ хәтерендә һаҡланған атамаларҙы археолог урындағы башҡорттарҙан һорап белешкән, улар ҡомартҡыларҙың ҡайҙа булыуын белгәндәр һәм был урындарҙы "ҡала" һүҙен ҡулланып атағандар. Шуныһы ҡыҙыҡ, башҡорттар, ҡағиҙә булараҡ, был урындың ниңә ошолай аталыуы хаҡында мәғлүмәтле булмай, әммә ҡаласыҡ урынлашҡан тауҙы йә иһә ошондай топоним менән аталған бейеклекте - йылға моронон дөрөҫ күрһәтә. Улар күрһәткән урындарҙы тикшереү барышында вал системалары һәм оҙон соҡорҙары булған ҡаласыҡтар табыла.

Нияз МӘЖИТОВ.
Әлфиә СОЛТАНОВА.

Арыҫлан ТАЙМАСОВ тәржемәһе.

(Дауамы. Башы 2022 йылдың 28-се һанында).

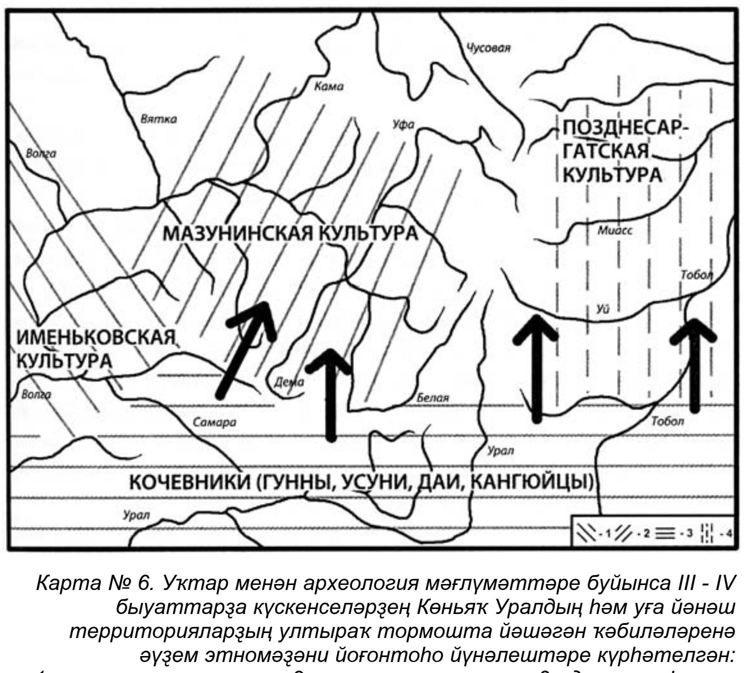

Карта № 6. Уҡтар менән археология мәғлүмәттәре буйынса III - IV быуаттарҙа күскенселәрҙең Көньяҡ Уралдың һәм уға йәнәш территорияларҙың ултыраҡ тормошта йәшәгән ҡәбиләләренә әүҙем этномәҙәни йоғонтоһо йүнәлештәре күрһәтелгән: 1 - именьков мәҙәниәте; 2 - мазунин мәҙәниәте; 3 - дала зонаһының күсмә ҡәбиләләре (гундар, усундәр, дайҙар, кангюйҙар); 4 - һуң саргат мәҙәниәте.

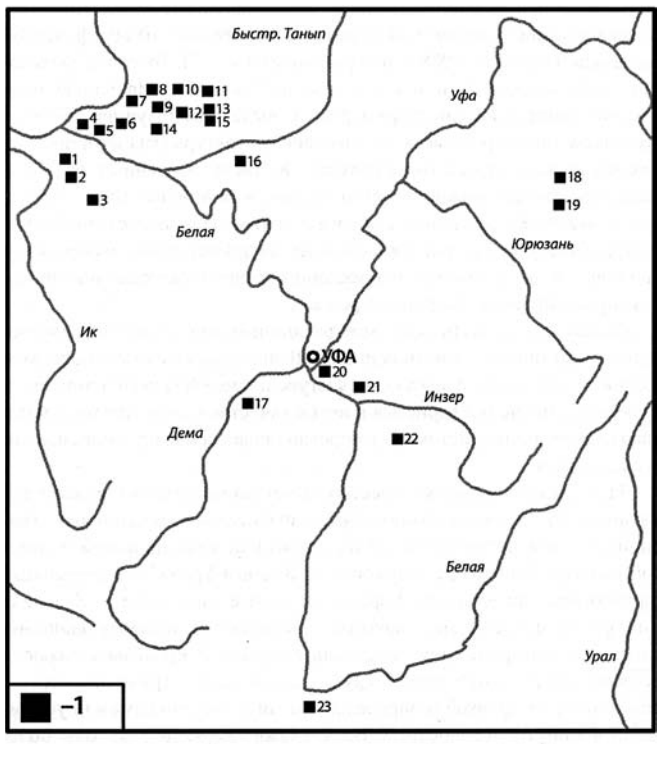

Карта № 7. Башҡорт халҡына "Ҡала-Тау", "Хан-Ҡала" йә иһә "Имән-Ҡала" исемдәре менән билдәле булған ҡаласыҡ-кәлғәләрҙең схематик картаһы: 1 - Юлдаш (Петр-Тау); 2 - Йондоҙ (Юлдуз); 3 - Иҫке Ҡалмаш; 4 - Усть-Бельское; 5 - Бачки-Тау; 6 - Боҫтанай (Бустанаевское); 7 - Шишмә; 8 - Исхаҡ; 9 - Йоғамаш (Югомаш) I; 10 - Йоғамаш (Югомаш) II; 11 - Ҡоҙаш; 12 - Чоркилде; 13 - Ҡансиәр; 14 - Йомаҡай; 15 - Мәсәғүт; 16 - Кәмей; 17 - Хан-Ҡала (Ҡараяҡуп); 18 - Иҫке Хәлил; 19 - Торналы; 20 - Имән-Ҡала (Өфө ҡалаһы биләмәһендә); 21 - Охлебинино; 22 - Хан-Ҡала (Имәндәш); 23 - Ҡалабар.

БӨЙӨК ЕҢЕҮГӘ - 78

ҠАҺАРМАНЛЫҠ ТАРИХЫ

Калинковичи-Мозырь һөжүм итеү операцияһы. Мозырь рейды

1943 йылдың 18 сентябренән 16-сы гв. атлы дивизияһы составына 160-сы танк полкы индерелә. Ул сентябрь - октябрь айҙарындағы алыштарҙа беҙҙең кавалеристарға ныҡлы терәк була, байтаҡ ҡына торлаҡ пункттарын азат итеүгә булышлыҡ итә. 25 октябрҙән 20 ноябргә тиклем ошо танк полкы Көнсығыш Белоруссияны азат итеү өсөн барған яуҙарҙа ҡатнаша, 7-се гв. атлы корпусы дивизияларының һөжүменә ҡеүәт өҫтәй. Корпус менән бер сафта алға барып, 950 саҡрымлыҡ юл үтә, 5 ҙур алышта ҡатнашып, дошман подразделениеларын тар-мар итеүгә ҙур өлөш индерә. Полк танкистары немецтарҙың 8 танкыһын, 6 үҙйөрөшлө орудиеһын, танкҡа ҡаршы оборонаһағы 10 орудиеһын, 10 пулеметын сафтан сығара, 470 дошман һалдаты һәм офицерын юҡ итә. Һуғышта юғалтыуҙарһыҙ булмай - атлы ғәскәр менән бергә һуғыш хәрәкәттәре алып барғанда 89 танкист яралана һәм һәләк була. Полк менән ҡаһарман офицерҙар, майор Д.Х. Джиоев һәм майор П.Ф. Сильченко етәкселек итә.

Көнсығыш Белоруссияны азат итеү өсөн барған хәрби операциялар барышында күрһәткән батырлыҡтары өсөн 16-сы Черниговгвардия атлы дивизияһы яугирҙары - ҡылыссылар, артиллеристар, танкистар, разведчиктар, саперҙар, элемтәселәр, командирҙар һәм рядовойҙар - полк командирҙары, дивизия һәм корпус командованиеһы бойороҡтары менән орден һәм миҙалдарға лайыҡ булды. Дивизия командирының 1943 йылдың 3 декабрендәге бойороғона ярашлы бүләкләнеүселәр исемлегенә 207 яугирҙың исем-шәрифе теркәлә. Ҡыҙыл Йондоҙ ордены кавалерҙары: гвардия рядовойы, 60-сы атлы полктың элемтәсеһе Баҙыров Әбдрәхим Бәҙхей улы, ул дошмандың көслө уты аҫтында подразделениелар менән телефон элемтәһен даими тәьмин итеүгә өлгәшә. Ул Миәкә районының Оло Кәркәле ауылында тыуып үҫкән; гв. өлкән сержанты, 62-се гв. атлы полкы артбатареяһының элемтә отделениеһы командиры, ВКП(б) ағзаһы Ҡәйүмов Ғәзиз Хәмрәй улы (Миәкә районының Миәкәбаш ауылынан). Ул Волкашанка ауылы янындағы алышта 6 мәртәбә дошман снарядтары өҙгән элемтә линияһын ялғай; дивизияның сапер эскадронының гв. рядовойы Хисмәтуллин Зиннәт Хисмәтулла улы йылғаларҙы кискәндә һыу аҫтындағы фугастарҙы зарарһыҙландыра, мина яландарын таҙартҡанда иң алда бара. Ул Аҫҡын районының Үрмияз ауылынан; гв. лейтенанты, 148-се артминполк комсоргы Татаев Абдрахман Йосоп улы үҙен ҡурҡыу белмәҫ офицер итеп таныта, ут позицияларында яугирҙарына өлгө һәм терәк булып тора. Дағстан АССР-ының Лак районында тыуып үҫкән. Шул уҡ бойороҡта 60-сы полктың 3-сө эскадроны ҡылыссыһы, гв. рядовойы Ғабдуллин Һаҙый Ғабдулла улының исеме бар (Илеш районының Ишҡар ауылы егете) - уның яугирлыҡ хеҙмәте III дәрәжә Дан ордены менән баһаланған. 62-се гв. атлы полкы яугиры, гв. рядовойы Хәсәнов Хәбибетдин Мөхәмәтрәхим улына "Батырлыҡ өсөн" миҙалы тапшырыла.

Вәли ИҘРИСОВ әҙерләне.
(Дауамы бар).

ИЛЛЕЛӘ ЛӘ ИЛ ҒӘМЕ

Алтын көҙ милләтебеҙгә күп кенә абруйлы шәхестәр бүләк иткән миҙгел. Бөгөнгө ҡунаҡтарыбыҙ - яҙыусы, тәржемәсе, сценарист, БР Кинематографистар берлеге рәйесе, Ш. Бабич исемендәге йәштәр, С. Юлаев исемендәге дәүләт премиялары лауреаты Зөһрә БУРАҠАЕВА менән М. Ғафури исемендәге Башҡорт дәүләт академия драма театры актеры, Башҡортостандың халыҡ артисы Ирек БУЛАТОВ та ошо арала алтын юбилейҙарын билдәләне. Ошо айҡанлы уларҙы бер ҡорға йыйып, әңгәмә ҡорҙоҡ.

Һеҙ үҙ һөнәренең оҫтаһы, мәҙәниәт, сәнғәт, әҙәбиәт донъяһының иң сағыу вәкилдәре, башҡорт халҡының абруйлы улы һәм ҡыҙы ғына түгел, класташтар, яҡын дуҫтар ҙа икәнһегеҙ?

З. Бураҡаева: Беҙ Ирек менән башта хәҙерге Р. Ғарипов исемендәге 1-се Башҡорт республика гимназия-интернатында параллель кластарҙа уҡыныҡ. Ул ваҡытта уҡыу йорто башҡасараҡ атала ине. Мин бишенсе класҡа килгәйнем һәм Иректәрҙең класын шуҡлыҡтары арҡаһында ныҡ яҡшы хәтерләйем. Шунан беҙ ғаиләбеҙ менән Өфөнән районға күстек. 10-сы класты кире баш ҡалала уҡый башлар өсөн 20-се ҡала башҡорт гимназияһына килһәм, Ирек шунда уҡып йөрөй. Беҙҙә барыһы ла яҙыусы һәм мин дә яҙыусы булырға тейеш тигән уй, нисектер, әсә һөтө менән бирелә, ахыры. Атайҙың кабинетта яҙышып ултырғанын, әсәйҙең тыҡылдатып машинкала баҫҡаны минең өсөн дә көндәлек күренеш ине. Шуға ла һөнәр һайлауым үҙенән-үҙе килеп сыҡты. Аҙаҡтан икенсе проблема тыуҙы: гел әсәйем менән сағыштырҙылар. Башҡортса яҙғаныма ышанманылар, "Мәрйәм, һин нисек бөтөн балаларың өсөн яҙып өлгөрәһең?" тинеләр. Әле һаман да хатта холоҡ-ҡылыҡтарыбыҙҙы сағыштыралар. Оҡшамағанбыҙ, сөнки беҙ икебеҙ ике кеше, ике шәхес тип яуаплайым. Яҙыусы булараҡ та икебеҙ ике мөхиттә, ике төрлө мөмкинлектәрҙә үҫешкән, шуға ла телебеҙ ҙә айырыла. Әсәй, әлбиттә, һутлыраҡ, байыраҡ, халыҡсан тел менән яҙа.

малайҙарға. Титрҙа, ысынлап та, Ирек Булатов тип яҙылғайны.

Унан һуң, актерлыҡҡа минең БДУ-ның тарих факультеты аша килгәнемде барыһы ла белә. Атайым ғүмере буйына нефтсе булып эшләне, минең был ҡылығыма оҙаҡ рәнйеп йөрөнө. Ә үҙе театр сәнғәтен мөкиббән китеп ярата ине. Уның менән радионан башҡортса концерттар тыңлайым, телевизорҙан спектаклдәр ҡарайым, атайым матбуғатты күп уҡығанлыҡтан, артистарҙы белә, улар тураһында һөйләй ине. Минең актерлыҡҡа оҙаҡ күнде, беренсе тапҡыр күрше ауылға гастролдәр менән барғанда килеп тамаша ҡылды: ҡараңғыла йыраҡтан ғына ҡарап торғанын шәйләп ҡалдым. Шунан һуң ғына уның күңеле йомшарҙы. Ә былай атайым менән әсәйем икеһе лә йырмоң ярата, береһе гармунда уйнай, икенсеһе йырлай, үҙешмәкәр түңәрәк эшендә ҡатнашып, спектаклдәрҙә лә уйнайҙар ине.

Бөгөнгө күҙлектән, бөгөнгө юғарылыҡтан ҡарағанда, һайлаған һөнәрегеҙ менән бәхетлеһегеҙме?

эшкә саҡырҙы ла, үҙе эшкә ҡушмай, репертуарҙы ҡара, артистар менән таныш, ти. Минең өсөн тормош туҡтаны, гел сабып барған ат кеүек инем бит инде. Ә Айрат Әхтәм улына йондоҙ түгел, эшләй алырҙай һығылмалы инструмент кәрәк. Ошоно аңлағансы миндә икеләнеүҙәр ныҡ булды. Хәҙер инде мин театр тип аталған ҙур бер механизмдың бер детале икәнемде, әммә уның хәрәкәтләнеп алға барыуында минең дә ролем булыуын аңлайым.

З. Бураҡаева: Ысынлап та, баҫҡыслап ҡына алға барыу ижадсы өсөн иң ҡулайы. Һәләтең асыла бара, яйлап ҡына киләһе үргә менәһең. Ошо рәүешле үҙең тураһында алданмай ғына, үҙеңдең баһаны ла, ҡәҙереңде лә белеп алға барыу - иң дөрөҫө. Миңә аҙаҡҡыһы етмәне, мин үҙемдең ҡәҙеремде белмәнем. Беҙҙең милли сифаттарыбыҙҙың береһе - кеше алдында тыйнаҡ булыу, киреһенсә, нығыраҡ баһалана шул, был турала ғаиләң дә, туғандарың да иҫкәртеп кенә тора. Әйтәйек, музыка өлкәһендә йәһүдтәр күп. Мин үҙем дә музыка мәктәбен тамамланым, балаларҙы ла йөрөттөм, күрәм, улар, һинең һымаҡ уйнаған кеше юҡ, һинең һымаҡ талант юҡ, тип, балаларын маҡтап-маҡтап, хуплап-хуплап музыкант яһап алалар. Йәғни, урта ҡуллы музыканттан да гений яһайҙар. Бәлки, үҙеңдең баһаңды белһәң, маҡсатты ла юғарыраҡ ҡуйып, үҙеңде күберәк рекламалап, күберәккә өлгәшеп булыр ине.

Күберәккә өлгәшеү тигәндән, ижадсының кимәлен бөгөн нимә баһалай? Ролдәрҙең, әҫәрҙәрҙең иҫәбеме?

И. Булатов: Актерҙың ниндәй спектаклдәрҙә ниндәй ролдәр башҡарыуынан бер исемлек төҙөлөп бара ул, репертуар ҡағыҙы тип атала, әммә, алда әйтеүемсә, ваҡыт үтә килә һин һөнәреңдә икенсе яҡтан асаһың һәм һан артынан ҡыумайһың. Әйтәйек, Милли йәштәр театрында 40-лап роль өҫтөндә эшләнгән, был театрҙа ла шул сама. Шулай ҙа актер өсөн роль булмауы ла насар. Шуға ла мин шулай тип яуаплар инем: эш гел күп булды, ролдәрҙе лә һанап бөтөрлөк түгел һәм мин башҡарған эшемдән гел ҡәнәғәтлек алып, ҡыуанып эшләнем - шуныһы миңә ҡиммәтерәк.

З. Бураҡаева: Яҙыусылыҡ эшен алғанда, совет заманында, бәлки, тираждар менән баһаланғандыр. Әммә бөгөн тираж күрһәткес түгел, иң һәйбәт китап та 500 дана ғына сығырға мөмкин. Шуға ла төрлө әҙәби конкурстарҙа ҡатнашып, премиялар алһаң, ижадсының кимәле лә юғарыраҡ иҫәпләнә. Кинола фестивалдәр менән баһаланаһың, тик ниндәйҙер фильмдың фестивалдәрҙә күп ҡатнашыуы әле уның сифаты тураһында һөйләмәй. Кино - ул коммерция өлкәһе. Мәҫәлән, берәй фирмаға 200 мең түләһәң, фестивалдәр күберәк буласаҡ, сөнки ул һинең менән генә шөғөлләнә һәм ул хеҙмәт түләүле. Драматургияла баһа лабораториялар, конкурстар менән билдәләнә.

Әлеге ваҡытта республиканың башҡорт, татар театрҙарының бөтәһендә лә эшләйем, был да минең өсөн ниндәйҙер күрһәткес. Башҡорт дәүләт академия драма театрында Хөрмәт Үтә-

✓ Башҡорт дәүләт академия драма театрында рух күтәренкелеге бар, был халҡыма кәрәк, тип тотоналар эшкә. Әле бына Ирек ирлегенә барып артыҡ маҡтанмаһа ла, ул эшләгән театрҙың бөгөн бурысы ҙур.

шевтың тәҡдиме-ниәте менән Шайморатов, Рәми Ғарипов кеүек шәхестәр тураһында спектаклдәр эшләнде. Рәми Ғарипов - ул атайымдарҙың быуыны, атайым да иртә киткәс, нисектер, уларҙың быуынына бағышланған кеүек булды был әҫәр. Ә Шайморатов тураһында инде шайморатовсылар кластары асыла башлағас, әйҙәгеҙ, берәй сценарий яҙайыҡ та, урындарҙа ла уйнап йөрөрҙәр, тип, Бөтөн донъя башҡорттары ҡоролтайы Башҡарма комитеты тәҡдим итте. Театрҙың был спектакль итеп ҡуйғыһы килде. Пландан тыш булғас, сығымдар ҙа ҡаралмағайны, шулай ҙа бирәү ҙә, бушҡа эшләмәйем, тимәне, бөтөн театр коллективы уны атай-олатайҙарына рухи һәйкәл итеп ҡараны. Ғөмүмән, Башҡорт дәүләт академия драма театрында рух күтәренкелеге бар, был халҡыма кәрәк, тип тотоналар эшкә. Әле бына Ирек ирлегенә барып артыҡ маҡтанмаһа ла, ул эшләгән театрҙың бөгөн бурысы ҙур, ул башҡортса дөрөҫ, матур итеп һөйләшеү үҙәге лә, сөнки, үкенес, башҡа ерҙә башҡорт телмәрен ишетеү мөмкин түгел.

мәктәптә уҡытты балаларын. Әсәйем, тап сәнғәт аша халыҡҡа хеҙмәт итеүе анһатыраҡ, тип әйтә ине. Сөнки рух - тел аша, сәнғәт әҫәрҙәре - спектаклдәр, кино аша һеңә һәм улар халыҡты һаҡлай ҙа. Сәнғәт донъяһында янғыҙ булмауыбыҙ ҙа 20-се мәктәп арҡаһында, уның уҡыусылары гел сәнғәт тирәһендә, тимәк, халҡына хеҙмәт итә.

Хәҙер һеҙ үҙегеҙ йәмғиәттә абруйлы шәхес, шул уҡ ваҡытта әсәй һәм атайһығыҙ. Балаларығыҙҙы тәрбиәләгәндә нимәгә иғтибар итергә тырыштығыҙ?

З. Бураҡаева: Үҙемдән айырмалы рәүештә, балаларға һайлау мөмкинлеге күберәк эләкте. Минең, музыка мәктәбен тамамлайһығыҙ, тигән шартым бар ине, әлбиттә. Әммә быныһын да барыһы ла үтәмәне. Өлкән ҡыҙым рәссам булам тигәс, шәхси мәктәпкә йөрөп, уҡырға инеп китте. Икенсе ҡыҙым иһә ниндәй һөнәр һайларға тип баҙап ҡалғас, уға бер йыл уйларға ваҡыт бирҙем. Үҙе һайлап, әҙерләнеп, быйыл Мәскәүгә продюсерлыҡҡа уҡырға инде. Улым

З. Бураҡаева: Ирек хаҡлы, иң мөһиме, әсәйҙәребеҙ иҫән. Мин әсәйемдең 4-се балаһы хәҙер инде 50 йәшкә еттем. Шәхес булып, әсәйҙе ҡыуандырыуы үҙе ҡыуаныс икән ул. Әсәйем минең бөтөн балаларҙың тәрбиәһендә ҡатнашһын ине, тип теләй инем, уның кеүек рух һала алмаҫ инем барыбер. Ошо тормошҡа ашты, балаларым әсәйемдең эргәһендә булдылар, "Йәйләү" лагеры эшмәкәрлегендә лә әүҙем ҡатнаштылар. Ғөмүмән, мин бик ҙур ҡәнәғәтлек менән аяҡ баҫам иллемә, әсәйем, туғандарым иҫән, балаларым үҫте. "Бәйләнештә" "Илленән һуң" тигән авторлыҡ блогы алып бара башланым әле, сөнки күп ҡатын-ҡыҙҙар өсөн 50 йәшкә етеү стресс. Мин, киреһенсә, бик һәйбәт йәшәй башланым, элек ҡарармын тигән кинолар ҙы ҡарайым, китаптар уҡыйым, музыка тыңлайым. Элек быларҙың барыһына ла ваҡыт етмәй ине. Әҙләп булһа ла сәйәхәткә бол туплайым. 50 йәштә тормош сәк башлана икән.

Яҙыусылыҡ эшмәкәрлегенә тотонормон, тип торам. Совет яҙыусылары өсөн юҡҡа ғына ижад йорттары булдырмағандар, улар бөтөн донъя мәшәҡәттәрен онотоп, ижад менән генә шөғөлләнгән. Рус әҙәбиәтендәге алтын, көмөш быуаттарҙы алып ҡарайыҡ, уларҙың барыһы ла ныҡ хәлле кеше булған, мохтажлыҡ ки-

МЕНӘН

Ошо тарихи процестарҙа ҡатнашып йөрөүем миңә ҡәнәғәтлек бирә. Милли йәштәр театрында сәхнәгә Үлмәҫбайҙы, Аҡмулланы сығарҙыҡ. Хәҙер мин ҡалыплашып китеүҙән һаҡланып, был теманан саҡ ҡына ситкәрәк китәйем, тип уйлайым.

Халҡыма бирә алған тиклемен эшләргә тейешмен, тигән маҡсат менән йәшәү - ул милләткә тоғролоҡ күрһәткесе булып торамы?

И. Булатов: Ошо халыҡтың улы икәнһең, һинең башҡаса юлың бармы һуң? Әгәр ҙә башҡараҡ һөнәр һайлаһаҡ, бәлки, үҙебеҙҙе генә ҡайғыртып йәшәр инек. Улай тиһәң, беҙҙең курстан да сит илдәргә сығып китеүселәр, шунда театр йүнәлешендә эшләүселәр булды. Тик минең бер тапҡыр ғына ла үкенгәнем булманы. 20-се мәктәптә уҡығанда уҡ башҡорт теле һәм әҙәбиәте уҡытыусыһы Гөлкәй Сәлмән ҡыҙы Ҡужина һеҙҙең арала артистар, яҙыусылар булыр, шуға башҡорт телен яҡшы белегеҙ, ти торғайны. Башҡорт телендә тасуири итеп һөйләгәнде тыңларға яратты. Шуға ла мин бөгөн халҡыма кәрәк булыуым менән бәхетлемен. Уға бәләкәй генә булһа ла файҙа килтерә алаһың икән, һин хаҡ юлдаһың.

З. Бураҡаева: Әсәй, ваҡытығыҙҙы әрәм итмәгеҙ, халыҡҡа эшләргә кәрәк, ти торғайны гел. Мин хатта ҡайһы саҡта: "Минең класташтар иномаркалар ала, аҡса эшләү, байыраҡ йәшәү тигәндә саҡ ҡына ла һалмағанһың миңә, тик халҡыма эшләү тигәндә һалғанһың", - тип үпкәләгәнем дә булды. Ҡәҙимгә йәшәү, донъя күреү, сәйәхәт ҡылыу һымаҡ нәмәләрҙе мин аҙаҡтан, үҙтәрбиә менән тәрбиәләп алдым. Әгәр ҙә Өфө уртаһындағы абруйлы һаналған мәктәпкә бирһәләр, минең класташтар түрәләр булыр ине, нефть кеүек өлкәләрҙә өйөрәлөрҙәр ине. Ә рухлы кешеләр 1-се интернатта һәм 20-се

Өфө сәнғәт училищеһында уҡый башлағайны, әммә оҡшатманы, әле IT һөнәрен үҙләштерә. Хәҙерге заманда балаларға ни өсөн юғары, йә урта белем кәрәклеген аңлатыуы ауыр. Мөмкинлектәр ҙә күп, баштары ла әйләнеп китә. Ниндәйҙер үҫмер блогерҙың миллионлап аҡса эшләгәнен күрә. Улар һымаҡ булырға, тиҙерәк аҡса эшләргә ынтылыуҙары, уҡып, йәшлекте әрәм итмәйем, тип әйтеүҙәре лә ихтимал.

И. Булатов: Беҙ ҙә улыбыҙға һайлау мөмкинлеге

> ***Ошо халыҡтың улы икәнһең, һинең башҡаса юлың бармы һуң? Әгәр ҙә башҡараҡ һөнәр һайлаһаҡ, бәлки, үҙебеҙҙе генә ҡайғыртып йәшәр инек. Улай тиһәң, беҙҙең курстан да сит илдәргә сығып китеүселәр, шунда театр йүнәлешендә эшләүселәр булды. Тик минең бер тапҡыр ғына ла үкенгәнем булманы. 20-се мәктәптә уҡығанда уҡ башҡорт теле һәм әҙәбиәте уҡытыусыһы Гөлкәй Сәлмән ҡыҙы Ҡужина, һеҙҙең арала артистар, яҙыусылар булыр, шуға башҡорт телен яҡшы белегеҙ, ти торғайны. Башҡорт телендә тасуири итеп һөйләгәнде тыңларға яратты. Шуға ла мин бөгөн халҡыма кәрәк булыуым менән бәхетлемен. Уға бәләкәй генә булһа ла файҙа килтерә алаһың икән, һин хаҡ юлдаһың.***

бирергә тырыштыҡ. Башта уйла, үкенерлек булмаһын, яуаплылыҡты үҙ өҫтөңә алып өйрән, тип әйтә инем гел. Бөгөнгө заманда нефть менән газ өлкәһендә һөнәр һайлау дөрөҫ, тине лә, Өфөнөң яғыулыҡ-энергетик колледжына уҡырға инде. Үҙе теләп әрмегә барып ҡайтты. Ситтән тороп һөнәре буйынса юғары белем алды, өйләнде. Улым менән ғорурланам, уға лайыҡлы тәрбиә бирә алдыҡ, тип уйлайым.

Тимәк, 50 йәшлек алтын юбилейға бик яҡшы кәйефтә аяҡ баҫаһығыҙ?

И. Булатов: Иҫән-һаубыҙ, Аллаға шөкөр, әсәйҙәребеҙ иҫән. Ғаиләмә лә, улыма ла үҙемдең кәрәк икәнемде тоям, сәхнәлә лә файҙам бар, былар барыһы ла шатланып йәшәр, алға барыр, яңы эштәргә тотонор өсөн дәрт бирә.

сермәгән. Сөнки әҫәр яҙыу концертҡа сценарий яҙған һымаҡ түгел бит. Уға көйләнергә, эстән барыһын да туплап, уйлап йөрөргә кәрәк. Ошоларҙың барыһын да тормошҡа ашырырға насип булһын.

ШУЛАЙ ИТЕП...

Халҡына хеҙмәт итеүҙе йәшәү мәғәнәһе итеп һайлауҙары менән бәхетле улар. Башҡаса булдыра алмағандан, башҡаса йәшәй белмәгәндән беҙ бөгөн улар башҡарыуында матур-матур проекттар күрәбеҙ һәм халҡыбыҙ ҙа ошондай шәхестәре булыу менән, һис шикһеҙ, бәхетле. Ҡыйыу, матур, һәләтле һәм әле саҡ иллелә булған ҡунаҡтарыбыҙға сәләмәтлек һәм тағы ла юғарыраҡ ижади үрҙәр теләйбеҙ!

Ләйсән ВӘЛИЕВА
әңгәмәләште.

ЗЫЯЛЫЛАР МАЙҘАНЫ

Һәр заманда ил-йортҡа ауырлыҡ ишерелгәндә йә ниндәйҙер ҡатмарлы мәсьәләләрҙе хәл итергә кәрәк булғанда, майҙанға зыялылар сыҡҡан. Уларҙың аҡылы, ялҡынлы телмәре яуға күтәргән, урынһыҙ сәбәләнеүҙәрҙән төңөлдөргән, ярһыуҙарҙы баҫҡан йә тоҡандырған. Бөгөнгө еңел булмаған осорҙа замандаш зыялыларҙың үҙ халҡына әйтер һүҙе ниндәй булыр?

ТУҒАН ТЕЛЕМ - БАЛАМДА

Илшат ЙОСОПОВ, социология фәндәре кандидаты, Стратегик тикшеренеүҙәр институтының ғилми хеҙмәткәре: Барыбыҙҙы ла бөгөн туған телебеҙҙең киләсәге борсой, һәр кем балалар башҡортса һөйләшһен, тигән теләк белдерә. Шул уҡ ваҡытта бөтәһе лә был йәһәттән көс һалырға ынтылмаған төҫлө. Быны шунан сығып әйтәм: улым йөрөгән балалар баҡсаһындағы башҡорт төркөмөн балалар һаны тулмау сәбәпле ябыуҙары ихтимал икән, тип ишеттем. Баш ҡаланың беҙ йәшәгән өлөшөндә урамда балаларына башҡортса һүҙ ҡушып, төҫ-ҡиәфәткә лә милләттәштәр икәне танылып торған атай-әсәйҙәр күп булыуына ҡарамаҫтан, ошондай хәл килеп тыуған. Бирелгән мөмкинлекте үҙебеҙ файҙалана белмәйбеҙ түгелме? Балалар башҡортса аралашмай икән, был бит ғаиләнән, ата-әсәнең был мәсьәләгә ҡарашынан тора: улар йә тейешле әһәмиәт бирә, йә юҡ.

Әйткәндәй, күптән түгел Стратегик тикшеренеүҙәр институты тарафынан үткәрелгән һорау алыуҙарҙың береһе республикабыҙ халҡының үҙ туған телдәрен белеү-белмәүенә арналғайны һәм шундағы "Туған телде ҡайҙа өйрәндегеҙ?" тигән һорауға 83,2 процент "Атай-әсәй, туғандар менән аралашыу ярҙамында", - тип яуап биргән. Ә бына "Туған тел һеҙҙең өсөн нимә ул?" - тигән һорауға яуап биреүселәрҙең 27 проценты "кеше үҙен ҡайһы халыҡ вәкиле тип иҫәпләй, шуның теле", 24,9 проценты - "атай-әсәйем һөйләшкән тел", 21,6 проценты - "махсус уҡымай өйрәнгән тел", 9,7 проценты - "кеше иң йыш һөйләшкән тел", 9,2 проценты - "кеше уйлаған тел" тип яуаплаған. Ошо статистика мәғлүмәттәренә генә күҙ һалғанда ла, тел - ул этник маркер икәне асыҡ сағыла һәм ғаиләнең бында ҙур роль уйнауы күренә. Бер нисә йылдан үҫеп буй еткергән балаларыбыҙ үҙен ниндәй милләт кешеһе итеп күрәсәге бөгөн беҙҙең иңдәргә һалынған, тимәк.

Хәҙер үткән быуаттағы кеүек, баш ҡала урамында туған телдә һөйләшкәндә гәм халыҡ ғәжәп итеп, бер байғошҡа ҡарағандай мөнәсәбәт күрһәтмәй. Ни бары үҙебеҙгә генә эске бер оялыуҙы, башҡалар алдында уңайһыҙ хәлдә ҡалыуҙан ҡурҡыуҙы ситкә ҡуйырға кәрәк. Был йәһәттән республикабыҙға сит тарафтарҙан йәшәргә килгән башҡа милләт вәкилдәренән өлгө алырлыҡ ҡайсаҡ. Хатта утыҙ йылға яҡын ватанынан ситтә йәшәгәндәренең дә балалары бында үҙ телдәрендә һөйләшеп йөрөгәнен күреп-ишетеп торабыҙ. Әлбиттә, туған тел мәсьәләһе донъя кимәлендә барған процестарға тығыҙ бәйле һәм шуларҙың иң көслөһө бөгөнгө көндә - цифрлашыу. Башҡорт теле лә ошо яңы "цифралы донъя"ла үҙ урынын табырға тейеш, шуның бер нисек тә булмай. Шулай ҙа тәү сиратта һәр беребеҙ балалар менән өйҙә туған телдә һөйләшеүҙән башлайыҡ һәм китап, ваҡытлы матбуғат уҡыуҙы ғәҙәт итәйек, дәүләт тарафынан бирелгән мөмкинлектәрҙе лә тулыһынса файҙаланайыҡ, милләттәштәр.

Камила ҒӘЛИЕВА
яҙып алды.

✓ Курсанттар эскадронында ун биш көнләп тактик занятиелар, карабиндан атыу, һәр аллюрҙа ҡылыс менән сабыу алымдарын үтеп бөткәс, ямғырлы, йонсоу төндәрҙең береһендә кавалерия училищеһында "тревога" иғлан иттеләр.

–Йә, Яуымбаев, ни йомош? Тиҙерәк һөйлә лә, мин бик ашығам, - тине майор уға боролоп.

- Иптәш майор, бер нисә көн элек училищеның бөтөнләйе менән күтәрелеп фронтҡа китеүе тураһында ишеткәйнем. Шул хәбәр ысынмы? - тине. Уның үтенес менән төбәлгән баҙнатһыҙ битендә ҡыҙыллыҡ билдәләре күренде. Үҙ һорауынан үҙе уңайһыҙланып, ул аяҡтарын алмаштырып баҫты ла ҡулы менән атының морононан һыйпаған булды. Майор, белмәмешкә һалышып, үткер күҙҙәренә һораулы һыҙаттар йүгертте лә, һорауға иғтибар итмәгән һымағыраҡ:

- Ҡалалағы бисәләр хәбәрен күберәк тыңла. Улар һиңә күккә тиклем ете саҡрым юл, ике яғы ла йәшел урман тип һөйләүҙәре лә мөмкин, - тине лә китә башланы. Уның яуабынан урынында ҡатып ҡалған Ғилмишәрифкә күҙ ҡырыйы менән генә хәйләкәр ҡараш атты ла урынынан ҡуҙғала башлаған майор: - А впрочем, "Баҙарҙа хәбәр таралһа, шул турала начальствоның приказын көт" тип бөйөк полководец Суворов белмәй генә әйтмәгәндер, - тип йылмайҙы. Майорҙың кинәйә менән әйтеп ҡуйыуы Ғилмишәрифтең быҫҡып яна башлаған һуғышҡа китеү теләге менән талпынған йөрәгенә яңынан ялҡын өҫтәне.

Ғилмишәриф бөгөн ауылдан хат алды. Адресын алтынсы класта уҡып йөрөгән күрше малайы, хатын ҡыҙы, быйыл дүртенсе синыфҡа барырға тейеш Миңленуры, яҙған. Эстәлегенә ҡарағанда, хатҡа яҙылған һүҙҙәрҙе әсәһе Райхана әйтеп торған булырға тейеш. "Иртәнге иҫкән елдәр аша Урал тауындай ялҡынлы сәләм ебәргәндән һуң, хеҙмәтеңдә уңыштар теләйбеҙ. Немецтарҙы ҡырып бөтөрөп, һау-сәләмәт Тыуған илгә кире әйләнеп ҡайт, атай", - тиелгән. Күрше-күләндән сурытып-сурытып сәләм теҙгәндән һуң ауыл хәлдәрен яҙған. "Үрге ос Көшөл Фәтхетдиндең өлкән улы Ғәлләметдин аяғынан ранин булып ҡайтып төштө. Ғатау апаның* командир малайҙары башынан ранин булып Мәғниттә гүспиталдә ята. Зәлифә инәйем эргәһенә барып килде, ордины ла бар, ти. Һинең менән әрмиәгә ҡуша киткән Мәте Заһретдин апаның командирҙарынан ташҡа баҫылған кантур ҡағыҙы килде. Өс немецты ҡырып, аҙаҡтан үҙе лә үлгән, үҙе үлһә лә батырлығы өсөн ордин бирәсәктәр, ти".

Ошо урынға еткәс, Ғилмишәриф ҡапыл күңеле болоҡһоп, хат уҡыуҙан туҡтаны. Уның күҙ алдына ике ай тулыр-тулмаҫ алда моңһоу ғына ҡулын болғап, хушлашып киткән ауылдашы Заһретдин килеп баҫты. Шул күрешеү һуңғы булған икән. "Бында уның хеҙмәтен көлкөгә һабыштырырға маташһалар ҙа, фронтҡа барғас, бирешмәгән икән. Маладис, Заһретдин ағай, батырлығың өсөн. Ялан ауылының ысын ҡаһарманы булып үлгәнһең. Етмәһә, орден да бирәләр ти бит әле. Бына шулай ул минең ауылдаштар", - тип Ғилмишәриф эстән генә хеҙмәттәше менән маһайып та алды. Шунан китап битенең юлы араһына яҙылған хатты яңынан ҡулына алды. "Һин киткәс, яҡынтирәлә ямғыр яуманы. Үҙең сәсеп киткән ерҙән егерме биҙрә картуф алдыҡ. Әсәйем ала башмаҡты, ҡойроҡло өлкән һарыҡты хөкүмәт налогына тотондо. Әбдрафиҡ апам менән икәүләп Мәғнит баҙарына барып һатып ҡайттылар. Әсәйем миңә ҡышҡыға бишмәт, Фәрхинурға табанлы бәләкәй генә быйма, ҡустыма егеүле уйынсыҡ ат алып ҡайтҡан".

Ошо урынға еткәс, Ғилмишәриф хатынан тағы ла айырылды. Күҙ алдына "атай мине лә алып кит", тип муйынына аҫылынған тоҡос танаулы өс йәшлек "Ғилмишәрифтең донъяһын көтә торған малайы Ишмөхәмәт" килеп баҫты. Донъяла иң ҡәҙерле иркә йән эйәһе бар күңелен солғап алды, зиһенен айҡаны, һәр машинала атаһының ҡайтыуын тәҙрә төбөндә зарығып көтөп ултырған кинйәһен күкрәгенә ҡыҫып һөйгөһө, иркәләгеһе килде.

"Быйыл утын менән нишләрбеҙ инде? Ат менән тиҙәк баҫтырырға ирҙәр булманы. Ҡышҡыға бер ҡалып та тиҙәк һуға алманыҡ". Ғилмишәриф тағы ла тәрән ҡайғыға тарыны. Нишләргә? Бик тә булмаһа: "Һыуыҡ өйҙә ҡыш сыға алмаҫһығыҙ, ситәнде булһа ла һүтеп яғығыҙ", - тип яҙырға тура килә инде.

"Мәте Заһретдин апамдың ҡатыны Маһитап инәй бөтә йортон, мөлкәтен һатып, үҙҙәренең яғына ҡайтып китте. Хәҙер уларҙың өйөндә МТС ауылдарҙан килгән ҡыҙҙарҙы трактырға уҡыта. "Тәки үҙ яғы тартҡан икән. Яландың үҙенә лә, халҡына ла ылыҡмай ғүмер итте шул", - тип уйлап алды Ғилмишәриф. Артабан: "Хатҡа Ишмөхәмәттең ҡулын төшөрөп ебәрәбеҙ", - тип уҡыны. Бармаҡтарын йәйеп, тарбайтып китап битенә төшөрөлгән ҡул һүрәтенә Ғилмишәриф көләмһөрәп ҡарап ала. Хаттың иң аҙағында: "Һиңә әсәйем бик күп ялҡынлы сәләм әйтеп ҡала", - тип бөтөргәндәр.

Ауыл хәбәрҙәре Ғилмишәрифтең күңелен айҡап, тыныс ҡына йоҡларға бирмәй, төрлө уй-хәсрәткә дусар итә. Ул бөтә әҙәмдең һары ҡайғыһын, яңы ғына етеш донъяға күсеп кешеләрсә йәшәй башлаған үҙ ауылдарының пыран-заран килеүен әсенеп уйланы, фронтта баш һалған ауылдаш ирҙәренең донъяһы вайран булып ятып ҡалыуы өсөн ошо һуғышты башлаған ләғнәт Гитлерҙы ҡарғаны, кеше иленә, кеше мөлкәтенә ҡанлы ҡулдарын һуҙған эйәрсәндәрен ҡәһәрләне.

Ғилмишәриф бөтә күңеле менән үҙен фронтта тоя. Майор Пустовой үҙенең сираттағы осрашыуында уға оҙаҡ ҡына ҡарап торҙо ла үҙенә саҡырҙы:

- Йә, иптәш Яуымбаев, хәҙер ниндәй күнекмәләр башҡараһың? Эштәр нисек бара? - тип серле генә һорап ҡуйҙы.

- Хәҙер мин, иптәш майор, ҡаршылыҡтар аша һикергәндә ат өҫтөндә дөрөҫ ултырыу алымдарын өйрәнәм: башта атлатып, унан юрттырып.

- Дөрөҫ. Хәҙер ни стадияһына еттең?

- Кәртәләр аша ат аяғын тейҙермәй юрттырып үттем дә кавалеттиға** күстем. Иртәгәнән башлап Әүхәҙиҙе һикертә башлайым. - Ғилмишәрифтең һүҙен диҡҡәт менән тыңлап торған майорҙың күҙе уйсанланып китте, йөҙөндә етди һыҙаттар сағылып ҡалды:

- Иптәш Яуымбаев, хеҙмәтең өсөн бик ҙур рәхмәт. Һинән бик шәп спортсмен сығаһы ине. Тренировкаларҙы ла бик яҡшы, аныҡ итеп башҡарырға өйрәнә башлағайның. Атың тураһында һөйләп тораһы ла юҡ. Спорт аты, килмәгән урыны юҡ. Ул ат менән мин үҙем дә эшләргә уйлағайным, тик һине йәлләнем, бигерәк тә һинең өсөн йәнен бирергә әҙер торған ошо хайуанды, - тип Әүхәҙигә йылы ҡараш ташланы. - Иртәгәнән башлап, иптәш Яуымбаев, мин һине курсанттарҙың учебный эскадронына ебәрәм, Әүхәҙи ошонда спорт аттары менән тороп торор, ул бында ерегеп тә өлгөрҙө. Был ҙур эш. Иртәгәнән башлап - беренсе эскадронға! Дай пять! - тип майор Ғилмишәрифтең ҡулын һелкә-һелкә изге юл теләне. Был сентябрь айының сыуаҡ көндәре ине.

Курсанттар эскадронында ун биш көнләп тактик занятиелар, карабиндан атыу, һәр аллюрҙа ҡылыс менән сабыу алымдарын үтеп бөткәс, ямғырлы, бысраҡ, йонсоу төндәрҙең береһендә кавалерия училищеһында "тревога" иғлан иттеләр. Ғилмишәриф, низер һиҙенеп, сыҙамай торған Әүхәҙиенә атланды. Хәҙер инде унан мәңгегә айырылмаҫ өсөн атланды. Училищеның бер нисә эскадронын эшелондарға тейәү башланды. Башта командованиены, штабты, шунан һуң ҡылыссы эскадрондарҙы, иң һуңынан хужалыҡ подразделениеһын тейәнеләр. Рядовой сабельниктарҙан торған Ғилмишәриф эскадроны беренсе эшелонға эләкте.

Н. ҡалаһынан төндә эшелондарға тейәлеп ултырып киткәндең ун бишенсе көнөндә эскадрондарҙы Саратов әлкәһенең көньяғында Сталинград өлкәһе менән сиктәш бәләкәй генә станцияның бер тупигына төшөрҙөләр. Оҙаҡ ҡына ваҡыт ябыҡ вагондарҙа килгән аттар ергә төшөү менән, бер-береһе менән иҫәнлек-һаулыҡ һорашҡан шикелле кешнәшеп, өр-яңынан танышып алдылар. Ҡайһы бер салтыраҡ аттар, эйәләренә баш бирмәй, теҙгендәренән тартылып иреккә талпынды, оҙон юл буйы ашаған ҡыу бесәндән ерекһеп, урман ситендә күпереп үҫкән ҡурпыға ынтылды.

Уларҙы алғы һыҙыҡҡа байтаҡ ер етмәҫтән бушатҡандар икән. Икенсе көнөнә килгән эскадрондарҙы яңынан комплектланып ятҡан кавалерия дивизияһына ҡуштылар. Дивизия һуңғы ҡаты бәрелештәрҙә ҡатнашып, кешеһен дә, атын да күп кенә юғалтҡан, ныҡ ҡына туҙынған булып сыҡты. Яңы килгәндәрҙең өр-яңы кейемдәрен, эйәрөпсөндәрен, менеп килгән аттарының тиреһе лә сыйылмағанын күреп, бындағылар:

- Былар әле өҫ-баштарын бысратырға өлгөрмәгән!

- Әйтерһең дә, фронтҡа ҡоҙа булып килгәндәр!

- Ничего, беҙ ҙә шулай туйға килгән шикелле килгәйнек тә ул... - тиештеләр.

Уларҙың барыһы ла тигәндәй ҡара янған. Күбеһенең яңаҡ һөйәктәре сусайып сыҡҡан, кейгән гимнастеркаларының һырты тирҙән тоҙланып ағарған, шинелдәре лә ныҡ ҡына нужаға тарыған, күбеһенең салғыйҙарында пуля тишеп үткән тамға, аяҡ кейемдәре лә төрлөсә. Тик ҡайһылары ғына итектәренә шпор таҡҡан. Яңы килгән кавалеристарҙың бөтәһенең дә йылтырап, сылтырап торған шпорҙарына ҡарап:

- Һеҙ нимә? Әллә немецты ялтыр шпорҙарығыҙ менән ҡурҡытырға самалап килдегеҙме? - тип мәрәкәләне. Ә һәр береһенең ҡабырғаһына тағылған, сыбыҡ киҫеүҙән артыҡ, бер ниндәй ҙә ысын эшкә ҡушылмаған ҡылыстарға ҡарап: -Был нәмәләрегеҙҙе һуғыш бөткәс уҙғарыла торған парадтарҙа тағырһығыҙ. Ә хәҙергә бына ошолайтып эйәрегеҙ аҫтына беркетеп, ныҡлап бәйләп ҡуйығыҙ, - тип оборона тотҡанда үҙҙәренең нисегерәк итеп ҡылыс йөрөтөүҙәрен күрһәттеләр. Ә бер, бөтөнләй кавалерисҡа оҡшамаған ҡарт, сығышы менән Башҡортостандан булырға кәрәк, Ғилмишәрифтең ялтырап торған ҡылысының эфесын һәрмәп ҡараны ла:

- Клинок на войне только один машаҡат, - тип ҡуйҙы.

- Һеҙ, моғайын, һуғышырға: "Шашки наголо, галопом марш!" - тип өйрәнгәнһегеҙҙер әле. Ул командаларҙы һуғышта бик тә һирәк ишетергә тура килә.

Килгәндең икенсе көнөндә яңыларҙы баштан-аяҡ ҡоралландырҙылар. Карабин, ҡылыс, ә бер нисә взводҡа хатта автомат та тараттылар. Яңы килгән ҡыҙылармеецтар аттар менән танышыу, частарға бүлеү эштәрен тамамлағас, төнгә ҡаршы юлға сыҡты.

- Беҙҙең хәрәкәтте бер кем дә белергә тейеш түгел! Бышҡыра, кешәннәй торған аттарығыҙға моронса кейҙерегеҙ. Котелоктарығыҙҙы дыңғырҙатмағыҙ, сепрәккә урағыҙ, күмәкләп бер эҙҙән генә йөрөгән йыртҡыс кеүек барығыҙ! - тип командирҙар әлдән-әле, бигерәк тә яңы килеүселәрҙе, киҫәтеп торҙо һәм, тура килгәндә, командирҙар атын да, кешеһен дә дошман менән һуғышыу оҫталығына өйрәтә барҙы. Ғилмишәриф ялан почтаһын алғас та, эйәр өҫтөнә мишендән йыртып алынған ҡағыҙ киҫәге һалып, йәшелерәк һыртына бер нисә һүҙҙән генә хат сыймаҡланы. Хаттың аҙағында ул "Ат уйната-уйната, фронтҡа яҡынлашып киләбеҙ", - тип яҙҙы. Ғилмишәрифтең менеп һуғышҡа китеп барған атының колхоздарының өйөр айғыры Әүхәҙи икәнен Ялан ауылында бер кем дә, шул иҫәптән, үҙ ҡатыны ла белмәй ине әле.

Алғы һыҙыҡҡа яҡынайыуҙы төҫмөрләүе ауыр түгел. Алыҫта гөрһөлдәгән орудие атыштары көслөрәк ишетелә башланы. Емерелгән ауылдар, күмергә әйләнгән йорттар, һерәйеп ултырып ҡалған яңғыҙ-ярым мейес мөрйәләре әле генә был ерҙәрҙе һуғыш уты ялмап үтеүен һөйләп тора. Сталинград тирәһендәге ҡомло ерҙәр көҙгө ямғырҙар арҡаһында әҙәм үтә алмаҫлыҡ һорғолт бутҡаға әйләнде. Боеприпастар, кейем-һалым, фураж тейәлгән автомашиналарға ғына түгел, егеүле аттарға ла алға барырлыҡ рәт ҡалманы. Юлда батып ултырған транспорттың иге-сиге юҡ.

(Дауамы. Башы 29-37-се һандарҙа).

**Беҙҙең яҡтарҙа үҙ атаһынан өлкән ир кеше, яҡыны.*
***Ике башы 20-35 сантиметр бейеклегендәге түмәрҙәргә һалынған кәртәләр аша һыбайлы ат йөрөтөү.*

✓ *Яҙыуҙы туғандары алдан әҙерләп, кеҫәһенә һалып ебәргән буғай. Был кешене тәғәйенләнгән маршрутҡа ултыртышып ебәрҙем дә, үҙемсә уйлап ҡуйҙым: "Әлхәмдулиллаһ, минең хәлем уныҡынан күпкә еңелерәк икән..."*

КӨЛӨП АЛАЙЫҠ ӘЛЕ!

25 сентябрҙә "Халыҡ-ара һаңғырауҙар көнө" билдәләнеүе хаҡында мәғлүмәт ишетеп (дөрөҫөрәге, күреп) ҡалдым да, тиң-тоштарының яғымлы итеп һөйләшеүен, кескәйҙәрҙең шатлыҡлы сырылдашҡан тыуыштарын, урман шаулауын, шишмәләрҙең шылтырап ағышын, ҡоштар һайрауын һәм башҡа күп нәмәләрҙе ишетеүҙән мәхрүм булған ҡайһы бер яҡташтарымдың һис кенә лә төшөнкөлөккә бирелмәй, бошонмай йәшәүен теләп, ошо юлдарҙы яҙырға булдым. Мин үҙем дә һәр нәмәнең дә яҡшы яғын табып булыуына инанам һәм бәғзе һаңғырау милләттәштәремә ана шул фекеремде еткермәксемен. Беҙҙең яҡтарҙа "Һаңғырауға сәләм бирһәң, "Атаң башы!" тип яуап ҡайтарыр..." тигән бер әйтем йөрөй. Һаңғыраулығы арҡаһында кешеләрҙең, ысынлап та, әленән-әле мәҙәк хәлдәргә тарып тороуы барыбыҙға ла мәғлүм. Ишетеү һәләте түбәнәйгән, йә иһә бындай нәмәнән бөтөнләйгә мәхрүм булғандар хаҡында йыш ҡына һәр төрлө көләмәстәр ҙә ишеткеләй торғайным. Уларҙың ҡайһылары мәрәкәсел кешеләр тарафынан уйлап сығарылһа, тормошта ла шундай хәлдәр булып тора инде. Бөгөнгө көндә тома һаңғырау, шул уҡ ваҡытта һәр күренешкә, төрлө хәлдәргә оптимистик ҡараштағы кеше булараҡ, үҙем менән булған бер нисә ҡыҙыҡлы эпизодты һөйләп китмәк булам.

"ҺАҢҒЫРАУҒА СӘЛӘМ БИРҺӘҢ..."

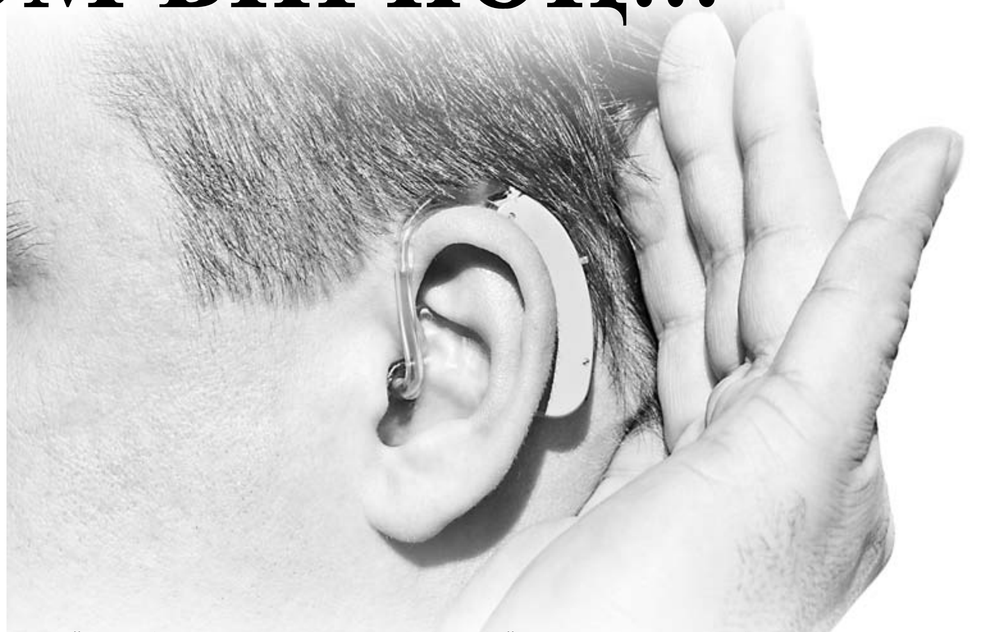

"Бик яҡшы булған..."

Бер нисә йыл элек баш ҡалаға барырға тура килгәйне. Иң беренсе нәүбәттә, әлбиттә, "Киске Өфө" мөхәрриәтенә инеп, ҡәләмдәштәремде күреп сығырға ниәтем. Баш мөхәррир менән хәл-әхүәл белешеп, бүлек мөхәррирҙәренең береһе хаҡында һорашам. "Ул ауылына ҡайтып китте", - ти Гөлфиә Гәрәй ҡыҙы. Унан һуң ул тағы ниҙер әйтте әйтеүен, әммә мин, әлеге һаңғырау кеше, ҡабат-ҡабат төпләшеп, уны ҡаңғыртып тормаҫҡа булдым. "Яҡшы, бик яҡшы..." - тип, күтәренке кәйеф менән үҙемсә әңгәмәне дауам итәм. Йәнәһе лә, тыуған яҡтарға ҡайтып йөрөп килеү - бик һәйбәт эш. Баш мөхәррирҙең йөҙөнә ҡарап, уның мине бүлдереп, ниҙер хаҡында ишеттерергә тырышыуын күрәм. Усымды-локаторымды ҡолағыма ҡуйып, уның һүҙенә тағы иғтибар итәм. "Атаһы мәрхүм булып ҡалған, шуны ерләргә ҡайтты", - ти ул тауышлана биреберәк... Минең өсөн ҡабатлап әйтелгән был хәбәрҙе ишеткәс, әлбиттә, үҙемә ифрат та уңайһыҙ булды, әстәғфируллаһ. Бындай көлкө хәлгә ҡалғас, көлөп тә булмай шул...

"Урыҫса әйтеп ҡара..."

Берәү телефондан шылтыратһа, абонентымдың тауышын ишетеп тә, уның ни әйткәнен аңлай алмай аҙапланам, шуға күрә, уның миңә урыҫ телендә әйтеп ҡарауын, йә иһә үҙем аңғармаған һүҙҙең синонимын атауын үтенәм. Шулай, икенсе төрлөрәк яңғырайышлы булһа, ҡайсаҡ уны төшөнөп тә алам. Бер мәл миңә Ғайса ағайым шылтырата. Уның "Нимә була", тигәнерәк һүҙҙәрен генә аңғарам, ниҙер хаҡында мәғлүмәт биреүемде үтенеүен һиҙәм, әммә яҡшылап аңлап етмәйем. "Урыҫса әйтеп ҡара, ағай", - тием. "Мин урыҫса әйтеп торам", - тигәнен төшөнәм. "Улай булғас, киреһенсә, башҡортсаға әйләндереп әйт, бәлки, ишетермен". "Башҡортсаһын белмәйем". Шулай итеп, ағайымдың ни әйтергә теләгәнен барыбер аңлай алманым (туғыҙынсы тиҫтәһен ҡыуа башлаған оло кеше булараҡ, смс яҙа белмәй ул). Һуңынан, үҙе менән осрашҡас ҡына, кроссворд сисеп ултырған был ағайҙың ("политика", "экономика" тигән һымағыраҡ) урыҫ һүҙҙәренең береһе башҡортса нимә булыуы хаҡында һорашҡан икәнен белдем...

"Страховщица түгел бит ул..."

Автомобилемде страховкалау мәле килеп еткәс, ғәҙәтем буйынса, үҙемдең танышым Венера Фәйзулла ҡыҙына шылтыратам. Уның "да", тигәнен бер аҙ ҡарлыҡҡан ирҙәр тауышы һымағыраҡ итеп ишетәм. Абонентым тамағына һалҡын алдырған, ахырыһы. "Венера Фәйзулловна, минең ОСАГОның сроғы сығып..." - тип һүҙ башлауыма, әлеге ҡалын тауыш мине бүлдерә лә башлай: "Хәлил ағай, мин..." Тик уны йүнләп ишетеп етмәгәс, үҙемдең яҡты ҡайырам: "Һаңғырау икәнемде яҡшы беләһегеҙ, шуға мине тыңлағыҙ, Венера һылыу, һеҙҙе мин барыбер ишетмәйем", - тип йомошомдо әйтергә тотонам. "Тамағы ауыртҡан страховщицам" мине һис кенә лә тыңлағыһы килмәй, ахырыһы, ҡалын тауышы менән һүҙҙәремде һаман бүлдереп маташа. Ысынлап та, бәлки, минең менән һөйләшергә ваҡыты ла юҡтыр. Эш кешеһе бит. "Әй, ярай улай булғас, Венера Фәйзулловна, трубканы улыма бирәм. Әйтер һүҙегеҙҙе уға әйтегеҙ", - тим дә телефонымды яҡында йөрөгән улыма тоттторам. Улым телефонды бер аҙ тыңлағас, йылмайып, ниҙер әйтте лә: "Атай, һин Йәлил ағайға шылтыратҡанһың бит!.."- тине. Бәй, һаңғырау ғына түгел, өҫтәүенә, күрәғарау икәнмен дә баһа, ауыҙына... май булғыры...

"Һай, афарин, ҡыҙым!.."

Инде бер нисә йыл насар ишетеү сәбәпле, һөйләшкән кешеләрҙең ирендәренә ҡарап аңлап, бер аҙ ошо хәлемә күнегә башлайым, ахырыһы. Кесе улымдың Әлисә һәм Самина исемле ҡыҙҙары бар. Ғәйәт шаяндар. Тик Самина һөйләшкәндә, үҙе лә аңғармаҫтан, урыҫ теленә төшөп китеүсән. Ҡабат-ҡабат һорашып, ни әйткәненә төшөнөп алғас: "Ҡыҙым, бына ошо һүҙҙәреңде хәҙер саф башҡортсалап ҡына һөйләп бир инде. Мин урыҫса белмәйем бит", - тигән булам. Уның ихласлап башҡортса әйткәнен ауыҙына ҡарап төшөнәм. "Үәт, афарин, ҡыҙым, ифрат дөрөҫ! Һәр саҡ ана шулай үҙ телеңдә, башҡортсалап, матур итеп һөйләшеп йөрө, йәме", - тип уның арҡаһынан һөйгән булам. "Ярай", - ти ейәнсәрем минең күҙемә ҡарап. Тик.. Ни өсөндөр был ике шуҡ ҡыҙ "шырҡылдаша" башлай. Бер ниндәй ҙә көлкө тапмағас, "Нишләп көлөшәһегеҙ ул?" тип һорашҡан булам. Оло ейәнсәрем Әлисә: "Ҡартатай, Самина һиңә бер өн дә сығарманы бит, тик ауыҙын ғына йыбырҙата", - тигәс, үҙем дә көлөргә тотондом. Ейәнсәрҙәрем минең һаңғыраулығыма өйрәнеп тә бөткән инде. Хәҙер улар әйтер һүҙҙәрен ҡағыҙға йә телефонына яҙып күрһәтә.

Саң һурҙырғыс тауышһыҙ эшләй...

Иҫкергән "Буран" урынына яңы "LG" саң һурҙырғысы алғайныҡ. Бөтөнләйгә тиерлек тауышһыҙ булыуына ҡарамаҫтан, ифрат та ҡеүәтле булып сыҡты: щеткаһы линолеум йәйелгән иҙәнгә йәбешеп аптырата. Шулай бер заман хәләл ефетем өйҙө "пылесосить" итеп алырға йөкләмә бирҙе лә, үҙе ҡайҙалыр сығып китте. Әлеге тауышһыҙ аппаратты ҡабыҙып алып, фатир буйлап, рәхәтләнеп саң һурҙырам. Кәйеф һәйбәт. Хатта элек иҙәнгә йәбешеп ыҙалатҡан щеткаһы ла был юлы еңел генә шыуғандай. Бер бүлмәне ентекләп таҙартып алғас, икенсеһенә күсергә ниәтләп, саң һурҙырғысымды һүндерергә тип төймәһенә баҫтым, әммә... аппаратым кинәт кенә геүләй башламаһынмы. Хатта тауышын да бер аҙ ишетә башлағандай булдым. Бәй! Башта кнопкаға яңылыш баҫып, ҡабынмаған аппарат менән бөтөнләй бер бүлмәне "йыйыштырып" сыҡҡанмын икән дабаһа...

"Бажам һыуға батып китмәҫ элек..."

Бер мәл, ноябрь айҙарында, Байым ауылында йәшәгән ҡәйнәмә ҡунаҡҡа барғайныҡ. Шаян, йор һүҙле булған Мансур бажам да йәшәй ана шул ауылда. Бер көн таң менән килеп еткән. Миһран ҡәйнеш менән күлгә кис ҡуйған ауҙы барып ҡарарға кәрәк икән. Ҡәйнештең резина кәмәһе лә бар. Шуны автомобилгә тейәп алып, әлеге ауҙы ҡарарға киттек. Төндә ныҡ ҡына һыуытҡанға күрә, күл яртылаш йоҡа боҙ менән ҡапланып, һыуҙағы ауҙың бер өлөшө боҙ аҫтында ҡалған. Кәмәләренә ел тултырып алып, ҡәйнеш менән бажа, урта тирәһе кәмендә өс метрҙай тәрәнлектә булған быуаға йөҙөп инеп тә киттеләр. Мин яр башынан ғына тегеләрҙе күҙәтәм. Резина кәмәләре менән йоҡа боҙҙо етеҙ генә йырып, күл уртаһына барып етте былар. Күпмелер ваҡыттан бажа ишкәктәре менән йәнтәслем был яҡҡа ҡарай ишә башланы. Ә ҡәйнеш алға ята биреберәк, ике ҡуллап кәмәһенең ике яғына йәбешеп алған. "Ауҙың бер башын тотоп, һыу буйлатып балыҡ һөҙөп килә башланы былар, тик ҡайҙа шулай ашығалар?" тип уйлайым. Шул арала балыҡсылар хаҡындағы ниндәйҙер бер көләмәс иҫемә килеп төштө. "Бажа, ҡәйнеш, - тип ҡысҡырам тегеләргә, - онотмаҫ борон бер анекдот һөйләйем әле, тыңлағыҙ", - тинем дә, тегеләрҙең миңә ниҙер әйтергә маташҡанын ишетмәй, һөйләй ҙә башланым. Тик, ни өсөндөр, былар мине тыңларға уйламай, ауыҙыңа май булғыры. Шундай ҡыҙыҡлы көләмәсте "әрәм итәләр"... Миңә бөтөнләйгә иғтибар итмәүҙәрен күреп, тағы ла нығыраҡ тауышлана биреп, һөйләүемде дауам итәм. Бажа хатта асыулы ҡараш ташлап, миңә тағы ниҙер әйткәндәй ҙә була. Ишетмәгәс, бер ни ҙә аңламайым. Ыш-быш килеп ярға төкәлделәр. Бажам менән ҡәйнештең йөҙҙәре етди. Ә резина кәмә... ныҡ ҡына бушаған! Баҡтиһаң, ысынлап та анекдот тыңларлыҡ хәлдә булмаған икән былар. Кәмәләре ике урындан боҙға ҡырҡылып киткән икән. Ярайһы ҙур булған шул тишектәрҙе ҡәйнеш йомарлап тотоп, көскә ярға хәтле килеп еткәндәр. Хәҙер берәй мәжлес булһа, Мансур бажам ошо хәлде анекдот итеп һөйләүсән: "Бажам һыу төбөнә китмәҫ элек, уға анекдотымды булһа ла һөйләп өлгөрөп ҡалайым, тип уйлағандыр инде...", тип мәрәкәләргә ярата. Ә ул саҡта, ысынлап та, уларҙа мәрәкә ҡайғыһы булмағандыр шул...

ШУЛАЙ ИТЕП...

Минең һаңғыраулығымды белгән бәғзе бер таныштарым йәлләй башлай. "Нишләп табипҡа бармайһың?" - тип кәңәш бирергә тотоналар. Әммә мин, үҙем дә табип булараҡ, был сиремдең ғүмерҙә лә йүнәлмәҫен яҡшы белгәнгә күрә, һәр саҡ уларға шулай тип яуап бирәм: "Аяҡтары йә ҡулы өҙөлгән кешенең, шул ағзаһының ҡабаттан үҫеп сығыуына өмөтө булмаған һымаҡ, минең ишетеү нервылары ла башҡаса үҫмәйәсәк. Шуға күрә, бушҡа ваҡыт, көс сарыф итмәй, үҙ хәлем менән ризалашып, ошо сиремдең хатта бихисап ыңғай яҡтарын күреп ғүмер итергә тырышам". "Һаңғыраулыҡтың ыңғай яҡтары ла була икәндер шул?.." "Була икән шул: әйтәйек, һәр төрлө кәрәкмәгән урам шаушыуҙары, ғәйбәт хәбәрҙәр, бихисап каналлы телетапшырыуҙарҙағы теләһә ниндәй мәғлүмәттәр миңә ишетелмәй. Бәйғәмбәребеҙ с.ғ.с. һәр саҡ файҙаһыҙ ғилемдән Аллаһҡа һыйыныу хаҡында доға ҡылыр булған."

Бер мәл тимер юл вокзалы туҡталышында ҡара күҙлек кейгән бер кеше һәрмәнеп килеп, миңә төртөлдө. Уның ниҙер өндәшеүен аңғарам. "Мин һаңғыраумын, бер ни ҙә ишетмәйем", - тим уға. Ул, кеҫәһенән сығарып, миңә ҡағыҙ киҫәге тоттора. Уҡыйым: "Мин бөтөнләйгә тиерлек һуҡыр кеше. Фәлән һанлы автобусҡа ултырырға ярҙам итегеҙ, зинһар". Яҙыуҙы туғандары алдан әҙерләп, кеҫәһенә һалып ебәргән буғай. Был кешене тәғәйенләнгән маршрутҡа ултыртышып ебәрҙем дә, үҙемсә уйлап ҡуйҙым: "Әлхәмдулиллаһ, минең хәлем уныҡынан күпкә еңелерәк икән..."

Бына шулай, ҡәҙерле туғандар, Аллаһы Тәғәлә биргән һәр һынауға ла риза булып, уның ыңғай яғын күрә белеп йәшәһәк, тормошобоҙ әллә ни күңелһеҙ ҙә булмаҫ.

Хәлил ҺӨЙӨНӨҘӨКОВ.

✓ *Атай кеше 5 йәшлек балаһы менән даими рәүештә һүрәт төшөрһә, уйнаһа, уҡыһа, бала башланғыс кластарҙа тик яҡшы билдәләргә өлгәшәсәк. Шуға ла атай бала өсөн ваҡыт табырға бурыслы, тип иҫәпләй ғалимдар.*

ИНТЕРНЕТТАН

ҺИМЕҘ, ТИМӘК, ҺАРАНМЫ?

■ Баланы һанарға, яҙырға, уҡырға, һүрәт төшөрөргә өйрәтеү әсәйҙең эше булараҡ ҡабул ителә. Былдай уҡыу-уҡытыу эшенән, ғәҙәттә, атайҙар йыраҡыраҡ тора. Әммә ғалимдар асыҡлауынса, уҡыусы баланың тормошонда атайҙың да әүҙем роле булыуы күп нәмәгә ыңғай йоғонто яһай. 5 мең ғаиләнән йыйылған мәғлүмәттәрҙе анализлағандан һуң, белгестәр шундай фекергә килгән. Баҡтиһәң, баланың эмоциональ интеллекты һәм үҙен социумда нисек тотоуы әсәйҙән тора, ә атайҙарҙарҙың тәьҫире тап уҡыу өлкәһенә бәйле. Атай кеше 5 йәшлек балаһы менән даими рәүештә һүрәт төшөрһә, уйнаһа, уҡыһа, бала башланғыс кластарҙа тик яҡшы билдәләргә өлгәшәсәк. Шуға ла исмаһам башланғыс мәктәпте тамамлағансы, атай бала өсөн ваҡыт табырға бурыслы, тип иҫәпләй ғалимдар.

■ Бөгөн йәмғиәттә дөрөҫ туҡланыу тигән төшөнсә нығына бара. Тик 854 кешенең ашау ғәҙәттәрен өйрәнеп, ғалимдар уларҙың һәр дүртенсеһенең төп аштар араһында зыянлы аҙыҡтарға өҫтөнлөк биреүен асыҡлаған. Был башлыса тәм-том, ҡамыр аҙыҡтары, калорияһы түбән тип һатылған, әммә ныҡ эшкәртеүгә дусар ителгән ризыҡтар. Тап улар һимереүгә, йөрәк-ҡан тамырҙары сирҙәренә, матдәләр алышыныуы боҙолоуына килтерә. Иң ҡыҙығы, күптәр уларҙың зыянлы булыуы тураһында уйлап та ҡарамаған, киреһенсә, үҙен туҡланыу йәһәтенән ныҡ иғтибарлымын тип иҫәпләгән. Емеш-еләк, сәтләүек менән ҡапҡылап алыусылар иһә төрлө тәм-томдан баш тартыусыларға ҡарағанда ла сәләмәтерәк булып сыҡҡан. Шуға ла үҙегеҙҙе асыҡтырып ыҙалатмағыҙ, төп ризыҡтар араһында емеш-еләк ашағыҙ.

■ Олоғайғас калорияларҙы һанап, уларҙы сикләп йәшәү һаулыҡты нығыта икәне билдәле, хатта ошо рәүешле ғүмерҙе лә оҙайтырға мөмкин. Әммә бының өсөн гел генә түбән калориялы итеп ашарға кәрәк, тигән ҡараш йәшәй ине. Хәҙер иһә ҡартайыу менән туҡланыу бәйле булһа ла, гел йәш булыу өсөн бала саҡтан уҡ майлы ризыҡтарҙан баш тартырға кәрәк, тигән фекерҙә ғалимдар. Йәғни, был ғәҙәт һеҙгә бала саҡтан һалынырға тейеш. Шул саҡта ғына күҙәнәктәр йәш һаҡлана. Ә ҡартайғас ҡына дөрөҫ туҡланыуға күсеүҙән әллә ни файҙа юҡ, сөнки күҙәнәктәрҙе кире йәшәртеп булмай.

■ Ғалимдар артыҡ һимеҙлектең аҡсаға бәйлелеккә йоғонтоһо бар, тип раҫлай. Улар төрлө бүләк, аҡса вәғәҙәләүселәргә күберәк ышана икән. Бында барыһы ла баш мейеһенең ҡәнәғәтлек кеүек тойғоно нисек ҡабул итенә бәйле, имеш. Һынауҙарҙа 383 кеше ҡатнашҡан. Уларға уйын уйнарға тәҡдим ителгән. Һәр дөрөҫ яуап өсөн ҡатнашыусыларҙы аҡса менән бүләкләгәндәр. Бер үк ваҡытта томограф уларҙың баш мейеһендә барған эшмәкәрлекте тикшереп торған. Аҡса отоу мөмкинлеге тыуғанда баш мейеһенең ҡәнәғәтлек тойоу өсөн яуап биреүсе өлөшө тап һимеҙ кешеләрҙә нығыраҡ әүҙемләшә икәне асыҡланған.

■ Кисәгенән ҡалған ризыҡты икенсе көнөнә йылытып ашарға күнеккәнбеҙ. Шулай ҙа ҡайһы бер аҙыҡты бешергәс тә ашау дөрөҫ. Мәҫәлән, йомортҡа сей көйөнә оҙаҡ һаҡланһа ла, бешергәндән һуң уны шунда уҡ ашап ҡуйыу яҡшыраҡ. Табиптар шпинаттан әҙерләнгән аш-һыуға ла шундай уҡ ҡарашта. Хатта картуф менән дөгө лә ошо уҡ исемлеккә ингән. Бешкән картуф ике сәғәт эсендә боҙола башлай, ә дөгөнөң составы ла уны бүлмә температураһында һаҡларға мөмкинлек бирмәй.

АҒИНӘЙ МӘКТӘБЕ

АҢ ЯҠТЫРТҠЫСЫНДАҒЫ...

ут һаҡланһын, дөрләһен, тип йән аталар

"Һәр милләт башҡа халыҡтар менән бергә донъяны яҡтыртыр өсөн үҙенең аң яҡтыртҡысындағы утты һаҡларға тейеш. Яҡтыртҡысы ватылған милләт донъя киңлектәрендәге законлы урынын юғалта. Яҡтыртҡысы булмағандар бәхетһеҙ, ләкин яҡтыртҡысы булып та уны юғалтҡан йәки онотҡандар меңдәрсә тапҡыр бәхетһеҙерәк", - тигән бөйөк һүҙҙәр әйтеп ҡалдырған бер аҡыл эйәһе. Башҡорт ҡатын-ҡыҙҙарының "Ағинәй" төбәк йәмғәт ойошмаһы ағзалары ла, улар башлыса өлкән быуын вәкилдәре, бына ун йылдан ашыу ошо хәҡиҡәтте - халҡыбыҙҙың аң яҡтыртҡысындағы утты ҡабыҙыу, тағы ла нығыраҡ дөрләтеп ебәреү бурысын атҡарыу өҫтөндә фиҙаҡәрлек ҡыла.

Был бурыстың ниндәйерәк ғәмәлдәр аша атҡарыла икәнен беләләр инде хәҙер республикала. Белмәгәндәр ҙә барҙыр, шулай уҡ белеп тә ҡабул итә алмағандар, инҡар итергә тырышҡандар ҙа етерлек. Был аңлашыла ла. Совет заманының әлеге өлкән быуын һағынып иҫкә алған мәлдәре менән бергә, яманыраҡ яҡтары ла булды бит. Мәҫәлән, күпмелер ҡатын-ҡыҙҙың үҙенең төп асылына - әсәй, өләсәй вазифаһына тап килмәгән бәйелһеҙ йәшәү рәүешенә биреләүе шул яманлыҡтың иң кәттәһе ине инде. Ә ҡатын-ҡыҙҙы асылынан ситләштереү, яҙлыҡтырыу, әлбиттә, кешелек өсөн, милләт өсөн иң оло яуызлыҡ тип баһалана. Үҙ тәғәйенләнешенән йөҙ бороп, эскегә бирелгән, иманды, тәртип тигәнде бар тип белмәгән, хатта тыуҙырған балаларын тәрбиәләргә лә эшкинмәгән ҡатын-ҡыҙҙы "дауалауы", тәртәгә индереүе, ай-һай, бик ауыр ғәмәл бит ул. Бына шундайҙар йәмғиәтебеҙҙәге иманлыны, айыҡты ҡабул итә алмай баш күтәрә лә инде бөгөн. Тимәк, "Ағинәй" йәмғәт ойошмаһы ағзалары үҙҙәренең барлығы менән ошо оло яуызлыҡҡа ҡаршы тора булып килеп сыға...

Эйе, бик ҙур вазифа ул ағинәйлек. Хәҙистәрҙә ағинәйлек тураһында шулай тиелә: "Ағинәйлек - ул баланың, буй еткән кешенең, кешелектең күркәм холҡон ҡойоп ҡуйыусы зат. Үҙенде шундай зат итеп тояһың икән, кәңәшкә, тоғро юл табыуға мохтаж йәмғиәт вәкилдәренең күҙ төбәп бара торған кешеһе бул, аҡыл, фекер, яуаплылыҡ, күркәм холҡ, матур йөҙ-ҡиәфәт-кейем йәһәтенән дә өлгө булып тор..." Тап ошондай бурыстар күҙҙә тотолғайны "Ағинәй" йәмғәт ойошмаһын төҙөргә йөрьәт иткән мәлдә. Ниндәй генә йәштә булыуға ҡарамаҫтан, айыҡ, иманлы, ғәмле, рухлы ҡатын-ҡыҙ ағинәйлек сифаттарын үҙләштерергә ынтыла ала, тинек. Ошо сифаттарҙағы һәр башҡорт ҡатын-ҡыҙы милләт тамырҙарын нығытыуға тос өлөш индерәсәк, тинек. Милләт бишеге булған Тыуған төйәгебеҙ бөтөнлөгөн, ҡотон, халҡыбыҙ рухиәтен, йолаларын, йәшәйеш ҡағиҙәләрен, туған телебеҙҙе, моңобоҙҙо һаҡлауға бар көсөбөҙҙө, фиҙаҡәрлегебеҙҙе сарыф итәйек, тигән саҡырыуҙар ошо йәмғәт ойошмаһы ағзаһы булырға батырсылыҡ иткән һәр береһенең күңеленә ил инәһе, ағинәй булырға ынтылыш итеп һеңдерелде. Эйе, үтә ҙур маҡсаттар, бурыстар ҡуйылды был ойошма ағзалары алдына. Ләкин ошо ун йыл арауығында уларҙың үтәлерлек, көс етерлек икәненә лә инанылды. Ысын мәғәнәһендә Ағинәй дәрәжәһенә өлгәшкәндәр алдында баш эйеп, уларға рәхмәт белдереү фарыз.

Өлкән йәштәгеләр байрамы алдынан "Ағинәйлек нимә ул?" тип һораусылар өсөн яуап булды быныһы. Ә улар башҡарған ғәмәлдәрҙең бөгөн бөлөп, һүнеп барған ауылдар донъяһына бер йәнлелек, нур, яҡтылыҡ булып килеп инә икәнен һуҡыр ғына күрмәҫ, һаңғырау ғына ишетмәҫ. Милли кейем һәм биҙәүестәрҙе, милли кәсептәрҙе, милли йолаларҙы, милли тәрбиә мәктәбен тергеҙеп, милләт рухы нигеҙе терәктәрен яңырта улар. Әйләнә-тирә мөхит, шишмә-йылғалар, хатта уларҙың тарихи атамалары тураһында хәстәрләп, үҫемлектәр донъяһын ҡурсыуға алып, уларҙың дауалау көсөнә эйә булғандарын өйрәнеп, ауылдарҙың, тыуған ерҙең тауҙарын нығыта улар. Балаларҙы туған телгә, туған мәҙәниәткә, йолаларыбыҙға һөйөү һәм хөрмәт уятырлыҡ, илһөйәрлек тәрбиәләрлек ағинәй мәктәбе ҡағиҙәләренә йәлеп иттерәләр улар. Илгә ябырылған бәләләр алдында ла ҡул ҡаушырмайҙар: махсус хәрби операцияла йөрөгәндәргә ойоҡ-бейәләй бәйләүселәр ҙә, башҡа төрлө гуманитар ярҙам ойоштороусылар ҙа, һуңғы арала, ана, бик әүҙем рәүештә һаҡлаусы сетка үреүселәргә ҡушылыусылар ҙа - улар.

Башҡа төрлө шөғөлдәре лә бихисап уларҙың. Әлеге маҡсат - уларҙы һынап сығыу түгел. Бары тик әле генә булған осрашыуҙар тураһында бер ике кәлимә әйтмәксемен. Мәҫәлән, бер аҙна элек Күгәрсен районы ағинәйҙәренең Мәҡсүт ауылында ойошторған йыйынында ҡатнашырға тура килде. Ағинәйҙәр тәжрибә уртаҡлашыр майҙанға йыйылыр алдынан Ишембай районы ағинәйҙәрен ҡаршы алып, райондың иҫтәлекле урындарына - Зәйнәб Биишеваның йорт-музейына, Беренсе Президентыбыҙ Мортаза Рәхимовтың тыуған ауылы Тәүәкәнгә, Бәндәбикә кәшәнәһенә сәйәхәт ҡылдырҙы. Быға саҡлы ауылынан бер аҙым ситкә сыҡмаған ағинәйҙәр хәҙер бына шулай бөгөн бик популяр өлкәгә әйләнеп барған туризм тигәненә лә һуҡмаҡ һалалар. Сөнки улар тыуған ерҙәге һәр тәбиғи ҡомартҡыны һаҡларға тип ең һыҙғанған һәм ошо эшкә балаларҙы, йәштәрҙе лә йәлеп итәләр. Ҡыҫҡаһы, күгәрсендәрҙең "Ағинәй юлы" акцияһы райондың һәр ауылында булып, уларҙа йәшәүселәрҙең кө-

Йылайыр районы Йомағужа ауылы ағинәйҙәре һәм аҡһаҡалдары.

✓ *Ағинәй булырға йөрәк ҡушыуы буйынса ҡарар иткәнһең икән, бер ниндәй ҙә ҡыйынлыҡтар, ҡаршылыҡтар ҡурҡытмай. Киреһенсә, улар сыныҡтыра, алдыңа ҡуйған һәр маҡсатты еңеп сығырға күнектерә.*

Архангел районының һалдат әсәләре.

нитмеш хәлдәре менән танышыуҙы, ҡатын-ҡыҙҙарҙы "Беҙ эшләмәһәк, кем эшләргә тейеш һуң?" тигән саҡырыу аша әүҙем йәмәғәт эштәренә йәлеп итеүҙе маҡсат иткән.

Шулай уҡ Йылайыр районының Яманһаҙ, Йомағужа, Ҡаҙырша ауылдарындағы осрашыуҙарҙа ла ағинәйҙәрҙең тыуған ауылдарға ҡот, ут ҡундырырға тырышып йәшәй икәненә шаһит булдыҡ. Уларға ҡушылып, осрашыуға килгән балаларға ла: "Ошо ерҙә, тыуған яҡтарҙа ерегергә тырышығыҙ! Һеҙ ҙә ерекмәһәгеҙ, нигеҙе ҡорор бит ауылдарыбыҙҙың", - тигән оран ташланыҡ. Йылайыр ерендә был оран айырыуса урынлы икәненә инандыҡ. Сөнки юл ыңғайында атамаһы яҙылған бағана һәм Бөйөк Ватан һуғышында һәләк булғандарға ҡуйылған обелиск ҡына һерәйеп ултырған Килһенбай-Һыҙғы кеүек перспективаһыҙҙар исемлегенә эләгеп, нигеҙе ҡороған ауылдарҙы ла осраттыҡ. Ҡәнзәфәр тигән бик боронғо ауылда ла 5 кенә йорт тороп ҡалғаны, заманында гөрләп йәшәгән Матрай, Һабыр кеүек ҙур ауылдарҙың да һүнә барыуы тураһында әсенеп һөйләнеләр. Ә бит тыуған төйәкте һаҡлау, үстереү унда йәшәгән халыҡтың ихтыярында, вайымлығында, фиҙаҡәрлегендә икәнен раҫлаусы өлгөләр ҙә бар был районда. Мәҫәлән, Сәләх ауылында йәшәүселәрҙең дәррәү күтәрелеп ауылды һаҡларға тигән әүҙемлеге тураһында бар республикаға билдәле булды бынан ике йыл элекке "Айыҡ ауыл" конкурсында ҡатнашыуҙары мәлендә. Уларҙың енеүе, ысынлап та, иң гүзәл баһа булып ҡабул ителде. Шулай уҡ Йомағужа, Ҡаҙырша ауылдарындағы ағинәйҙәр һәм аҡһаҡалдарҙың тап ошо маҡсатта бер төптән, бергәбергә эшләүе һоҡландырҙы...

Бындай әүҙемлек республика райондарында эшләп килгән "Ағинәй" йәмәғәт ойошмаларының күпселегенә хас. Ағинәйҙәр ауылдарҙы йәмләр һәм йәнләр саралар, эштәр уйлап табып ҡына тора. Уларҙың әүҙемлеге, фиҙаҡәрлеге, вайымлығы аптырата һәм һоҡландыра. Тап улар кемдеңдер күрһәтмәһе, бойороғо менән түгел, ә күңел ҡушыуы, милли рух дәрте менән ауыл, район, республика, ғөмүмән, халҡыбыҙ мәнфәғәтендә эштәр атҡара бит. Йәмәғәт эшен улар йәшәү рәүешенә, көндәлек ихтыяжына әйләндергән хәҙер. Был ғына түгел. Улар йәшәйешебеҙҙең күмәкләп аралашыу тигән мөһим ҡанунын аяҡҡа баҫтыра. Ә күмәк эш халыҡты берләштерә, битарафлыҡтан аралай икәнен беләһегеҙ.

Әйткәндәй, үткән аҙнала Архангел районы ағинәйҙәре Тәүәкәс ауылына йыйылып, махсус хәрби операцияла хеҙмәт иткән егеттәребеҙгә бағышлап, уларҙың ғәзиз әсәйҙәре - Динә Килмөхәмәтова, Әлфинә Абдуллина, Тутыя Абхаликова, Мәрүә Зөлҡәрнәева, Гүзәлиә Бадранова, Миңлемәрйәм Ғиззәтуллина, Мөнирә Ишмөхәмәтова, Фәзилә Вәлиевалар ҡатнашлығында матур сара үткәрҙе (был районда Абҙан ауылынан 23 егет, Тәүәкәс ауылынан 10-лап егет ҡатнаша икән МХО-ла). Шундай батыр улдар үстергән әсәйҙәргә рәхмәт әйтелде, сабырлыҡтар, изгелектәр теләнде, районның имаммөхтәсибе Фәнзил хәҙрәт Хисаметдинов тарафынан аяттар уҡылды. Махсус хәрби операциянан ҡыҫҡа сроклы ялға ҡайтҡан Флүр Мағазов менән осрашыу ҙа был сараны йәнләндереп ебәрҙе. Йыйылған кешеләр үҙҙәренең изге теләктәре, борсолған һорауҙары менән уртаҡлашып, ҡорбан ашы табынында әңгәмә ҡорҙо.

Һүҙҙе Архангел районы "Ағинәй" йәмәғәт ойошмаһы етәксеһе, һөнәре буйынса башҡорт теле уҡытыусыһы Зилә Фәйзуллинаның ошо һүҙҙәре менән тамамлағы килә: "Белеүебеҙсә, беҙҙең районда ла, башҡа райондарҙа ла ағинәйҙәрҙең күпселеге дөрөҫ юл күрһәтеүсе, дәртләндереп, илһам биреп, күңел яланыңа шифалы орлоҡтар сәсеүсе, юлда сарсаған мосафирға һыу биреүсе элекке уҡытыусылар. Улар хәҙер ағинәйҙәр! Улар янында насар булып булмай, хатта алама фекер йөрөтөүе лә оят! Ағинәй булырға йөрәк ҡушыуы буйынса ҡарар иткәнһең икән, бер ниндәй ҙә ҡыйынлыҡтар, ҡаршылыҡтар ҡурҡытмай. Киреһенсә, улар сыныҡтыра, алдыңа ҡуйған һәр маҡсатты еңеп сығырға күнектерә. Мәҫәлән, миңә нисә тапҡыр һайларға кәрәк булһа ла, ошо һөнәрҙе һәм ағинәйлекте һайлар инем. Сөнки уҡытыусы ла, ағинәй ҙә - улар йәмәғәт эшмәкәре лә, йырсы ла, бейеүсе лә, баҡсасы ла, һәр ваҡыт бала күңелле, һәр ваҡыт йәш, энергиялы, алдынғы ҡарашлы..."

Гөлфиә ЯНБАЕВА.

ҺОРАУ - ЯУАП

АВДОН ЙОМОРТҠАҺЫ ХӘҮЕФҺЕҘМЕ?

"Мәғлүм булыуынса, ошо йылдың 9 августында Өфө районының Авдон ауылындағы "Башҡортостан" ҡошсолоҡ фабрикаһында тауыҡтарҙың ҡош киҙеүе менән зарарланыуы асыҡланғайны. Шунан бирле мин магазиндарҙа йомортҡа кәштәләрен урап үтергә тырышам. Ул йомортҡалар хәүефлеме?"

Гәзит уҡыусы һорауына төбәк Роспотребнадзор етәксеһе Анна Казак яуап бирә: Роспотребнадзор Авдон йомортҡаларын һатып алыуҙы тыймаһа, ләкин күптәр, ысынлап та, был продукцияны һатып алмай башланы. Бөгөн иһә республика ҡулланыусылары "Башҡортостан" ҡошсолоҡ фабрикаһы йомортҡаларын һис бер шикләнмәйенсә һатып алырға һәм ҡулланырға мөмкин. Тик уны ҡулланыуҙа ябай ғына иҫкәртеү сараларын үтәргә кәрәк: йомортҡаларҙы ғәҙәттәгесә 9-10 минут буйы һыуҙа бешерергә йәки табала ҡыҙҙырғанда, кемдер яратҡанса, сейле-бешле итеп түгел, ә ағын да, һарыһын да ике яҡлап та яҡшылап ҡыҙҙырып ашарға тәҡдим ителә. Шулай эшләгәндә, бер ниндәй ҡош киҙеүе лә, хатта сальмонелла ла ҡурҡыныс түгел. Роспотребнадзор тикшереүҙәренә ярашлы, ризыҡтың үҙендә ҡош киҙеүе вирустары табылманы.

Ысынлап та, 9 августа ҡошсолоҡ фабрикаһында ҡош киҙеүенә оҡшаш сир менән ҡоштар ҡырылғайны, аҙағыраҡ быны лаборатор тикшеренеүҙәр ҙә раҫланы. Зыянланған ҡоштар юҡ ителде, унда эшләгән кешеләр араһында был вирус менән зарарланғандар булманы. 15 августа Россельхознадзор белгестәре предприятиела ҡош киҙеүе сире сәбәптәрен асыҡланы: уларҙың белдереүенсә, тейешле һаҡ саралары булдырылмағанлыҡтан, фабрика биләмәһенә ҡырағай ҡош-ҡорт һәм хайуандар үтеп ингән.

Фәүзиә МӨХӘМӘТШИНА әҙерләне.

УҢЫШ ҠАҘАН

ҺОРАҒЫҘ - АЛЫРҺЫҒЫҘ

Аңдың дүртенсе торошо: пуля үтмәҫлек менталлек

Кешеләрҙең 99 проценты бәхетһеҙ булып үлеп китеүенән сығып, күпселек тормошон дөрөҫ ҡормай, тип әйтергә мөмкин. Әммә икенсе, билдәле әҙәрем юл һайлаһағыҙ, тәңкиткә һәм ...ялағайлыҡҡа әҙер булығыҙ. Һеҙҙе икеһенең береһе көтә. Берәүҙәр һеҙҙе хыялый тиер, икенселәр Аллаһ урынына күрер. Шуға күрә, тәңкитте һәм маҡтауҙарҙы тыныс ҡабул итеү өсөн, броня кейергә тура килер.

Ни өсөнмө? Сөнки, әгәр һеҙ комплименттарға мохтаж булһағыҙ тимәк, башҡаларға буйһонаһығыҙ; әгәр тәңкиттән ҡурҡаһығыҙ икән, тимәк, һеҙгә, телә гән уңышҡа өлгәшеү өсөн, көс һәм тәүәккәллек етмәй. Шуға күрә, башҡалар нимә уйлағанына бөтөнләй иғтибар итергә кәрәкмәй. Был осраҡта был бигүк күңелгә ятмаған, әммә берҙән-бер юл. Шул уҡ ваҡытта бер нәмәне онотмағыҙ: кешеләрҙең нимә әйткәненә битараф булһағыҙ ҙа, уларҙың үҙҙәренә битараф булмағыҙ. Кеше фекеренә битараф булыу - ғаилә ағзаларына, коллегаларығыҙға, йәмғиәт ағзаларының именлеге борсолдормай тигәнде аңлатмай. Бары тик һеҙҙе уларҙың ниндәй тормош алып барырға теләүегеҙ тураһындағы фекере генә борсомай.

Лифттағы тәжрибә

Лифт кабинаһына ингәс, ғәҙәттәгесә, боролоп, ишек яғына ҡарап баҫмағыҙ, ә инегеҙ ҙә, артығыҙ менән торогоҙ һәм эргә-тирәгеҙҙәге кешеләргә ҡарап ихлас йылмайығыҙ. Һөҙөмтәлә улар барыһы ла күҙҙәрен иҙәнгә төбәйәсәк.

Әгәр шулай эшләй алһағыҙ, тимәк, имтиханды тапшырҙығыҙ тигән һүҙ. Тик мәсьәлә шунда: быны эшләй алырһығыҙмы икән? Дүрт йәшлек бала самимилығына эйә булһағыҙ, ике уйлап та тормай эшләйәсәкһегеҙ.

Әгәр ошо бәләкәй генә мәсьәлә ҡурҡыта икән, бынан ары тик әлеге ваҡытта ғына йәшәргә, барлыҡ хыялдарығыҙҙы тормошҡа ашырырға, артабан аҡса йыймаҫҡа, ғәмәл һәм ғәмәлһеҙлек тиңлеге ҡанунын үҙегеҙгә эшләргә мәжбүр итергә, артабан план төҙөмәҫкә, киләсәктә балаларығыҙҙың һеҙҙе уҡытырға тейешлеге, башҡаса пенсия иҫәбе, страховка һәм пенсияғыҙ булмаясағы тураһында ҡарар итеүегеҙ хаҡында хәбәр итҡәс, нимә көткәнен күҙ алдына килтерегеҙ. Шулай уҡ медитация ярҙамында йыһандың коллектив аңы менән аралашыуығыҙ тураһында әйтергә лә онотмағыҙ! Былар менән сағыштырғанда лифттағы тәжрибә - балалар шаянлығы ғына.

Уңышлы тормоштоң төп шарттары менән танышҡас, аңдың дүрт торошон даими ҡулланып торорға кәңәш итәм. Мәҫәлән, һәр ай башында инаныуҙарығыҙҙы ҡарап, уларҙы файҙалыраҡтары менән алмаштырып тора алаһығыҙ. Икенсе аҙнаны интуицияғыҙҙы һәм инстинктығыҙҙы үстереүгә бағышларға мөмкин. Өсөнсө аҙнаны иһә балаларға бағышлағыҙ. Башҡөллөй баласаҡҡа сумығыҙ: балалар менән уйнағыҙ, буш ваҡытығыҙҙы улар менән үткәрегеҙ, сәғәт һәм органайзер тураһында онотоғоҙ: бары тик әлеге ваҡыт менән йәшәгеҙ.

Һәр ай һуңында пуля үтмәҫлек менталлегегеҙҙе үстерегеҙ. Һеҙ был ваҡытты ҡыйыулығығыҙ һәм маҡтау менән тәңкиткә битарафлығығыҙҙы тикшерегеҙ.

Әгәр көн һайын фекерләүегеҙҙе камиллаштыра алһағыҙ, тормошоғоҙҙағы һәм башҡаларҙың һеҙгә ҡарата әһәмиәтле үҙгәрештәре оҙаҡ көттөрмәҫ.

Әлбиттә, кешеләр һеҙҙе алйот тип атар, әммә был үҙе үк һеҙҙең уңышҡа табан барыуығыҙҙы раҫлай!

Ә хәҙер иғтибарлы булығыҙ: артабан уңышҡа нимә ҡамасаулай, шул турала һөйләшербеҙ.

Пьер МОРАСИ.

2 ОКТЯБРЯ ПОНЕДЕЛЬНИК

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

5.00 Телеканал "Доброе утро".
9.00, 3.00 Новости.
9.05 Премьера. "АнтиФейк". [16+]
9.45 "Жить здорово!" [16+]
10.35, 11.20, 0.10, 0.55, 1.35, 2.15, 3.05, 3.40, 4.15 ПОДКАСТ.ЛАБ. [16+]
11.00, 14.00, 17.00 Новости (с субтитрами).
12.50, 14.15, 19.00, 22.45 Информационный канал. [16+]
17.15 Премьера. "Давай поженимся!". [16+]
18.05 "Мужское / Женское". [16+]
19.55 Премьера. "Куклы наследника Тутти". [16+]
21.00 "Время".
21.45 Т/с "Премьера. "Спроси Марту". [16+]
4.57 Перерыв в вещании.

РОССИЯ 1

5.00, 5.10, 5.41, 6.10, 6.41, 7.10, 7.41, 8.10, 8.41 Утро России.
5.07, 5.35, 6.07, 6.35, 7.07, 7.35, 8.07, 8.35 Местное время. Вести-Башкортостан. Утро.
9.00, 14.30, 21.05 Местное время. Вести-Башкортостан.
9.30 Доброе утро, республика! [12+]
9.55 О самом главном. [12+]
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 "60 минут". [12+]
14.55 Наши. [12+]
16.30 Малахов. [16+]
21.20, 22.20 Т/с "Доктор Краснов". [16+]
23.25 Вечер с Владимиром Соловьёвым. [12+]
2.05, 2.55 Т/с "Тайны следствия-5". [12+]
3.50 Т/с "Морозова". [16+]
4.42 Перерыв в вещании.

БСТ

7.00 "Сәләм".
10.00 "Байыҡ-2023". Республиканский конкурс исполнителей башкирских танцев. [12+]
11.00, 6.30 Новости (на рус. яз). [12+]
11.45, 14.45, 18.15, 19.30 Интервью. [12+]
12.00 Спортивная история. [12+]
12.30, 16.30, 22.30 Новости (на рус. яз).
12.45, 4.15 Счастливый час. [12+]
13.30, 14.30, 18.30, 23.30 Новости (на баш. яз).
13.45, 0.00 Бәхетнамә. [12+]
15.00 Гора новостей. [6+]
15.15 "Этно-краса". [12+]
15.30 Преград. Net. [6+]
15.45 М/с "Нурбостан сәйәхәте". [6+]
16.45 Специальный репортаж. [12+]
17.00 Республика LIVE #дома. [12+]
17.30 Д/ф "Башкортостан - в сердце моем". [6+]
17.45 История одного села. [12+]
19.00, 3.45 "Бай". [12+]
19.50 Хоккей. "Лада" (Тольятти) - "Салават Юлаев" (Уфа). КХЛ.
23.00 Атлас Баженова: Башкортостан. [12+]
0.45 Новости (на баш. яз). [12+]
1.15 Спектакль "Таланты и поклонники". [12+]
5.00 Вечерний телецентр. [12+]
6.00 Следопыт. [12+]

3 ОКТЯБРЯ ВТОРНИК

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

5.00 Телеканал "Доброе утро".
9.00, 3.00 Новости.
9.05 Премьера. "АнтиФейк". [16+]
9.45 "Жить здорово!" [16+]
10.35, 11.20, 14.15, 19.00, 22.45 Информационный канал. [16+]
11.00, 14.00, 17.00 Новости (с субтитрами).
17.15 Премьера. "Давай поженимся!". [16+]
18.05 "Мужское / Женское". [16+]
19.55 Премьера. "Куклы наследника Тутти". [16+]
21.00 "Время".
21.45 Т/с "Премьера. "Спроси Марту". [16+]
0.10 Д/ф "1993. Осень в огне". [16+]
1.10, 1.50, 2.30, 3.05, 3.15, 3.50 ПОДКАСТ.ЛАБ. [16+]
4.57 Перерыв в вещании.

РОССИЯ 1

5.00, 5.10, 5.41, 6.10, 6.41, 7.10, 7.41, 8.10, 8.41 Утро России.
5.07, 5.35, 6.07, 6.35, 7.07, 7.35, 8.07, 8.35 Местное время. Вести-Башкортостан. Утро.
9.00, 14.30, 21.05 Местное время. Вести-Башкортостан.
9.30 Доброе утро, республика! [12+]
9.55 О самом главном. [12+]
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 "60 минут". [12+]
14.55 Наши. [12+]
16.30 "Малахов". [16+]
21.20, 22.20 Т/с "Доктор Краснов". [16+]
23.25 Вечер с Владимиром Соловьёвым. [12+]
2.05, 2.55 Т/с "Тайны следствия-5". [12+]
3.50 Т/с "Морозова". [16+]
4.42 Перерыв в вещании.

БСТ

7.00 "Сәләм".
10.00 "Ете егет". [12+]
10.45 "Ҡурай даны". [12+]
11.00, 3.15 Автограф. [12+]
11.30, 12.30, 16.30, 21.30, 22.30 Новости (на рус. яз).
11.45, 14.45, 18.15, 19.30 Интервью. [12+]
12.00 Моя планета - Башкортостан. [12+]
12.45 Счастливый час.
13.30, 14.30, 18.30 Новости (на баш. яз).
13.45 Бәхетнамә.
15.00 Гора новостей. [6+]
15.15 Детей много не бывает. [6+]
15.45 "Кош юлы. Балалар". [6+]
16.00 Тәмле. Мы вместе! [12+]
16.45 Криминальный спектр. [16+]
17.00, 6.00 "Дорога к храму". [6+]
17.30 История признания. [12+]
17.45 "100 имен Башкортостана". [12+]
19.00 "Елкән". [6+]
19.45 Полезные новости. [12+]
20.00 Сәнгелдәк. [6+]
20.15 Специальный репортаж. [12+]
20.30 Вечерний телецентр.
22.00, 3.45 Республика LIVE #дома. [12+]
23.00 Д/ф "Донбасс. Вчера, сегодня, завтра". [16+]
0.00 Бәхетнамә. [12+]
0.45 Новости (на баш. яз). [12+]
1.15 Спектакль "Райса + Файзи". [12+]
4.15 Счастливый час. [12+]
5.00 Вечерний телецентр. [12+]
6.30 Новости (на рус. яз). [12+]

4 ОКТЯБРЯ СРЕДА

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

5.00 Телеканал "Доброе утро".
9.00, 3.00 Новости.
9.05 Премьера. "АнтиФейк". [16+]
9.45 "Жить здорово!" [16+]
10.35, 11.20, 14.15, 19.00, 22.45 Информационный канал. [16+]
11.00, 14.00, 17.00 Новости (с субтитрами).
17.15 Премьера. "Давай поженимся!". [16+]
18.05 "Мужское / Женское". [16+]
19.55 Премьера. "Куклы наследника Тутти". [16+]
21.00 "Время".
21.45 Т/с "Премьера. "Спроси Марту". [16+]
0.10, 0.55, 1.35, 2.15, 3.05, 3.40, 4.15 ПОДКАСТ.ЛАБ. [16+]
4.57 Перерыв в вещании.

РОССИЯ 1

5.00, 5.10, 5.41, 6.10, 6.41, 7.10, 7.41, 8.10, 8.41 Утро России.
5.07, 5.35, 6.07, 6.35, 7.07, 7.35, 8.07, 8.35 Местное время. Вести-Башкортостан. Утро.
9.00, 14.30, 21.05 Местное время. Вести-Башкортостан.
9.30 Доброе утро, республика! [12+]
9.55 О самом главном. [12+]
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 "60 минут". [12+]
14.55 Наши. [12+]
16.30 "Малахов". [16+]
21.20, 22.20 Т/с "Доктор Краснов". [16+]
23.25 Вечер с Владимиром Соловьёвым. [12+]
2.05, 2.55 Т/с "Тайны следствия-5". [12+]
3.50 Т/с "Морозова". [16+]
4.42 Перерыв в вещании.

БСТ

7.00 "Сәләм".
10.00 Әлләсе... [6+]
10.45, 23.45 "Ҡурай даны". [12+]
11.00 "Дорога к храму". [6+]
11.30, 16.30, 21.30 Новости (на рус. яз).
11.45, 14.45, 18.15 Интервью. [12+]
12.00 Дознание. [16+]
12.15 Патриот РФ. [12+]
12.30 Новости спорта (на рус. яз).
12.45 Счастливый час.
13.30, 14.30, 18.30, 22.30 Новости (на баш. яз).
13.45 Бәхетнамә.
15.00 Гора новостей. [6+]
15.15 "КультУра". [6+]
15.45 МузКәрәҙ. [6+]
16.00, 6.00 Тайм-аут. [12+]
16.45 История одного села. [12+]
17.00 Республика LIVE #дома. [12+]
17.30, 2.45 Тормош. [12+]
18.00 Финликбез. [12+]
18.50 Хоккей. "Трактор" (Челябинск) - "Салават Юлаев" (Уфа). КХЛ.
22.00, 3.45 Историческая среда. [12+]
23.00 "Башкорт йыры-2023". Телевизионный конкурс среди профессиональных исполнителей башкирской песни. [12+]
0.00 Бәхетнамә. [12+]
0.45 Новости (на баш. яз). [12+]
1.15 Спектакль "Судьба выбранная мной". [12+]
3.15 Үткән гүмер. [12+]
4.15 Счастливый час. [12+]
5.00 Вечерний телецентр. [12+]
6.30 Новости (на рус. яз). [12+]

5 ОКТЯБРЯ ЧЕТВЕРГ,

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

5.00 Телеканал "Доброе утро".
9.00, 3.00 Новости.
9.05 Премьера. "АнтиФейк". [16+]
9.45 "Жить здорово!" [16+]
10.35, 11.20, 14.15, 19.00, 22.45 Информационный канал. [16+]
11.00, 14.00, 17.00 Новости (с субтитрами).
17.15 Премьера. "Давай поженимся!". [16+]
18.05 "Мужское / Женское". [16+]
19.55 Премьера. "Куклы наследника Тутти". [16+]
21.00 "Время".
21.45 Т/с "Премьера. "Спроси Марту". [16+]
0.10, 1.35, 2.15, 3.05, 3.40, 4.15 ПОДКАСТ.ЛАБ. [16+]
4.57 Перерыв в вещании.

РОССИЯ 1

5.00, 5.10, 5.41, 6.10, 6.41, 7.10, 7.41, 8.10, 8.41 Утро России.
5.07, 5.35, 6.07, 6.35, 7.07, 7.35, 8.07, 8.35 Местное время. Вести-Башкортостан. Утро.
9.00, 14.30, 21.05 Местное время. Вести-Башкортостан.
9.30 Доброе утро, республика! [12+]
9.55 О самом главном. [12+]
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 "60 минут". [12+]
14.55 Наши. [12+]
16.30 "Малахов". [16+]
21.20, 22.20 Т/с "Доктор Краснов". [16+]
23.25 Вечер с Владимиром Соловьёвым. [12+]
2.05, 2.55 Т/с "Тайны следствия-5". [12+]
3.50 Т/с "Морозова". [16+]
4.42 Перерыв в вещании.

БСТ

7.00 "Сәләм".
10.00 Автограф. [12+]
10.30 Тормош. [12+]
11.00 "Атайсал. Знай наших!" [6+]
11.30, 12.30, 16.30, 21.30 Новости (на рус. яз).
11.45, 14.45, 18.15, 19.30, 20.15 Интервью. [12+]
12.00 Историческая среда. [12+]
12.45 Счастливый час.
13.30, 14.30, 18.30, 22.30 Новости (на баш. яз).
13.45 Бәхетнамә.
15.00 Гора новостей. [6+]
15.15 "Сулпылар". [6+]
15.45 "Городок АЮЯ". [6+]
16.00 Патриот РФ. [12+]
16.15 Специальный репортаж. [12+]
16.45 Криминальный спектр. [16+]
17.00, 3.15 Моя планета - Башкортостан. [12+]
17.30 Вопрос + Ответ = Портрет. [6+]
19.00 Башкорттар. [6+]
19.45 Полезные новости. [12+]
20.00 Сәнгелдәк. [6+]
20.30 Вечерний телецентр.
22.00, 3.45 Республика LIVE #дома. [12+]
23.00 Колесо времени. [12+]
0.00 Бәхетнамә. [12+]
0.45 Новости (на баш. яз). [12+]
1.15 Спектакль "Половецкая мистерия". [12+]
4.15 Счастливый час. [12+]
5.00 Вечерний телецентр. [12+]
6.00 "Это моя профессия". [12+]
6.30 Новости (на рус. яз). [12+]

6 ОКТЯБРЯ ПЯТНИЦА

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

5.00 Телеканал "Доброе утро".
9.00, 16.00 Новости.
9.05 Премьера. "АнтиФейк". [16+]
9.45 "Жить здорово!" [16+]
10.35, 11.20, 14.15, 17.10 Информационный канал. [16+]
11.00, 14.00 Новости (с субтитрами).
15.10 Премьера. "Давай поженимся!". [16+]
16.15 "Мужское / Женское". [16+]
18.00 Вечерние новости.
18.40 "Человек и закон" с Алексеем Пимановым. [16+]
19.45 "Поле чудес". [16+]
21.00 "Время".
21.45 Премьера. "Голос. Уже не дети". [12+]
23.50 Д/ф Премьера. "Дэймон Албарн. Современная британская сказка". Документальный фильм про лидера групп "Blur" и "Gorillaz". [16+]
0.55, 1.35, 2.15, 2.50, 3.30, 4.05, 4.40, 5.15 ПОДКАСТ.ЛАБ. [16+]

РОССИЯ 1

5.00, 5.10, 5.41, 6.10, 6.41, 7.10, 7.41, 8.10, 8.41 Утро России.
5.07, 5.35, 6.07, 6.35, 7.07, 7.35, 8.07, 8.35 Местное время. Вести-Башкортостан. Утро.
9.00, 14.30, 21.15 Местное время. Вести-Башкортостан.
9.30 Доброе утро, республика! [12+]
9.55 О самом главном. [12+]
11.00, 14.00, 16.00, 20.00 Вести.
11.30, 17.30 "60 минут". [12+]
14.55 Судьба человека с Борисом Корчевниковым. [12+]
16.30 Прямой эфир. [16+]
21.30 Ну-ка, все вместе! [12+]
23.55 Истории Большой Страны. [12+]
0.55 Х/ф "Останьтесь навсегда". [16+]
4.19 Перерыв в вещании.
1.10 Х/ф "Сжигая мосты". [12+]

БСТ

7.00 "Сәләм".
10.00, 17.45 "Йома". [6+]
10.30 Моя планета - Башкортостан. [12+]
11.00, 3.30 Атлас Баженова: Башкортостан. [12+]
11.30, 12.30, 16.30, 21.30 Новости (на рус. яз).
11.45, 14.45, 18.15 Интервью. [12+]
12.00, 17.30, 3.15 История одного села. [12+]
12.15 Специальный репортаж. [12+]
12.45 Автограф. [12+]
13.15 Д/ф "Акмулла". [12+]
13.30, 14.30, 18.30, 22.30 Новости (на баш. яз).
13.45 Үткән гүмер. [12+]
14.15 "Ҡурай даны". [12+]
15.00 "Гора новостей". [6+]
15.15 Лит-ра. [6+]
15.45 "Этно-краса". [12+]
16.00 "Аль-Фатиха". [6+]
16.45 Патриот РФ. [12+]
17.00 Республика LIVE #дома. [12+]
18.50 Хоккей. "Металлург" (Магнитогорск) - "Салават Юлаев" (Уфа). КХЛ.
22.00, 6.00 Спортивная история. [12+]
23.00 "Байыҡ-2023". Республиканский конкурс исполнителей башкирских танцев. [12+]
0.00 "Корни мои". [12+]
0.45 Новости (на баш. яз). [12+]
1.15 Спектакль "Галиябану". [12+]
4.00 Историческая среда. [12+]
4.15 Золотой фонд башкирского ТВ. [12+]
5.00 Тормош. [12+]
5.30 "Бай". [12+]
6.30 Новости (на рус. яз). [12+]

7 ОКТЯБРЯ СУББОТА

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

6.00 Телеканал "Доброе утро. Суббота".
9.00 "Умницы и умники". [12+]
9.45 "Слово пастыря". [0+]
10.00 Новости.
10.15 Премьера. "Наше всё". [12+]
11.05 Премьера. "ПроУют". [0+]
12.00 Новости (с субтитрами).
12.15 Премьера. "Поехали!". [12+]
13.10 Х/ф "Тот самый Мюнхгаузен". К 90-летию Марка Захарова. [0+]
16.00 Премьера. Валерия, Лев Лещенко, Елена Ваенга в праздничном концерте ко Дню учителя. [12+]
18.00 Вечерние новости (с субтитрами).
18.20 Премьера. "Михаил Задорнов: вся жизнь". [16+]
19.15 Премьера. "Эксклюзив" с Дмитрием Борисовым. [16+]
20.05 Премьера. "Кто хочет стать миллионером?". [12+]
21.00 "Время".
21.35 "Клуб Веселых и Находчивых". Летний кубок. [16+]
23.50 Х/ф "Три билборда на границе Эббинга, Миссури". Две премии "Оскар". [18+]
2.00, 2.40, 3.20, 3.55, 4.30, 5.05 ПОДКАСТ.ЛАБ. [16+]

РОССИЯ 1

5.00 Утро России. Суббота.
8.00 Местное время. Вести-Башкортостан.
8.20 Местное время. Суббота.
8.35 По секрету всему свету.
9.00 Формула еды. [12+]
9.25 Пятеро на одного.
10.10 Сто к одному.
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 Вести.
11.50 В кругу друзей.
12.50 Доктор Мясников. [12+]
14.50 Юморина. [16+]
17.50 Привет, Андрей! [12+]
21.00 Х/ф "Девочки не плачут". [16+]
0.30 Х/ф "Сила обстоятельств". [12+]
4.00 Х/ф "Родной человек". [16+]
5.46 Перерыв в вещании.

БСТ

7.00 "Доброе утро!" [12+]
7.30, 18.30 Новости (на баш. яз).
7.45 "Ете егет". [12+]
8.30 Д/ф "Рыцари леса". [12+]
9.15 М/ф "Мультфильмы". [6+]
9.30, 21.30 Новости (на рус. яз).
10.00 Елкән. [6+]
10.30 Лит-ра. [6+]
11.00 Гора новостей. [6+]
11.15 "Звуки Евразии". [6+]
11.45 МузКәрәҙ. [6+]
12.00 Автограф. [12+]
12.30 Новости (на баш. яз). [12+]
13.00 Үткән гүмер. [12+]
13.30 Башкорттар. [6+]
14.00 Дарю песню. [12+]
16.00 Колесо времени. [12+]
17.00 Спектакль "Горка". [12+]
19.00 Интервью. [12+]
19.15 Вопрос + Ответ = Портрет. [6+]
20.00 Сәнгелдәк. [6+]
20.15 Полезные новости. [12+]
20.30 "Байыҡ-2023". Республиканский конкурс исполнителей башкирских танцев. [12+]
22.00, 4.45 Республика LIVE #дома. [12+]
22.30 Новости недели (на баш. яз).
23.15 "Башкорт йыры-2023". Телевизионный конкурс среди профессиональных исполнителей башкирской песни. [12+]
0.00 Концерт Назифы Кадыровой. [12+]
2.00 Спектакль "Любовница. [12+]
4.00 Новости недели (на баш. яз). [12+]
5.15 "Млечный путь". [12+]
6.00 Мистический Башкортостан. [12+]
6.30 Новости (на рус. яз). [12+]
4.00 Новости недели (на баш. яз). [12+]
4.45 Воскресенье, 8 октября
5.15 "Млечный путь". [12+]

8 ОКТЯБРЯ ВОСКРЕСЕНЬЕ

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

6.00, 10.00 Новости.
6.10, 0.45, 1.25, 2.05, 2.40, 3.20, 3.55 ПОДКАСТ.ЛАБ. [16+]
6.55 Играй, гармонь любимая! [12+]
7.40 "Часовой". [12+]
8.10 "Здоровье". [16+]
9.20 "Мечталлион". Национальная Лотерея. [12+]
9.40 "Непутевые заметки" с Дмитрием Крыловым. [12+]
10.10 Премьера. "Играем свадьбу!". [12+]
11.05 "Жизнь других". [12+]
12.00 Новости (с субтитрами).
12.15 Премьера. "Повара на колесах". [12+]
13.10 Премьера. Лев Лещенко, Александр Серов, Надежда Кадышева, Николай Басков в праздничном концерте ко Дню работника сельского хозяйства. [12+]
15.10 Х/ф "Начало". К 80-летию Инны Чуриковой. [0+]
16.55 Д/ф "1993. Осень в огне". [16+]
18.00 Вечерние новости (с субтитрами).
19.00 Премьера. "Перепой звезду". [12+]
21.00 "Время".
22.35 "Что? Где? Когда?" Осенняя серия игр. [16+]
23.45 Д/ф Премьера. "Тайна архитектора №1". К 150-летию Алексея Щусева. [12+]
4.57 Перерыв в вещании.
3.10 ПОДКАСТ.ЛАБ. [16+]

РОССИЯ 1

6.05, 1.30 Х/ф "Личное дело майора Баранова". [16+]
8.00 Местное время. Воскресенье.
8.35 Когда все дома с Тимуром Кизяковым.
9.25 Утренняя почта с Николаем Басковым.
10.10 Сто к одному.
11.00, 17.00 Вести.
12.00 Большие перемены. [6+]
13.00 Х/ф "Директор по счастью". [12+]
17.50 Песни от всей души. [12+]
20.00 Вести недели.
22.00 Москва. Кремль. Путин.
22.40 Воскресный вечер с Владимиром Соловьёвым. [12+]
3.13 Перерыв в вещании.

БСТ

7.00 "Доброе утро!" [12+]
7.30 Новости (на баш. яз).
7.45 "Йома". [6+]
8.15 Тормош. [12+]
8.45 "Ҡурай даны". [12+]
9.00 "Бай". [12+]
9.30 Новости (на рус. яз).
10.00 М/ф "Мультфильмы". [6+]
10.30 "Сулпылар". [6+]
11.00 Гора новостей. [6+]
11.15 "Атайсал. Знай наших!" [6+]
11.45 Вопрос + Ответ = Портрет. [6+]
12.30 Новости недели (на баш. яз). [12+]
13.15 "Алтын тирмә". [6+]
14.00 Дарю песню. [12+]
15.00 "Дорога к храму". [6+]
15.30 "Честно говоря". [12+]
16.20 Хоккей. "Металлург" (Магнитогорск) - "Салават Юлаев" (Уфа). КХЛ.
19.00 "Елкән". [6+]
21.00, 6.45 Специальный репортаж. [12+]
21.15 Дознание. [16+]
21.30 Новости недели (на рус.яз.).
22.15, 3.45 Республика LIVE #дома.
22.45 Х/ф "Салават Юлаев". [12+]
0.00 Спектакль "Мы с тобой одной крови". [12+]
1.45 Тайм-аут. [12+]
2.15 История одного села. [12+]
2.30 Моя планета - Башкортостан. [12+]
3.00 Башкирские каникулы. [12+]
4.15 Историческая среда. [12+]

НАМАҘ ВАҠЫТТАРЫ

1445 һижри йыл.

Октябрь (Рабиғел әүүәл)	Иртәнге намаҙ	Ҡояш ҡалҡа	Өйлә намаҙы	Икенде намаҙы	Аҡшам намаҙы	Йәстү намаҙы
2 (17) дүшәмбе	5:51	7:21	13:30	16:26	19:48	20:18
3 (18) шишәмбе	5:52	7:22	13:30	16:24	19:46	20:16
4 (19) шаршамбы	5:54	7:24	13:30	16:22	19:43	20:13
5 (20) кесе йома	5:56	7:26	13:30	16:20	18:41	20:11
6 (21) йома	5:58	7:28	13:30	16:18	18:38	20:08
7 (22) шәмбе	6:00	7:30	13:30	16:16	18:36	20:06
8 (23) йәкшәмбе	6:02	7:32	13:30	16:14	18:33	20:03

"Башҡортса дини календарь"ҙан алынды.

✓ *Үгеҙ ат булмаҫ, һыйыр дөйә булмаҫ, күпме ҡымыҙ бирһә лә, кәзә бейә булмаҫ, улары ла булып торһа, заман яман булмаҫ.*

(Башҡорт халыҡ мәҡәле).

БАШ ЭШЛӘТМӘК

1 ОКТЯБРЬ - ХАЛЫҠ-АРА ОЛОЛАР КӨНӨ

Бөтә донъяла Халыҡ-ара Өлкән йәштәгеләр көнө 1 октябрҙә билдәләнә. Был байрам йәштәр ата-әсәләрен, өлкән йәштәге туғандарын хәтергә төшөрһөн, күршеләренә игелек күрһәтһен һәм ярҙам итһен өсөн булдырылған. Байрам Берләшкән Милләттәр ойошмаһы башланғысында 1990 йылдың 14 декабрендә барлыҡҡа килә. Рәсәйҙә уны 1992 йылда, РФ Юғары Советы Президиумының "Өлкән йәштәгеләр проблемаһы тураһында"ғы ҡарары ҡабул ителгәндән алып билдәләйҙәр.

Байрам БМО тарафынан рәсми теркәлгәндән һуң билдәләнә башлаһа ла, өлкәндәргә ҡарата ихтирамлы ҡараш - һәр халыҡтың мәҙәниәтендә һәм йолаһында төп урынды алып тора. Башҡорттарҙың "Олоно оло ит, кесене кесе ит", "Оло һүҙен тыңламаған - оролған да бәрелгән", "Оло һүҙен бүлдермә", "Ололарға хөрмәт ҡыл, кеселәргә шәфҡәт ҡыл" тигәнерәк мәҡәл-әйтемдәре генә лә быны раҫлай һәм ошо тәртип йәш быуынға бәләкәйҙән тәрбиә менән бирелеүен асыҡ сағылдыра. Гәзитебеҙҙең был һанында башваткысты йәмғиәтебеҙҙә олатай-өләсәй булараҡ та танылыу алған шәхестәребеҙгә арнаныҡ.

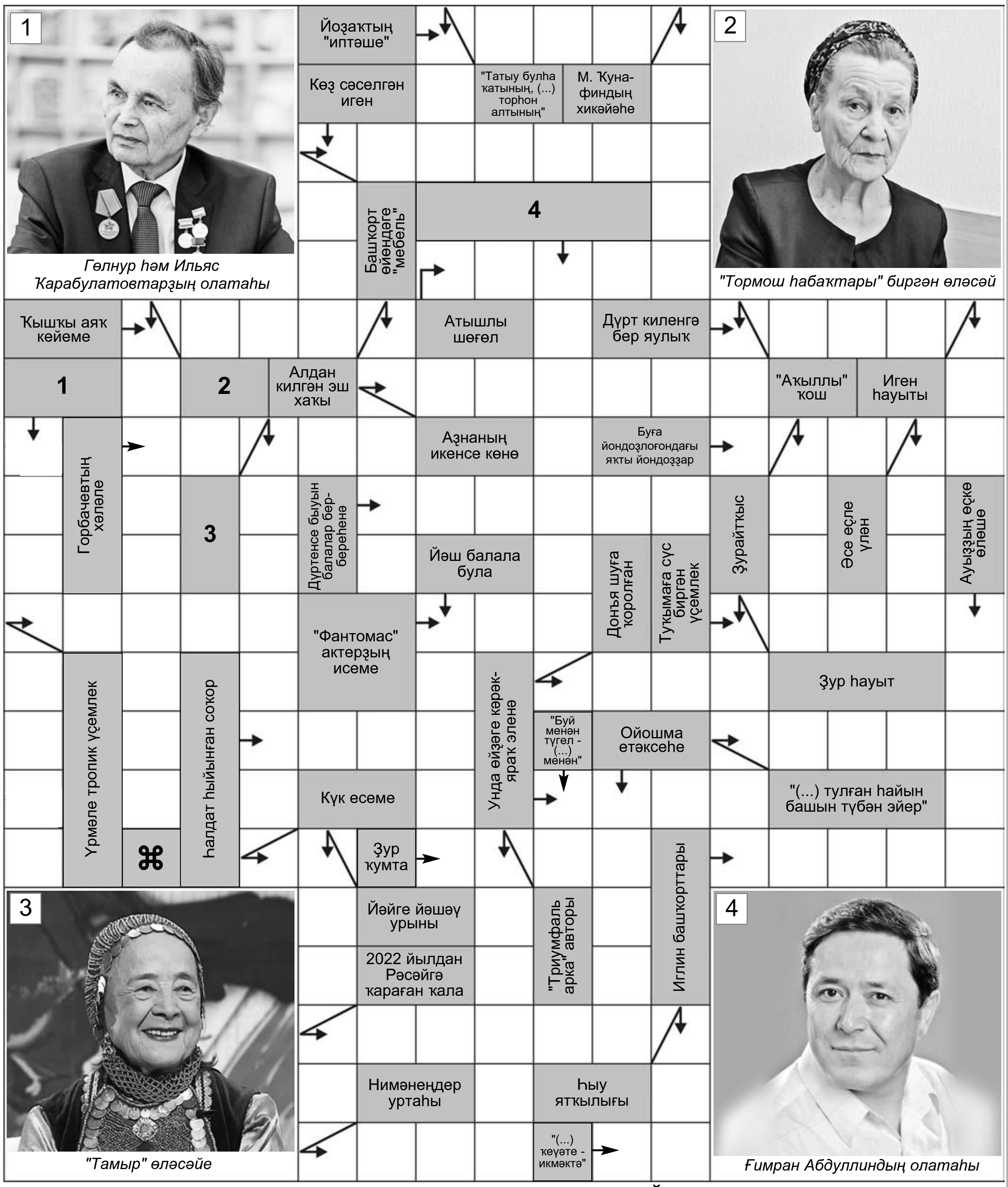

Йәмилә ШӘРӘФЕТДИНОВА төҙөнө.

37-се һандағы сканворд яуаптары.

Горизонталь буйынса: Ымлыҡ. Гөлнара. Ҡайнатма. Зәйнәб. Ҡарар. Азот. Әүен. Өрәй. Һыу. Илһам. Опто. Әмер. Ойоҡ. Оптика. Архив. Асыл. Зыян. Мөнир. Нур. Йүкә.

Вертикаль буйынса: Ҡарһылыу. Ҡарасурин. Рәхимова. Гимн. Сурина. Аҙан. Мөлкәт. Ҡалым. Өмә. Өс. Аҡтар. Хаин. Ҡором. Ишек. Зөбәйеров. Ир. Остаз. Наян. Бакирова.

СӘНҒӘТ КӨНДӘЛЕГЕ

М. Ғафури исемендәге Башҡорт дәүләт академия драма театры

4 октябрь Премьера! "Килен" (З. Мусина), драма. 16+

5 октябрь Премьера! "Чехов һабаҡтары" (А.П. Чехов), хикәйәләре буйынса. 12+

6 октябрь "Әҙләнем, бәгерем, һине..." (Т. Миңнуллин), мелодрама. 12+

7 октябрь "Йәш йөрәктәр" (Ф. Бурнаш), музыкаль комедия. 18.00 12+

М. Кәрим исемендәге Милли йәштәр театры

3 октябрь "Алые паруса" (А. Грин), романтик фантазия. 12.00 12+

"Үәт, исмаһам, ахырызаман!" (М. Багаев), комедия. 16+

4 октябрь "Пеппи Длинныйчулок" (А. Линдгрен), әкиәт. 11.00 0+

"У ковчега в восемь" (У. Хуб), ғаилә өсөн спектакль. 12.00 6+

7 октябрь "Айболит и Бармалей" (К. Чуковский), мюзикл. 12.00 0+

"Яҙмышымдың икенсе бүлеге" (Н. Саймон), трагикомедия. 18.00 16+

8 октябрь "Арба" (Таңсулпан, Зөһрә Бураҡаевалар), әкиәт. 12.00 6+

Башҡорт дәүләт ҡурсаҡ театры

Башҡорт опера һәм балет театрының Бәләкәй сәхнәһендә:

7 октябрь Премьера! "Һабантуй" (В. Аношкин). 12.00, 14.00 6+

Х. Әхмәтов исемендәге Башҡорт дәүләт филармонияһы

3 октябрь "Йөрәктәрҙе моңға сорнап" Учалы филармонияһы концерты. 6+

5 октябрь "В братстве народов сила России" тантаналы концерт. 6+

6 октябрь Сибай филармонияһының юбилей миҙгеленә арналған ҙур концерты. 6+

7 октябрь "Музыку слушаем вместе" орган залы әкиәттәре. 11.00 0+

"Музыкальный интерактив" орган азбукаһы. 13.00 0+

7 октябрь Филармониялар фестиваленең Гала-концерты. 18.00 6+

Салауат дәүләт башҡорт драма театры

7 октябрь "Балыҡсы һәм алтын балыҡ" (А.С. Пушкин), әкиәт. 13.00 0+

Стәрлетамаҡ дәүләт театр-концерт берләшмәһе

4 октябрь "Урал легендалары" (С. Сурина), мюзиклы менән Х. Әхмәтов исемендәге БДФ сәхнәһендә. 6+

8 октябрь "СуперЗаяц" (И. Чернышев), әкиәт-комедия. 12.00 0+

ҠОТЛАЙБЫҘ!

Сентябрь айында тыуған көндәрен билдәләүсе - **Шишмә районы** Ҡара Яҡуп ауылынан Рәшиҙә Басирова, **Өфө ҡалаһының** Нуғай ҡасабаһынан Фәрит Мусин, **Белорет районы** Үсмангәле ауылынан Фәниә Исламова, **Әбйәлил районы** Оло Ғабдин ауылынан Ғәмбәрә Шәрәфетдинова, **Архангел районы** Тәүәкәс ауылынан Гөлирә Фәйрүзова, **Өфө районы** Шамонино ауылынан Гөлсирә Иҙрисова, Вәлимә Шаһивәлиева, **Өфө ҡалаһынан** Сания Ишбулатова һәм башҡа уҡыусыларыбыҙҙы ихлас күңелдән ҡотлайбыҙ! Күркәм гүмер байрамығыҙ менән барығыҙҙы тәбрик итәбеҙ һәм ҡоростай ныҡлы һаулыҡ, бәхетле ғүмер, барлыҡ эштәрегеҙҙә уңыштар юлдаш булыуын, яҡындарығыҙ менән күңел йылыһыҙҙы бүлешеп, изгелектәр күреп йәшәүегеҙҙе теләйбеҙ.

Иң изге теләктәр менән, "Киске Өфө"ләр.

СӘНҒӘТ ЯҢЫЛЫҠТАРЫ

ОҘОН КӨЙ БАШҠАРҺАҢ...

Ошо көндәрҙә Республика халыҡтар ижады үҙәге һәм "Ашҡаҙар" радиоһы ойоштորған халыҡ йырҙарын башҡарыусы иң яҡшы үҙешмәкәр йырсыларҙың республика конкурсының икенсе турына йомғаҡ яһалды. Был ярыш икенсе тапҡыр үткәрелә һәм оҙон көйҙәр башҡарыусы бөйөк йырсы, Башҡортостандың халыҡ артисы Абдулла Солтановтың тыуыуына 95 йыл тулыуға арнала.

Конкурстың икенсе этабында Башҡортостандан һәм Рәсәйҙең башҡа төбәктәренән 27 кеше ҡатнашты. Йырҙарҙы музыкаль оҙатыуыҙ ғына башҡарған конкурсанттарҙың осталығын Юлай Ғәйнетдинов, Тәнзилә Үҙәнбаева, Миләүшә Иҙрисова, Нәфисә Тулыбаева баһаланы. Барыһын да Хәйбулла районынан килгән ҡәйнә менән килен - Тәнзилә һәм Нәзифә Ҡыҙрасоваларҙың сығышы хайран итте. Әйткәндәй, Тәнзилә Ҡәйүм ҡыҙы - иң оло ҡатнашыусы, уға 86 йәш. Ә бына иң йәш ҡатнашыусыға 36 йәш, ул Шишмә районынан Айгөл Ғәзиева. "Халыҡ йырын өйрәнеүе еңелдән түгел. Бына мәсәлән, бик һирәк кенә башҡарылған "Ишбирҙе" йырын ике йыл өйрәндем", - ти сығышы менән Баймаҡ районынан булып, хәҙер Өфөлә йәшәгән Гөлсинә Йәрмөхәмәтова. Халыҡ йырҙарын башҡарыусылар араһында төрлө һөнәр кешеләре бар ине: ауыл хужалығы белгестәре, һатыусы, урмансы, педагог, фельдшер. Әммә уларҙың барыһын да оҙон көйҙәргә ҡарата һөйөү берләштерҙе. "Башҡорт халыҡ йырҙары мине ауырыуҙан ҡотҡарҙы. Ковидтан һуң тын юлдарымды тыуған моң яҙып ебәрергә ярҙам итте", - тине Ейәнсура районынан Рәфис Ишмөхәмәтов.

30 октябрҙә М.Ғафури исемендәге Башҡорт академия драма театры сәхнәһендә конкурстың 21 финалсыһы сығыш яһаясаҡ. Ә "Ашҡаҙар" радиоһы һәр башҡарыусы тураһында "Ашҡаҙар моңдары" тапшырыуҙары циклын әҙерләй.

КЕЙЕҘЕ ЛӘ КЕЙЕҘЕ!

Өфөлә уҙғарылған "Кейеҙфест" II республика асыҡ художестволы кейеҙ фестивале эшенә йомғаҡ яһалды: тантаналы сара "Ижад" күргәҙмә залында үтте. Фестиваль Рәсәйҙә Педагог һәм остаз йылына арналды.

Тантана барышында күмәк осталарҙың эшен берләштергән кейеҙ балаҫ күрһәтелде, ул "Корама кейеҙ" Бөтә Рәсәй арт-симпозиумы сиктәрендә эшләнгән. Ҙурлыҡлы, биҙәктәр төрлөлөгө, сағыулығы күҙҙең яуын алыр был балаҫ 95 бәләкәй өлөштән тора. Уларҙы Башҡортостан ғына түгел, Екатеринбург, Ҡаҙан, Дондағы Ростов, Санкт-Петербург, Железногорск, Коми Республикаһының Усинск, Ҡалмыҡстандың Элиста, Ҡаҙағстандың Актүбә ҡалаларынан осталар баҫҡан. Был кейеҙҙе 4-6 ноябрҙә Санкт-Петербургта үтәсәк "Традицияларҙың яңы һулышы" ("Новая жизнь традиций") халыҡ-ара арт-кейеҙ күргәҙмәһендә күрергә була.

Фестивалгә йомғаҡ яһап, балалар араһында иң яҡшы нәфис эш буйынса конкурс күргәҙмәһенең 38 еңеүсеһен 5 номинацияла билдәләп үттеләр. Өфө ҡалаһының А.А. Кузнецов исемендәге 1-се Балалар художество мәктәбе уҡыусыһы Софья Михайлованың ҡул эше конкурстың Гран-приһына лайыҡ булды. Уның уҡытыусыһы - Динара Ғарифуллина.

БАЛАЛАР ШАТЛАНДЫ

Республика халыҡ ижады үҙәгенең "Атайсал" мәҙәниәт үҙәгендә Милли кейем көнөндә "Милли Кей" республика балалар фольклор байрамы уҙғарылды.

Балаларҙың күңелле ял минуттары "Әбйәлил батыр" башҡорт халыҡ әкиәте буйынса ҡуйылған сәхнәләштереүҙе ҡарауҙан башланды. Кескәй тамашасылар Һыу әйәһен тылсымлы арҡан, йыр һәм бейеү ярҙамында ҡыуып, батырға ярҙамлашты, уның өсөн борсолоп та, көлөп тә алды. Әлбиттә, яҡшылыҡ өҫкә сыҡты, һәм балалар артабан "Кайыш", "Ыҙма", "Атынды ашат" кеүек төрлө халыҡ уйындарына йәлеп ителде. Улар уҡ атыу, эстафета, флешмоб кеүек әүҙемлектәрҙә лә ихлас ҡатнашты. Балалар бигерәк тә милли кейемдәр, сигеүле картиналар күргәҙмәләрен ҡыҙыҡһынып ҡараны. Оҫталыҡ дәрестәрендә хатта үҙҙәре лә башҡорт милли кейеме өлөштәрен тегеп ҡарай, кейеҙ баҫыу серҙәрен өйрәнә алды. Шулай уҡ уйын ҡоралдарының төрҙәре, уларҙа уйнау серҙәре менән таныштырған майҙансыҡ та эшләне. Бына шундай бик күп яңылыҡтар белеп, ваҡыттарын файҙалы уҙғарған балалар өсөн байрам Зилә Лира, Гөлназ Фәхертдинова, Ришат Рәхимов, Айгиз Хашимов, Марс Сәйетгәлин, "Ауыз" фольклор ансамбле ҡатнашлығында матур концерт менән тамамланды.

СОСЛАНБӘК ИСЕМЕНДӘГЕ...

Бөтөн донъя башҡорттары ҡоролтайында мәҙәниәт комиссияһының сираттағы ултырышында Сосланбәк Тавасиев исемендәге йәмғәт наградаһын булдырыу тураһында килештеләр. Премияны йыл һайын тантаналы шарттарҙа тапшырырға ниәтләйҙәр.

Башҡортостан Республикаһында башҡорт мәҙәниәтен һаҡлау һәм үҫтереүгә үҙ өлөшөн индереп, гуманитар фәндәр һәм мәғариф өлкәһендә башҡорт йәмғиәте өсөн әһәмиәтле ҡаҙаныштарға өлгәшеп, халыҡ-ара хеҙмәттәшлек һәм берҙәмлек өлгөһө күрһәткән мәҙәниәт, фән һәм сәнғәт эшмәкәрҙәре юғары наградаға тәҡдим ителәсәк. "Бөйөк скульптор-монументалист Сосланбәк Тавасиев милләте буйынса осетин, башҡорт ерендә йәшәгән һәм ижад иткән. Уның исеме менән осетин һынлы сәнғәте һәм Башҡортостандың художестволы мәҙәниәте формалашыуы һәм үҫеше бәйләнгән. Сосланбәк Тавасиев исемендәге награданы булдырып, башҡорт халҡы республиканың мәҙәни мираҫын һаҡлау һәм үҫтереүгә өлөш индергәне, Башҡортостан йәмғиәтен аһәңләндергәне өсөн барлыҡ туғандаш халыҡтар вәкилдәренә (уларҙың мәҙәниәт, гуманитар фәндәр һәм мәғариф өлкәһендә һөнәренә һәм вазифаһына ҡарамай) рәхмәтен белдерә", - тинеләр Ҡоролтайҙа. Проект БР Граждандар йәмғиәтенә булышлыҡ итеү фондынан Башҡортостан Башлығы гранты аҡсаһына тормошҡа ашырыла.

СӘСӘНДӘР ҠОРО

Алтай Республикаһында Сәсәндәрҙең халыҡ-ара ҡоролтайы үткәрелде. Быйыл сара Педагог һәм остаз йылына, Алтайҙың билдәле сәсәндәре Табар Чичияковтың тыуыуына 100 йыл тулыуға һәм Элбек Калкиндың 70 йәшлек күркәм юбилейына арналды.

Сарала Башҡортостан Республикаһынан фольклорсы-тикшеренеүсе, "Урал" фәнни-белем биреү, мәҙәни һәм социаль башланғыстарҙы үҫтереү автономиялы коммерция булмаған ойошма етәксеһе Марат Ғилманов менән БР-ҙың атҡаҙанған мәҙәниәт хеҙмәткәре, З. Исмәғилев исемендәге Өфө дәүләт сәнғәт институты доценты, Х. Әхмәтов исемендәге Башҡорт дәүләт филармонияһы солисы, БР Ҡурайсылар союзы рәйесе Артур Ғайсаров ҡатнашты. Улар фестивалдә башҡорт сәсәнлек традициялары менән таныштырҙы, түңәрәк ҡор, ижади осрашыуҙар, оҫталыҡ дәрестәрендә ҡатнашты, сараның тантаналы өлөшөн ҡурай моңо менән биҙәне.

АҠЫЛ-ҠАҘНА

Аҡыллы кешеләрҙең һүҙҙәренә эйәреп, донъяуи хәҡиҡәткә баҡ, һығымталар яһа һәм, әлбиттә, тормошта ҡуллан. Бәхетле һәм уңышлы кеше булыр өсөн.

КӘЛӘШ АЛҺАҢ...

төн ҡыҫҡара

Үгеҙ ат булмаҫ, һыйыр дөйә булмаҫ, күпме ҡымыҙ бирһә лә, кәзә бейә булмаҫ, улары ла булып торһа, заман яман булмаҫ.

(Башҡорт халыҡ мәҡәле).

Төрлө баш күтәреүҙәр, революциялар өсөн яуаплылыҡ халыҡ иңендә түгел, ә хакимдар иңендә икәненә һәр саҡ инандым. Хакимдар ғәҙел, уяу булһа, халыҡ ризаһыҙлығын ваҡытында атҡарылған реформалар менән иҫкәрткән осраҡта баш күтәреүҙәр булмаясаҡ.

(И. ГЕТЕ).

Сәйәсәттәге яңы кеше ике төҫтө - аҡ һәм ҡараны, ҡайһы саҡта аҡ-ҡара һәм ҡыҙыл төҫтө генә белгән рассамға оҡшаш.

(Карл МАРКС).

Йыш ҡына милләтте бер кеше ҡотҡара; йыш ҡына милләтте бер кеше харап итә.

(П. Буаст).

Шулай итеп, тағы бер аҡыл: "Юлдан бер йәш егет китеп бара. Ҡараһа - алдында бер тин аҡса ята. "Бер тин дә аҡса - алайым әле быны", тип уйлай егет һәм аҡсаны эйелеп алып, кеҫәһендәге көшөлөгөнә һалып ҡуя. Артабан атлай. Башында төрлө уйҙар сыуала. "Ошо бер тин урынына мең һум аҡса табһам, ни эшләр инем икән? Иң тәүҙә, атайым менән әсәйемә күп итеп бүләктәр алыр инем, әлбиттә", тип уйлай егет. Шулай уйлауы була, көшөлөгөнөң ауырайғанын тоя. Тұҙмәйенсә, уны асып ҡарай. Баяғы бер тин урынына мең һум аҡса ятыуын күреп, аптырауының сиге булмай. "Ғәжәп бит был! Бер тин аҡса мең һумға әйләнгән..." Артабан атлай егет. "Әгәр ҙә көшөлөгөмдә ун мең һум аҡса ятһа, ни эшләр инем икән? Әлбиттә, һыйыр һатып алып, әсәйем менән атайыма һөт эсерер инем?" - тип уйлап та өлгөрмәй, көшөлөгөнөң тағы ла ауырайғанын тоя егет. Асып ҡараһа, унда ысынлап та ун мең һум аҡса ята! "Ғәжәп хәл! -тип шатлана егет. - Ә бына көшөлөгөмдә йөҙ мең һум булһа, ни эшләр инем икән? Әлбиттә, йорт һатып алыр, өйләнер инем. Әсәйем менән атайым да беҙҙең менән яңы йортта йәшәр ине..." Шулай тип уйлау менән егет көшөлөгөн аса һала һәм унда йөҙ мең һум аҡса ятыуын күреп, шатлығынан һикереп китә. Көшөлөгөн ябып, кеҫәһенә һалып ҡуйғас, егеттең күңелен ҡорт кимерә башлай: "Бәлки, яңы йортҡа әсәйем менән атайымды күсерер тормаҫҡалыр? Улар минең ҡатыныма оҡшамай ҡуйһа? Иҫке йорттарында йәшәһендәр, әйҙә. Ҡарт кешеләргә һыйыр тотоу ҙа мәшәҡәтле булыр, кәзә генә алып бирермен. Ул тиклем күп итеп бүләктәр ҙә алмам, минең үҙемдең өҫ-башты бөтәйтәһе лә бар..." Ошо уйҙарынан һуң егет кеҫәһендәге көшөлөктөң ҡапыл бөҫкәргәнен тоя. Тиҙ генә асып ҡарай - унда бары тик бер тин аҡса ятҡан була..."

"Киске Өфө" гәзитен ойоштороусы:
Өфө ҡалаһы ҡала округы хакимиәте
Гәзит Киң коммуникация, элемтә һәм мәҙәни мираҫты һаҡлау өлкәһен күҙәтеү буйынса федераль хеҙмәттән Башҡортостан Республикаһы идаралығында теркәлде.
Теркәү таныҡлығы
№ТУ 02-00001, 10 июнь 2008 йыл.

1 582218 911006 23038

Баш мөхәррир:
Гөлфиә Гәрәй ҡыҙы ЯНБАЕВА.
Мөхәрририәт:
Ләйсән ВӘЛИЕВА,
Сәриә ҒАРИПОВА,
Әхмәр ҒҮМӘР-ҮТӘБАЙ,
Фәүзиә МӨХӘМӘТШИНА,
Артур БАТЫРШИН.

Редакция һәм нәшер итеүсе адресы:
450005, Башҡортостан Республикаһы, Өфө ҡалаһы, Революцион урамы, 167/1
Беҙҙең сайт: **www.kiskeufa.ru**
E-mail: **kiskeufa@mail.ru**

БР «Республика Башкортостан» нәшриәт йорто ДУП филиалы - «Башҡортостан» республика нәшриәтендә баҫылды (450079, БР, Өфө ҡалаһы, Октябрҙең 50 йыллығы урамы, 13).

Телефондар:
Баш мөхәррир 253-25-44
Хәбәрселәр 252-39-99
Матбуғат таратыу 252-39-99

Ҡул ҡуйыу ваҡыты -
29 сентябрь 17 сәғәт 30 мин.
Ҡул ҡуйылды - 16 сәғәт 00 мин.

«Киске Өфө»нөң реклама хеҙмәте **253-25-44** телефоны буйынса «Киске Өфө» гәзитенә ойошмаларҙан һәм айырым кешеләрҙән рекламалар ҡабул итә.

«Киске Өфө»нөң индексы – **ПР905**

Тиражы - 3177
Заказ - 1338